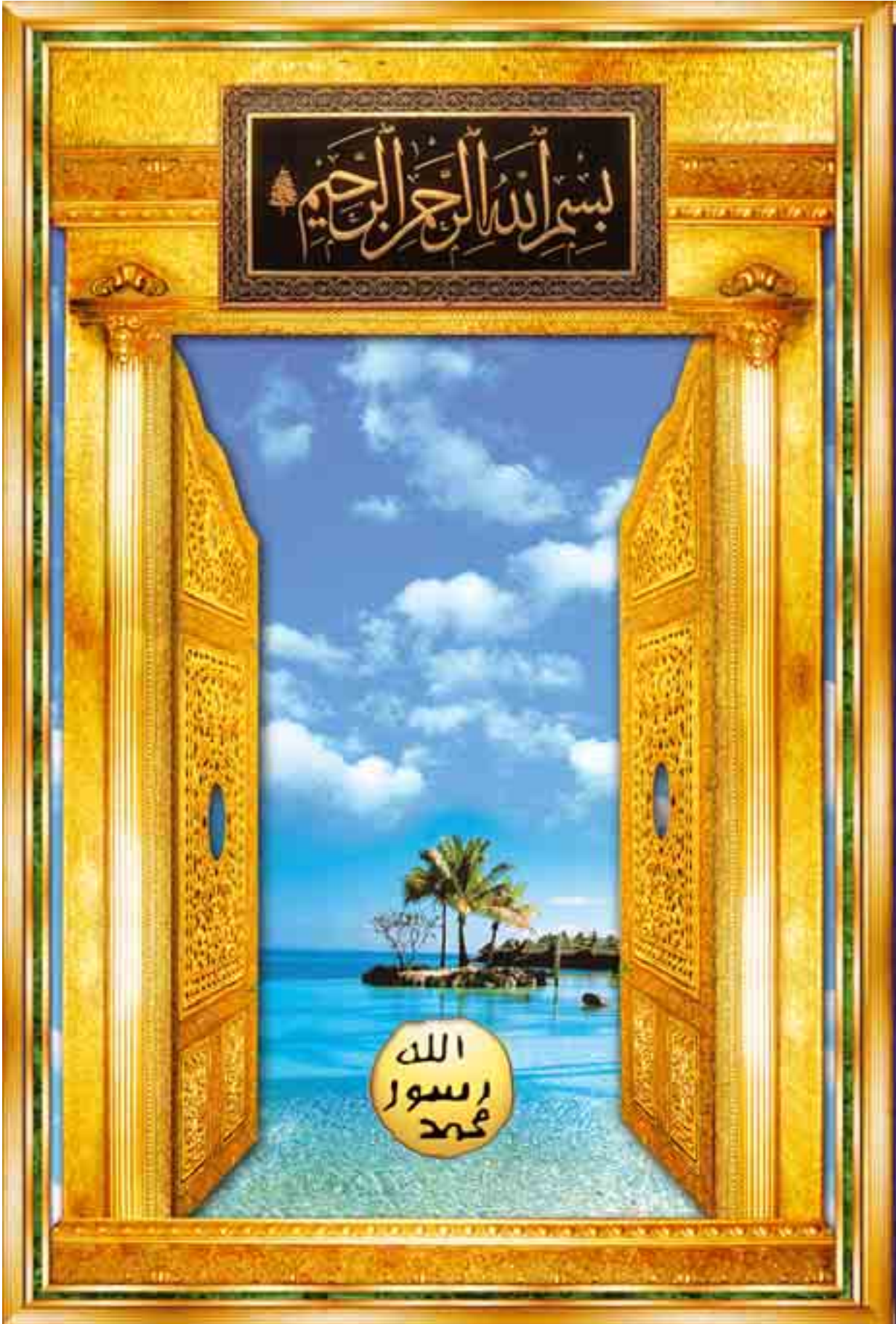

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ
رَسُولُ
مُحَمَّدٍ

MÜƏLLİF VƏ ONUN ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən müəllif Adnan Oktar 1956-cı ildə Ankarada anadan olub. Orta məktəbi Ankarada oxuyub. Sonra İstanbulda Memar Sinan Universitetinin gözəl sənətlər fakültəsində və İstanbul Universitetinin fəlsəfə bölümündə təhsil alıb. 1980-ci illərdən bu günə qədər dini (imani), elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Bununla yanaşı, müəllifin təkamülçülərin (darvinistlərin) saxtakarlığını, onların iddialarının heç bir elmi həqiqətə əsaslanmadığını göstərən, habelə darvinizmin qanlı ideologiyalarla şübhəli əlaqələrini üzə çıxaran bir çox mühüm əsərləri var.

Harun Yəhyanın əsərləri təxminən 30000 şəkildən ibarət olan cəmi 45000 səhifəlik külliyyatdır və bu külliyyat 60 müxtəlif dilə tərxümə edilmişdir.

Müəllifin bu imzası inkarçı düşüncəyə qarşı mübarizə aparan iki peyğəmbərin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq seçilib: onları yad etmək məqsədilə Harun və Yəhya adlarını istifadə edilib. Rəsulullahın möhürünün müəllif tərəfindən kitabların üz qabığına vurulmasının simvolik mənası isə onların içindəkilərlə bağlıdır. Bu möhür Qurani-Kərimin Allahın sonuncu Kitabı və sonuncu sözü, Peyğəmbərimizin isə peyğəmbərlərin sonuncusu olmasının rəmzidir. Müəllif bütün yazılarında Qurani və Rəsulullahın sünnəsini rəhbər tutur. Bununla da inkarçı düşüncə sistemlərinin bütün əsas iddialarını bir-bir puça çıxarmağı və dinə qarşı yönələn etirazları tamamilə susduracaq sonuncu sözü söyləməyi hədəf seçir. Çox böyük hikmət və kamal sahibi olan Rəsulullahın möhürü bu sonuncu sözü söyləmək niyyətinə bir dua kimi istifadə edilib.

Müəllifin əsərlərindəki əsas məqsəd Qurani bütün dünyada təbliğ etmək, bununla insanları Allahın mövcudluğu, təkliyi və axirət kimi əsas iman məsələləri barədə dərinlən düşünməyə sövq etmək, inkarçı sistemlərin çürük əsaslarını və batil təbii-qatlarını hər kəsə göstərməkdir.

Harun Yəhyanın əsərləri Hindistandan ABŞ-a, Böyük Britaniyadan İndoneziyaya, Polşadan Bosniya-Hersoqovinaya, İspaniyadan Braziliyaya, Malayziyadan İtaliyaya, Fransadan Bolqarıstana və MDB ölkələrinə qə-

dər dünyanın əksər ölkələrində maraqla qarşılır və oxunur. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan, portuqal, urdu, ərəb, alban, rus, boşnak, uyuqur, İndoneziya, malay, benqal, sırp, bolqar, yapon, Çin, Azərbaycan, Kışvahili (Tanzaniyada istifadə edilir), Hausa (Afrikada danışılır), Dhivelhi (Mavritaniyada danışılır), Danimarka, İsveç kimi dillərə tərcümə edilən bu əsərlər geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla izlənilir.

Dünyanın dörd bir tərəfində böyük rezonans doğuran bu diqqətəlayiq əsərlər insanların çoxunun iman gətirməsinə, əksər adamların da öz imanını kamilləşdirməsinə səbəb olur. Bu kitabları oxuyan və incələyən hər kəs onlardakı hikməti, habelə yığcam, dolğun, asan başa düşülən səmimi üslubu, həyati həqiqətlərin elmi-məntiqi izahını dərhal görür. Bu əsərlər hər bir kəsə tez bir zamanda təsir etmək, tam nəticə vermək, etirazlara yer qoymamaq və dəlillərin elmiliyi kimi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu əsərləri oxuyan və onların üzərində ciddi düşünen adamların materialist fəlsəfəni, ateizmi, başqa batil fikir və fəlsəfələri müdafiə etməsi daha əsla mümkün deyil. Bəziləri müdafiə etsələr belə bunu yalnız inadkarlıq üzündən edəcəklər, çünki onların fikirlərinin əsasları çürükdür.

Dövrümüzdəki bütün inkarçı cərəyanlar Harun Yəhyanın külliyyatında elmi düşüncə nöqteyi-nəzərindən məğlub ediləblər. Şübhə yoxdur ki, bu xüsusiyyətlər Quranın hikmətindən və onun ifadə etdiyi fikirlərin gözəlliklərindən qaynaqlanır.

Müəllifin özü isə bu əsərlərinə görə lovğalanmır, əksinə, Allahın hidayətinə vasitəçi olmağa niyyət edir. Bundan başqa, bu əsərlər nəşr edilərkən heç bir maddi qazanc güdülmür.

Bu həqiqətlər nəzərə alınmalıdır. O zaman məlum olar ki, insanları onlara görmədiyini görməkdə kömək edən, onların hidayətə gəlməsinə səbəb olan belə əsərlərin oxunmasına həvələndirməyin özü də çox mühüm xidmətdir. Bu dəyərli əsərləri tanımaq əvəzinə insanların zəhnini qarışdıran, fikirlərinin qarışmasına səbəb olan, şübhə və tərəddüdləri aradan qaldırmağa, imanı xilas etməyə bir təsiri olmadığı təcrübədən keçirilən kitabları yaymaq yalnız və yalnız əmək və vaxt itkisi demək olacaq. İmanı xilas etməkdən daha çox müəllifin ədəbi gücünü göstərməyə yönəlmiş kitablarda bu təsirin olmayacağı aydındır. Bu mövzu ilə bağlı şübhəsi olanlar varsa, onlar Harun Yəhyanın əsərlərinin yeganə məqsədinin dinsizliyi aradan qaldırmaqdan və Quran əxlaqını yaymaqdan ibarət olduğunu, bu xidmətdəki təsir gücünün, müvəffəqiyyət və səmimiyyətin aydın görüldüyünü oxucuların ümumi qənaətindən anlamaq bilər. Bunu qəti şəkildə yəqinləşdirmək və anlamaq lazımdır ki, dünyadakı zülm və iğtişaların, müsəlmanların çəkdiyi əziyyətlərin əsas səbəbi dinsizliyin ideya hakimiyyətidir.

Bunlardan qurtulmağın yolu isə dinsizliyin ideya cəhətdən məğlub edilməsi, imani həqiqətlərin ortaya çıxarılması və Quran əxlaqının insanların dərk edib mənimsəyə biləcəyi şəkildə çatdırılmasıdır. Dünyanı hər gün daha çox zülmə, iğtişaş və fəsadlara məruz qoymaq istəyənlərin niyyətini nəzərə alsaq bəlli olar ki, bu xidmətin mümkün qədər sürətli və təsirli şəkildə yerinə yetirilməsi çox vacibdir. Əks təqdirdə çox gec ola bilər. Bu əhəmiyyətli xidmətdə çox böyük bir vəzifəni öz üzərinə götürmüş Harun Yəhyanın külliyyatı Allahın icazəsi ilə XXI əsrdə insanları Quranda bildirilən əmin-amanlığa və barışa, doğru-luq və ədalətə, gözəllik və xoşbəxtliyə aparmaqda bir vasitə olacaq.

Bu tərçüməmizdə istifadə edilən ayələr əsasən
Ziya Bünyadovun və Vasim Məmmədliyəvin
birlikdə hazırladığı Quranın Azərbaycan
dilindəki tərçüməsindən götürülmüşdür

Harun Yəhya, tərçümə: Məryəm Xanım, "Dünya həyatının həqiqətləri",
2-ci nəşr, Türkiyə, İstanbul, aprel 2009. 204 səhifə.

Kitabla bağlı arzu və təkliflərinizi www.islam.com.az saytının aşağısında göstərilən
ünvana (elshad@islam.com.az) təqdim etməyinizi xahiş edirik. Fikirləriniz inşaAllah sonrakı
nəşrlərdə nəzərə alınacaqdır. Əlaqə üçün müraciət edin: (+99412) 418-32-62

Tərçümə edən . . . . . Məryəm Xanım
Redaktor . . . . . Məhəbbət Seyidova
(elshad@islam.com.az)
Elmi redaktor . . . . . Elşad Miri
Korrektor . . . . . Şəlalə Arifqızı

www.harunyahya.az

www.islam.com.az

© Elshad Miri

GLOBAL PUBLISHING

Talatpasa Mah. Emirgazi Caddesi İbrahim Elmas Ismerkezi
A Blok Kat 4 Okmeydani - İstanbul Tel: (+90 212) 222 00 88

Entegre Matbaacilik Sanayi Cad. No: 17 Yenibosna-İstanbul Tel: (0 212) 451 70 70

DÜNYA HƏYATININ HƏQİQƏTLƏRİ

Harun Yəhya (Adnan Oktar)

OXUCUYA

Bu kitabda və digər çalışlarımızda təkamül nəzəriyyəsinin özünü doğrultmamasına və puç olmasına aid fikirlərə geniş yer ayırmağımızın əsas səbəbi adıçəkilən nəzəriyyənin əslində din əleyhinə düşüncə və təlimlərdən ibarət olmasıdır. Yaradılışı və bilavasitə Allahın varlığını inkar edən darvinizm 140 ildir ki, bir çox insanların öz imanını itirməsinə və ya şübhəyə düşməsinə səbəb olur. Buna görə də bu nəzəriyyənin aldadıcı olduğunu sübuta yetirmək və diqqətə çatdırmaq çox mühüm imani vəzifədir. Bunu insanlara çatdırmaq isə daha vacibdir.

Bəzi oxucularımızın bəlkə də təkəcə bir kitabımızı oxumağa fürsəti olacaq. Buna görə də hər bir kitabımızda bu mövzuya qısa da olsa yer ayırmağı məqsəduyğun bilirik.

Nəzərə çatdırılması lazım olan digər bir məsələ də bu kitabların içindəkilərlə əlaqədardır. Yazıcının bütün kitablarında imani mövzular Quran ayələri işığında izah olunur, insanlar Allahın ayələrini öyrənməyə və onlara uyğun yaşamağa dəvət edirlər. Allahın ayələri ilə bağlı bütün məsələlər isə oxucunun şüurunda heç bir şübhə və ya sual yaratmayacaq şəkildə açıqlanır.

Bu izahatda istifadə edilən səmimi, sadə və axıcı üslub kitabların 7 yaşdan 70 yaşa qədər hər kəs tərəfindən rahat başa düşülməsini təmin edir. Belə təsirli və dəlil-sübutlu izahat sayəsində kitablar birnəfəsə oxunur. Hətta dini rədd etmək fikrində qəti olanlar da bu kitablarda göstərilən həqiqətlərdən təsirlənir və deyilənlərin doğruluğunu inkar edə bilmir. Bu kitabı və müəllifin digər əsərlərini həm təklikdə, həm də qarşılıqlı söhbət, polemika şəraitində rahat oxumaq mümkündür. Bu kitablardan istifadə etmək istəyən bir qrup oxucunun onları birlikdə oxuması mövzu ilə bağlı fikir və təcrübəsini də bir-biri ilə bölüşməsi səbəbindən yararlı olacaq.

Bununla belə sadəcə olaraq Allah rızası üçün yazılan bu kitabların tanınmasına və oxunmasına kömək etmək də böyük xidmətdir. Çünki müəllifin bütün kitablarında oxucuya müsbət təsir bağışlayan məsələləri sübut etmək üsulu çox güclüdür. Həmçinin dini izah etmək istəyənlərin əlindəki ən təsirli üsullardan biri də bu kitabları hamının oxumasını təşviq etmək, buna çalışmaqdır.

Müəllifin digər əsərlərinin üz qabığının şəkillərinin kitabların son hissəsinə əlavə edilməsinin də mühüm səbəbləri var. Kitabı əlinə alan hər bir adam yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri özündə toplayan və oxumaqdan xoşlandığını ümid etdiyimiz bu kitabla eyni xüsusiyyətlərə malik olan çoxlu əsərlərin olduğunu görəcəkdir. Eyni zamanda həm dini, həm də siyasi mövzularda istifadə edəcəyi mənbələrin mövcudluğuna şahid olacaq.

Başqa kitablarda rast gəldiyimiz şəxsi fikirlərə, müəllif qənaətlərinə, şübhəli mənbələrə əsaslanan izahlara, müqəddəslərə qarşı lazım olan ədəb və hörmətə diqqət yetirməyən üslublara, ümitsizliyə aparan şübhəli yazılara və digər çatışmazlıqlara bu əsərlərdə rast gələ bilməzsiniz.

İçindəkilər

GİRİŞ	9
DÜNYA HƏYATI	16
İNSANIN ACİZLİYİ	42
DÜNYA HƏYATININ BƏR-BƏZƏYİ	78
BƏLALAR	101
KEÇMİŞ SİVİLİZASIYALAR	129
GERÇƏK MƏSKƏN: AXİRƏT	146
TƏKAMÜL YALANI	175

GİRİŞ

Yuxarıdakı şəkildə gördüyünüz qadın təxminən 70 yaşındadır. 70 yaşındakı insanın keçmişlə bağlı nə fikirdə olması barədə heç düşünmüsünüzmü?

Bu insan kim olursa-olsun, yaşadığı 70-80 ilin bir göz qırpımında necə keçdiyini anlaya bilmədiyini düşünür. Hətta özündən soruşsanız, “Bir göz qırpımında gəlib keçdi, necə keçdiyini də bilmədim” deyəcək. Hər halda 20 yaşlarında ikən o da nə vaxtsa yaşlaşacağını düşünməmişdi. Lakin hal-hazırda uzaq bir keçmiş kimi gördüyü o dövrdə olması onu heyrətləndirib çaşdırır. Bu keçən anı uzaq saymaqla nə qədər səhv etdiyini də dərk edir.

Həyatı boyunca etdiklərini yazmasını və ya danışmasını istəsəniz, bununla bir dəftəri doldura və ya beş-altı saat fasiləsiz danışa bilər. “Sonsuz kimi görünən 70 il” dediyinin hamısı bu imiş...

Bu düşüncələrlə yaşayan insanın ağılında isə bəzi çox mühüm suallar var:

-“Bir göz qırpmında keçən bu həyatın mənası nədir?”

-“Mən bu 70 ili nə üçün yaşadım?”

-“Bəs bundan sonra nə olacaq?”

Yuxarıdakı suallara müxtəlif cavablar verən iki qrup insan var. Bunların biri Allaha inanmayan, digəri isə Allaha qəlbən bağlanan insanlardır.

Birinci qrup yuxarıdakı suallarla bağlı əsasən belə düşünür: “Həyatım bu günə qədər mənasız, boş məqsədlər uğrunda ötüb getdi. 70 il yaşadım, lakin doğrusu, nə üçün yaşadığımı o qədər də anlamadım. Əvvəlcə “ata-anam üçün yaşayıram” dedim, sonra həyat yoldaşım, daha sonra isə uşaqlarım üçün... Amma artıq ölüm yaxınlaşdı. Öləcək və bu dünyadan yox olub gedəcəyəm. Sonra? Sonra nə olacağını bilmirəm, amma hər halda hər şey bitəcək!”

Bu insanın belə bir boşluq içinə düşməsinin səbəbi onun bütün kainatın, canlıların və insanların bir məqsədinin olmasını dərk edə bilməməsidir. Bu məqsəd bütün bu varlıqların yaradılmış olmasından irəli gəlir. Düşüncəli insan kainatın və canlıların hər bir nöqtəsində müəyyən bir plan, quruluş və **şüurun** olduğunu görür və buna görə də bütün bunların yüksək ağıl sahibi olan bir Yaradıcı tərəfindən ortaya çıxarıldığını dərk edir. Bunlar yaradılmış olduqlarına, təsadüfi və şüursuz proseslə yaranmadıqlarına görə onların mütləq bir məqsədləri var. Bu məqsədin nədən ibarət olması isə bizə

üstün qüvvə sahibi olan Allahın insanlara yolgöstərici olaraq nazil etdiyi Quranda bildirilir.

Bütün bu həqiqətləri nəzərə alan və Allaha iman gətirən insan yuxarıdakı suallara doğru cavab verəcək və belə deyəcək: “Məni hər şeyin sahibi olan Allah yaratdı və bu dünyaya göndərdi. Dünyada olduğum müddətdə mənə Yaradana qulluq etmək əmr olundu və bunu nə dərəcədə edib-etmədiyim sınağa çəkildi. Dünyanın qısa olduğunu, bir göz qırpmında gəlib keçəcəyini onsuz da bilirdim. Ən doğru olanı etdim: Allaha qulluq etdim, bu həyatın yalançı bəzəklərinə aldanmadım. Sonra? Həyatım boyu yaxşı işlər etdiyim və Allahın razılığını qazanmaq üçün çalışdığım üçün əbədi səadət yeri olan cənnətə qovuşmağa ümid edirəm. Və Rəbbimə qovuşacağım günü böyük səbirsizliklə gözləyirəm”.

Yuxarıda bəhs etdiyimiz iki insan arasındakı fərqi konkretləşdirmək və daha qabarıq göstərmək üçün bir məsələ üzərində dayanaq: Allahın varlığını qəbul edən hər bir insan hələ həqiqi imana sahib deyil. Bu gün bir çox insanlar kainatın bir Yaradıcı tərəfindən yaradıldığını qəbul edir, lakin bu həqiqətin onun həyatı üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu dərk edə bilmir. Bu insanların bir çoxu Allahın kainatı yaratdığı və sonra da insanları özbaşına buraxması kimi yanlış bir düşüncəyə malikdir.

Belə ki, bu səthi münasibətə Allahın insanlara yolgöstərici kimi nazil etdiyi Quranda da diqqət çəkilmiş, ayələrdə “kainatın yaradıcısı kimdir” sualı veriləndə insanların

“Allah” deyə cavab verdikləri, lakin bundan özlərinə heç bir nəticə çıxarmadıqları bildirilmişdir:

“Həqiqətən, əgər sən onlardan: “Göyləri və yeri kim yaratmışdır?” - deyə soruşsan, onlar mütləq: “Allah” deyə cavab verəcəklər. De ki: “Həmd olsun Allaha!” Lakin onların əksəriyyəti bilməz!” (“Loğman” surəsi, 25).

“And olsun ki, əgər onlardan özlərini kimin yaratdığını soruşsan, mütləq: “Allah!” - deyə cavab verəcəklər! Elə isə (haqdan) necə döndərilirlər?” (“Zuxruf” surəsi, 87).

Bu səhv düşüncə səbəbilə də insanların çoxu gündəlik həyatla onları Yaradan Allah arasında bir əlaqə yarada bilməzlər. Onlar belə güman edirlər ki, bu dünyada həyatlarını davam etdirəcək, öz meyarlarına görə yaxşı əməllərlə məşğul olacaq və öldükdən sonra da əgər günahları varsa (!), bir müddət cəzalarını çəkib cənnətə gedəcəklər. Bəziləri hətta bunu da düşünmür, Allahın bəxş etdiyi nemətləri qiymətləndirməyən cahillər kimi “bu dünyada hər şey qənimətdir, Allah bizə nemət verib, onların ləzzətini dadaq” şəklində danışır və başqa heç bir şey düşünmədən həyatlarını bu məntiqlə keçirirlər.

Halbuki həqiqət belə deyil. Allahı tanımayan və ya Onu tamamilə yaddan çıxarmış bu insanlar çox böyük bir yanlışlıq edirlər. Quranın ifadəsi ilə desək: **“Onlar dünya həyatının zahirini bilirlər, axirətdən isə xəbərsizdirlər”** (“Rum” surəsi, 7).

Beləliklə, bu qafil insanlar həyatın həqiqi üzünü və məqsədini qavraya, onun müvəqqəti olduğunu, “bir göz qırpmında” bitəcəyini isə heç ağıllarına da gətirə bilmirlər. Bu həqiqəti ətrafımızda da asanlıqla müşahidə etmək olar.

Xalq arasında həyatın qısa olması və keçiciliyi haqqında “ölümlü dünya”, “üç günlük dünya”, “fani dünya”, “həyat fanidir” kimi bəzi deyimlər var. Lakin belə şablon sözlər əslində insanların səmimi görüşlərini ifadə etmir. Belə sözlər cəmiyyətin bir adəti kimi aralarında danışılan bir söhbət, hətta zarafat mövzudur. Çünki, belə deyən insanlar bu cür sözlərdən dərhal sonra dünya işləri ilə məşğul olmağa başlayırlar. Məsələn, “ölümlü dünya”, “dünyaya bir dəfə gəlirik” kimi sözlərin təməlində “təbii ki, dünyanı istədiyiniz kimi yaşamalısınız” şəkilli məhdud bir məntiq irəli sürürlər.

Halbuki həyatın qısa olması, ölümlü olmaq və dünyaya bir dəfə gəlmək hər bir insan üçün ən mühüm həqiqətlərdəndir. Ola bilsin ki, insan müəyyən yaşa qədər bu həqiqətləri dərk etməsin, lakin bunu dərk etdiyi zaman o, bütün həyatını nəzərdən keçirməli və Allahın ondan tələb etdiyi şeylərdən ötrü həyatını yenidən qurmalıdır. Çünki həyat qısa, amma insanın ruhu - Allahın diləməsi ilə - əbədi yaşayacaq. Əbədi həyatla müqayisədə 60-70 illik bir həyatın heç bir qiyməti yoxdur. Burada kiçik bir zövq almaq üçün bütün həyatı fəda etmək isə əlbəttə ki, ağılsızlıqdır.

Lakin bu həqiqəti dərk etməyən inkarçılar bütün ömürlərini Allahı unudaraq mənasız məqsədlərə sərf edirlər. Hal-

buki onların hətta bu mənasız məqsədlərə də çatması mümkün deyil. Onlar tamahkarlıq, hərislik, acgöz bir həyat yaşayır və hər an yaşadıkları vəziyyətin və ya sahib olduqlarının daha artığını istəyirlər. O mərtəbəyə çatanda digərinə yüksəlmək istəyir və ölənə qədər qane olmayaraq sonsuz istəklərlə yaşayırlar. Onların arzu etdiyi gözəlliyə və zənginliyə bu dünyanın şərtlərində nail olmaq mümkün deyil. Çünki bu həyatda onların qarşısına hər zaman sahib olduqlarından daha yaxşılari çıxacaq.

Məsələn, bir insanın çox böyük istəklə almaq istədiyi son model bir avtomobili təsəvvür edin. Böyük istəkdən sonra əldə etdiyi bir avtomobilin çox keçmədən yeni modelləri çıxacaq və bunlar onun üçün daha cazibədar olacaq. Yaxud da illərlə pul toplayıb, əmək sərf edib sahib olduğu evi təsəvvür edin. Bir gün mütləq ondan da gözəl bir evlə rastlaşacaq və öz evinə qarşı olan istəyini itirəcək. Aldığı bu malların köhnələrək, korlanaraq, sıradan çıxaraq onu narahat etməsi isə başqa bir mənfə cəhətdir.

Daha gözəlini və yaxşısını axtarmaq... Əldə etdiyi zaman əvvəlkinin öz əhəmiyyətini itirməsi... Bir mərhələdən sonra təzənin də köhnəlməsi... Beləliklə, tarix boyunca bütün insanların üzləşdiyi dar düşüncə budur. Ağıllı bir insanın bu həqiqəti düşünüb dünya malının ardınca düşməkdən nə üçün heç bir nəticə əldə edə bilməməsini dərk etməsi və “bu görüşün əsasında hansısa bir problem var” deyərək düşünməsi lazım gəlir. Lakin bəzi insanlar ağılsız bir şəkildə davranaraq

heç vaxt nail ola bilməyəcəkləri xəyallarının ardınca qaçmağa davam edirlər.

Halbuki heç bir insan bir an sonra başına nə gələcəyini bilə bilməz. Qəzaya düşmək, yaralanmaq, şikəst olmaq və ya ölmək çox asandır və bunlar çox sadə səbəblərlə baş verir. Ölümü bir anlıq düşünən insan isə mal-dövlətinin, ətrafındakı insanların ona torpaq altında heç bir fayda verməyəcəyini anlaya bilər. Varlı və ya yoxsul, gözəl və ya çirkin hər bir insan yalnız bir neçə metrlik parçaya bürünərək dəfn ediləcək.

Beləliklə, bu kitabda sürətlə ötüb keçən və heç bir zəmanət verilməyən bu dünya həyatının hər bir cəhəti açıq-aydın göstərilir və bu həyatın bütün aldadıcı sirləri bildirilir. Çünki Allah möminlərə bu həqiqəti insanlara çatdırmaq vəzifəsini vermiş, bütün insanlara da dünyaya aldanmamalarını və Onun rızasını əldə etmələrini əmr etmişdir. Bir ayədə bütün insanlara belə bildirilir:

“Ey insanlar! Şübhəsiz ki, Allahın vədi haqqdır. Dünya həyatı sizi aldatmasın...” (“Fətir” surəsi, 5).

DÜNYA HƏYATI

Yaşadığımız kainatda hər şey ideal şəkildə yaradılmışdır. Məlum olan təxminən 300 milyard qalaktika hər birinin də içərisində təxminən 300 milyard ulduz olmaq şərtilə olduqca nizamlı şəkildə mövcuddur. Belə ki, bütün qalaktikalar, ulduzlar, planetlər və peyklər həm öz ətraflarında, həm də bağlı olduqları sistemlərlə birlikdə müəyyən orbitlərdə fırlanırlar. Belə bir quruluşun əmələ gəlməsi heç bir şəkildə təsadüflərlə izah edilə bilməz.

Bundan əlavə, kainatdakı sürət anlayışı dünyəvi ölçülərlə müqayisə edilməyəcək qədər böyükdür. Milyonlarla ton ağırlığında olan ulduzlar, planetlər, qalaktikalar və qalaktika yığını fəzada müdhiş bir sürətlə hərəkət edirlər. Üzərində yaşadığımız Yer kürəsi öz oxu ətrafında saatda 1670 km, Günəş ətrafında isə saatda 108000 km sürətlə hərəkət edir. Günəş sisteminin qalaktika mərkəzi ətrafındakı fırlanma sürəti saatda 720000 km olduğu halda, Süd Yolu qalaktikasının fəzadakı sürəti saatda 950000 km-dir. Fasiləsiz davam edən bu hərəkət o qədər böyükdür ki, dünya və Günəş sistemi hər il bir il əvvəl olduğu yerdən 500 milyon km uzaqda olur.

Beləliklə, biz də olduqca astronomik sürətlə hərəkət edən bu göy cisimlərindən birində yaşayırıq. Bundan əlavə, üzərin-

də yaşadığımız Yer kürəsi bütün kainatla müqayisədə olduqca kiçik və adi görünür.

Bu inanılmaz tarazlıqlar dünyadakı həyatın əslində nazik ipdən asılı olduğunu ortaya çıxarır. Göy cisimlərinin hərəkət etdikləri orbitlərdəki millimetrlük dəyişikliklər, pozuntular çox mühüm nəticələrə gətirib çıxara bilər. Hətta o dərəcədə ki, dünyada yaşamaq qeyri-mümkün olar. Belə böyük tarazlığa və sürətə malik olan bir sistem içində qorxulu qəzaların baş verməsi də tamamilə mümkündür. Lakin hal-hazırda Yer üzündə həyatın mövcud olması, bizim yaşamağımız onu göstərir ki, belə qəzalar çox nadir hallarda olur və bu vaxt da heç bir pozulma baş vermir. İnsan isə öz həyatını hətta dünyanın dönmə sürətini hiss etmədən, çox sabit və etibarlı bir sistemin içində yaşayırmış kimi davam etdirir.

Bəzi insanlar bütün bu deyilənləri o qədər də dərk etmir, dərk etmədikləri üçün də həyatlarını əslində hansı qeyri-adi şərtlərdə davam etdirdiklərinin fərqi var bilmirlər. Yaşadığımız kainatın müəyyən bir məqsədlə yaradılmasının onlar üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bilmirlər. Bu dünyaya nə üçün gəlmələri, bu qədər dəqiq tarazlığın kainatda necə yaranması ilə maraqlanmadan yaşayırlar.

Halbuki insanı insan edən ən əsas xüsusiyyətlərdən biri düşüncə qabiliyyətinin və düşüdüklərindən nəticə çıxara bilmək şüurunun olmasıdır. İnsan nə üçün yaşadığını, dünyanın hansı məqsədlə yaradıldığını, kainatda olan tarazlıqların kimin tərəfindən yaradıldığını düşünmədən həqiqəti əldə edə bilməz.

Bütün bu söyləmələri düşünüb dərk edə bilən insan isə

belə bir həqiqətlə qarşılaşır: içində yaşadığımız kainat bütün incə tarazlıqları ilə yüksək şüur sahibi olan Yaradıcı tərəfindən yaradılmışdır. Kainatda olduqca kiçik yer tutan dünya isə kiçik olmasına baxmayaraq böyük məqsədlərlə yaradılmışdır. İnsanların həyatında hər şeyin bir məqsədi var. Allah göyləri, yeri və bu ikisinin arasında olanları müəyyən bir məqsədlə yaratmışdır. Kainatın hər bir nöqtəsində Allahın sonsuz qüvvəsi və misilsiz şüuru görünür.

Allah yer üzünə bəlli məqsədlər üçün göndərdiyi insanları da başlı-başına buraxmayaraq onların yer üzündə olma məqsədlərini Peyğəmbərinə (s.ə.v.) nazil etdiyi Kitabında belə bildirir:

“Hansınızın əməlcə daha gözəl olduğunu sınamaq üçün ölümü və həyatı yaradan Odur. O, yenilməz qüvvət sahibidir, bağışlayandır” (“Mülk” surəsi, 2).

“Həqiqətən, Biz insanı qarışıq bir nütfədən yaratdıq. Biz onu imtahana çəkirik. Biz onu eşidən, görən yaratdıq” (“İnsan” surəsi, 2).

Allah yer üzündə olan heç bir şeyin məqsədsiz yaradıldığını da belə bildirir:

“Biz göyü, yeri və onların arasında olanları oyun-oyuncaq yaratmadıq. Əgər Biz əyləncə etmək istəsəydik, onu mütləq Öz dərgahımızdan edərdik. Lakin Biz (bunu) etmədik” (“Ənbiya” surəsi, 16-17).

Dünyanın sirri

Allah dünya həyatını insanların hansının daha yaxşı əməllər görəcəyini, hansının sadıq olub Ona bağlı qalacağını sına-

maq üçün yaratmışdır. Başqa sözlə, dünya Allahdan qorxub çəkinənlərlə Ona nankorluq edənləri ayırd etmək üçün hazırlanmış bir imtahan yeridir. Bu imtahan yerində gözəlliklərlə çirkinliklər, yaxşılıqlarla pisliliklər, qüsurlarla nöqsansızlıqlar bir yerə toplanıb və ideal bir imtahan sistemi qurulub. İnsanlar imanlarının üzə çıxması üçün müxtəlif şəkillərdə sınıanırlar. Nəticədə də Allahı lazımınca tanıyıb təqdir edə bilənlər inkarçılardan ayrılacaq və xilas olacaqlar. Bu həqiqət Quranda belə bildirilir:

“İnsanlar yalnız: “İman gətirdik!” - demələri ilə onlardan əl çəkilib imtahan olunmayacaqlarını sanırlar? Biz onlardan əvvəlkiləri də imtahana çəkmişdik. Şübhəsiz ki, Allah düz danışanları da, yalançıları da çox gözəl tanıyar!” (“Ənkəbut” surəsi, 2-3).

Bu imtahanın sirrini dərk edə bilmək üçün əvvəlcə kainata tamamilə hakim olan Yaradıcını çox yaxşı tanımaq lazımdır. O, göyləri, yeri və bu ikisi arasında olanların hamısını yoxdan yaradan, hər bir varlığın möhtac olduğu, Özünün isə heç bir şeyə ehtiyacı olmayan və qüsurlardan uzaq olan Allahdır. Allah insanı da yoxdan yaratmış, ona saysız-hesabsız xüsusiyyətlər və nemətlər vermişdir. Heç bir insan eşitməyi, görməyi, yeriməyi, sinir və əzələ sistemlərini normal şəkildə işlədə bilməyi, tənəffüs sistemi yaradıb nəfəs almağı və həyat üçün vacib şərt olan bu kimi saysız-hesabsız xüsusiyyətləri öz-özünə əldə etməmişdir. Hətta insan bütün bunları dərk etmədiyi halda Allah bu sistemləri onun orqanizmində yerləşdirmişdir.

Bütün bu nemətlərin müqabilində insanlardan istədiyi isə Ona qulluq etmələridir. Lakin bəzi insanlar ayədə ifadə edil-

diyi kimi, “zalım və nankor” xarakter nümayiş etdirərək Allaha şükür etməyi, Ona boyun əyməyi və itaət etməyi unudur, Onun qoyduğu qanunları pozur, özlərinin böyük bir qüvvə sahibi olduqlarını, bu dünyadan heç vaxt getməyəcəklərini düşünürlər.

Buna görə də belə insanların bütün məqsədləri dünya həyatını yaşamağa yönəlib. Onlar ölümü yaddan çıxarır, ölümdən sonrakı həyatları üçün heç bir hazırlıq görmürlər. Ən böyük məqsədləri imkanları daxilində rahat həyat tərzini keçirmək, həyatda yaşadıkları hər bir andan zövq almaqdır. Allah bu tip li insanların həyata olan bağlılıqlarını Quranda belə bildirir:

İnsanlar öz həyatını başqalarından fərqli görür, dünyada üstün bir yerə sahib olduqlarını zənn edirlər. Halbuki kiçikli-böyüklü, varlı-yoxsul, güclü-gücsüz hər bir insan qeyri-məhdud böyüklükdəki kainatda olan yüz milyardlarla planetdən birində təsəvvür edilməyəcək qədər kiçik bir yerə sahibdir.

Yaşadığımız dünyaya uzaqdan baxdıqda özünü ən böyük, ən güclü zənn edən insan da bir nöqtə qədər yeri tutmadığını anlayır.

“Həqiqətən, bunlar tez keçib gedəni sevər, ağır günə dal çevirərlər” (“İnsan” surəsi, 27).

Allahı yaddan çıxaran inkarçılar ömürləri boyunca buna çalışırlar, lakin ayədə də ifadə edildiyi kimi, bu dünyanın mühüm bir sirri var: həyat həddən artıq böyük sürətlə axıb keçir. Bu, həyata bağlı olanların unuduğu, üzərində düşünmədiyi, haqqında danışılarda qaçdığı bir mövzudur. Lakin nə qədər qaçsalar da bu, heç dəyişməyəcək bir həqiqətdir.

Bunu dərk etmək üçün bir misala nəzər yetirək.

Sağ tərəfdəki şəkildə dünyanın Günəş sistemi, Günəş sisteminin Süd Yolu qalaktikası və qalaktikamızın fəzadakı yerləri görünür.

Bir neçə saniyə, yoxsa bir neçə saat?

Bir tətili təsəvvür edin. İki saat çəkən səfərdən sonra uzun müddətdən bəri planlaşdırdığımız tətillə çıxıb bildiniz və seçdiyiniz tətillə yerinə gəldiniz. Tətillə keçirəcəyiniz yer çox izdihamlı, ətrafda sizin kimi tətillə gələn yüzlərlə insan var. Burada tanış insanlarla qarşılaşıb salamlaşdınız. Sonra vaxt itirmədən dərhal dəniz sahilinə tələsdiniz. Əyninizi dəyişdirib qumsallığa getdiniz. Qarşınızda gözəl bir dəniz və qumsal var. Hava isə həqiqətən də insanı boğacaq qədər istidir. Nəhayət, dənizə girib çimməyə başladınız. Lakin bu vaxt bir səs eşitdiniz: “Qalx! Saat 8 oldu!”

Bir anda eşitdiyiniz səsi tam dərk etmirsiniz. Eşitdiyiniz səslə olduğunuz şərait arasında bir əlaqə qurmağa çalışırsınız, lakin bunu həmin anda edə bilmirsiniz. Bir qədər sonra gözlərinizi açıb oyanırsınız. Gözləriniz yatdığınız otağa alışıb şüurunuz yerinə gəldikdən sonra yuxu gördüyünüzü başa düşürsünüz. Doğrudan da çox heyrətlənirsiniz. “Hər şey o qədər həqiqət kimi görünürdü ki, saatlarla səfər etdim, mavi dənizi gördüm, ətrafımda çoxlu tanış insanlarla qarşılaşdım, hətta indi qış olmasına baxmayaraq o şiddətli istini də hiss etdim”, - deyərək tam səmimi şəkildə çaşqınlığınızı ifadə edirsiniz.

Yuxuda çox uzun müddətin keçdiyini güman etməyinizə baxmayaraq bütün yuxu yalnız bir neçə saniyə çəkmişdir. Nə qədər əksini sübut etmək istəsəniz də, bunun yalnız bir neçə saniyəlik bir yuxu olduğunu qəbul etməli olursunuz.

Beləliklə, çox qısa olan həyatı sərf edib axirətə gedən inkarçıların heyreti də eynilə belə olacaq. Çox uzun müddət davam edəcəyini güman etdikləri həyat onları aldatmışdır. Belə

ki, bəziləri min il, bəziləri min ildən daha artıq yaşayacaqları kimi bir hissə qapılmışlar. Halbuki ölümdən sonra dirildiləcəkləri zaman əslində dünyada az bir müddət qaldıqlarını dərk edəcəklər. Bu hal Quranda belə izah edilir:

“Dedi ki: “Yer üzündə neçə il qaldınız?” Onlar: “Bir gün, bir gündən də az, hər halda, sayanlardan soruş!” - deyə cavab verəcəklər. Allah buyuracaq: “Əgər bilirsinizsə, siz çox az qaldınız!” (“Muminun” surəsi, 112-114).

Yuxarıdakı ayədə də ifadə edildiyi kimi, 10 il və ya 100 il yaşamış bir insan da nəhayət dünyada ən çoxu bir gün qədər yaşadığını dərk edəcək. Eynilə yuxudan oyanan və çox uzun bir müddət tətildə olduğunu güman etdiyi halda yalnız bir neçə saniyənin keçdiyini anlayan insan kimi... Hətta yaşadığı ömür ona o qədər qısa gələcək ki, aşağıdakı ayədə bildirildiyi kimi, böyük həvəslə keçirdiyi və illərlə sürən həyatının yalnız bir saatin içinə sığdığına and içəcək:

“Qiyamət qopacağı gün (saat) günahkarlar bir saatdan artıq qalmadıqlarına and içərlər. Onlar belə döndərilirdilər” (“Rum” surəsi, 55).

Hamının qəti olaraq bildiyi kimi, dünyadakı həyat müddəti məhduddur. Bir neçə saat, bir gün, bir il, 30 və ya 70 il... Və hamı bunu qəti olaraq bilir ki, məhdud olan bir şeyin bir gün sonu gələcək. Bir insan 80 il də yaşasa, 100 il də yaşasa, gün keçdikcə həmin sona yaxınlaşır. Buna aid olan misalları hər kəs öz həyatında görüb. Təsəvvür edin ki, qurduğunuz uzunmüddətli bir planla sonda nəhayət ki, qarşı-qarşıyasınız. Belə olduğu halda geriyyə baxdığınız zaman əvvəl bunu deyəcəksi-

niz: “Necə də tez ötüb keçdi!”

Məsələn, məktəbə getməyə başlayan bir uşağı təsəvvür edin. O, birinci sinifdə oxuduğu zaman məktəbi bitirməyin hələ uzun sürəcəyini, bu müddətin bitməyəcəyini fikirləşir. Lakin bir gün məktəbi və hətta universiteti bitirir, lakin birinci sinifdə olanda nələri düşündüyünü xatırlamır. Onun aqlında başqa planlar var. Bəlkə də bir neçə ay sonra başlayacaq evlilik həyatını planlaşdırır və o günün heç vaxt olmayacağı qənaətindədir. Lakin o gün də gəlir, ondan başqa planlaşdırdığı digər günlər də. Vaxt hətta o qədər böyük sürətlə keçir ki, insan nə vaxt evlənib oğul-uşaq və nəvə-nəticə sahibi olduğunu hiss etmir. Artıq həyat üçün ayrılmış vaxt bitmək üzrədir. O böyük günə bəlkə bir neçə il, bəlkə bir neçə həftə, bəlkə də bir neçə dəqiqə qalmışdır...

Halbuki həyatın müvəqqəti bir məkan olduğunu, əsl həyatın isə axirətdə olacağını tarixin əvvəllərindən bəri Allah insanlara izah etməkdədir. Axirətdə əbədi olaraq davam edəcək cənnət və cəhənnəm həyatının bütün təfsilatları Allahın vəhyi ilə tərif edilmişdir. Buna baxmayaraq insan yenə də qısa sürən həyata meyl edir və öz nəfsinə fayda verməyə çalışır. Halbuki hadisələri bir az şüurlu şəkildə dəyərləndirən və həqiqətləri düşünən bir insan bu həyatın sonsuz axirət yanında nə qədər qiymətsiz olduğunu görüb anlayar. Həmçinin axirətdə əbədi davam edəcək həyatını misilsiz nemətlərlə dolu olan cənnətdə keçirməyə çalışar. Bunun yeganə yolu səmimi olaraq Allaha yönəlməkdir. Mütləq gerçəkləşəcək dünyanın sonunu düşünməyərək bu aqibəti görmək istəməyənlər təbii ki, əbədi əzabı qazanmışlar...

Allaha qulluq etməkdən çəkinən insanların üzləşəcəyi bu hadisə Quranda belə bildirilir:

**“Gündüz bir saat belə olmamışlar kimi, bir yerə topla-
yacağı gün onlar bir-birini tanıyacaqlar. Allahla qarşı-
laşacaqlarını yalan hesab edənlər, sözsüz ki, ziyana uğ-
rayacaqlar. Onlar heç doğru yolda da deyildilər” (“Yu-
nus” surəsi, 45).**

**“Peyğəmbərlərdən əzm sahibləri olanların səbir etdiyi
kimi, sən də səbir et, tez (əzab) gəlməsini istəmə. Onlar
vəd olunduqlarını görəcəkləri gün gündüzün ancaq bir
saatı qədər qaldıqlarını sanacaqlar. Bu bir xəbərdarlıq-
dır. Fasiq bir qövmdən başqası da heç məhv edilərmimi?!”
 (“Əhqaf” surəsi, 35).**

Bir nəticəyə aparıb çıxarmayan ehtiras

Dünya həyatının haradasa “bir göz qırpmı” qədər böyük sürətlə gəlib keçməsindən bəhs etdik. Lakin böyük ehtirasla həyata yönələn insan belə bir mühüm həqiqəti bilməlidir ki, o, Allaha iman gətirməyincə həyatda nəyə nail olursa-olsun, rahatlıq əldə etməyəcək.

İnsan şüurla hərəkət etməyə başlayandan etibarən daim müəyyən şeyləri tələb etməyə başlayır. Belə ki, bu istəklər bitib-tükənmək bilmir. İnsanın nəfsi hər zaman nəsə istəyir və bu istəklərində də bir hədd-hüdüdü bilinmir. Lakin hədsiz istəklərinin olmasına baxmayaraq əlindəki imkanlar da məhduddur. Onun hər istədiyinə nail olması mümkün deyil. Bundan əlavə, hətta istədiyi hər şeyə nail olduğunu güman etsək də, yenə heç bir şey dəyişməyəcək. Çünki dünyanın ən varlı

insanı olsa da, bu zənginlik müvəqqətidir. O, ən çoxu təxminən 70-80 il yaşaya bilər və bu müddətin sonunda dünyada sahib olduqlarının hamısını itirər.

Həddi-hüdudu nəzərə almayan insan Allahdan bir əvəz kimi heç cür çarəsi olmayan “qane olmamaq” hissi içində yaşayır və həyatının hər bir dövründə müxtəlif istəklərə qapılır. Bu istəklərinə nail olmaq üçün də böyük bir şövq və ehtirasla çalışır, hətta bundan ötrü müxtəlif yollara düşür. Ətrafında olan insanları, hətta ailəsini və yaxınlarını da nəzərə almır. Lakin istədiyini əldə etdiyi zaman həmin “sehr” pozulur. Hətta nail olduğu ən böyük və qiymətli arzusu da onun gözündən düşür. Sanki onu əldə etmək üçün heç günlərlə, aylarla, illərlə çalışmayıb. Əldə etdiyi ilə qane olmayan nəfs dərhal başqa bir istəyin ardınca düşür, bu dəfə də böyük bir ehtirasla bu arzusuna nail olana qədər onu təqib edir...

İnkarçı bir insanın həyatda mala-mülkə, var-dövlətə, qısa-sı, ətrafında gördüyü hər şeyi əldə etməyə qarşı olan ehtirası bitmir. O, əldə etdikləri ilə heç vaxt qane olub xoşbəxt ola bilməz. Çünki istədiyi şeyləri Allahı razı salmaq üçün deyil, yalnız egoist vərdişlərini razı salmaq üçün istəmişdir. Nail olduğu hər şey onun təkəbbürünü və özündən razılığını artırır. Əlbəttə ki, Allah dünya həyatında bu dərəcədə azğınlaşıb nəfsinin ardınca gedən belə insanların rahat ruhi həyata malik olmasına izn verməz.

Belə ki, Quranda yalnız Allaha üz tutanların və Onu zikr edənlərin qəlbən xilas olub nicat tapacaqları bildirilir:

“O kəslər ki, Allaha iman gətirmiş və qəlbləri Allahı zikr etməklə aram tapmışdır. Bilin ki, qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar!” (“Rəd” surəsi, 28).

Dünya həyatındakı aldanış

Yaşadığımız həyatda insan gözünü çevirib hara baxsa, orada gözəlliklərlə qarşılaşır. Gördüklərini böyük heyranlıqla müşahidə edir. Qüsursuz planla yaradılmış insan orqanizmi, milyonlarla bitki növü, tonlarla ağırlığı olan buludların yerləşdiyi göy üzü və daha bir çox şeylər ruha zövq verən estetik görünüşdə yaradılmışdır. Görüntüdən başqa bir çox hissləri ilə aldıkları da insana zövq verir. Gözəl qoxu, dad və ya gözəl bir musiqi də bunlara aiddir.

Budaqdan sallanan bir meyvə gözəl qoxusu və dadı ilə hamının xoşuna gəlir. Həmçinin bir gülün müxtəlif rəngləri, üzərində olan naxışları olduqca gözəl və zövq oxşayandır. Bundan əlavə, gözəl bir insan üzü hamı tərəfindən bəyənilir. Eləcə də gözəl bir ev, son modeldən olan avtomobil dünyada tələb olunan arzulardır. İnsan həyatı boyunca bunlar kimi bir çox şeyi bəyənib onları əldə etmək istəyir. Lakin bir müddət keçdikdən sonra bütün bunlara dönüb baxdığı zaman çox təəccüblənir. Çünki bu gözəlliklər öz əhəmiyyətini itirmişdir, onları hətta görmək də istəmir.

Məsələn, budağından qoparılmış meyvə bir müddət sonra qaralmağa və öz qoxusunu itirməyə başlayır. Daha sonra isə çürüyür və xoşagəlməz bir iy verir. İnsan canlı rəngləri, xoş qoxusu ilə onu cəlb edən çiçəkləri alıb evinə gətirir və güldana qoyur, lakin aradan bir gün keçməmiş güllərin rəngi solur, canlılığı itir. 2-3 gündən sonra isə onlar tamamilə qaralır və çürüyür. Dünyanın ən gözəl simalı insanı kimi tanıdığınız birisini 60 il sonra görsəniz, onu tanımazsınız. Həmin insan yaşlanmış, üzü qırışmış, saçları ağappaq olmuş, qıساسı, əvvəlki gö-

zəlliyindən əsər-əlamət qalmamışdır. Ev dağılmış, avtomobilin modeli köhnəlmiş, müəyyən hissələri paslanmışdır. Nəticə olaraq dünyada insanın ətrafında gördüyü hər şey pozulur.

Bu, çox insana “təbii müddət” kimi gəlir. Halbuki burada çox böyük bir məna var. Ətrafımızda olan hər şey pozulmaqla, köhnəlməklə, çürüməklə bizə mühüm bir xəbərdarlıq edir. Bu da dünyanın müvəqqəti və aldadıcı bir xəyal olduğunu göstərən bir həqiqətdir.

Ən əsas nəticə isə bütün dünyada olan heyvan, bitki və insanların, qıyası, Yer üzündəki bütün canlıların ölümlü olması faktıdır. İnsanın bu böyük həqiqəti anlaya bilməməsinin əsas səbəbi ölən insanların və heyvanların yerinə yenilərinin doğulması, təbiətdə hər gün yeni yaradılışların dünyaya gəlməsidir. Bu həqiqəti anlamayan insan ölümlü olanlara layiq olduğundan da çox əhəmiyyət verir, onlar üçün bir çox şeyləri qurban verir. İstədiyi şeylərə “sahib olmaq” ehtirası ilə yaşayır. Halbuki hər şeyin yeganə sahibi Allahdır. O diləsə, canlılar yaranır, dilədiyi zaman da, ölüb yox olur.

Allah insanların dünyanın bu aldadıcı tərəfinə uymaması, bu həqiqəti düşünməsi üçün Quranda müxtəlif nümunələr vermişdir:

“Həqiqətən, dünya həyatı göydən endirdiyimiz yağmura bənzər ki, onunla yer üzündə insanların və heyvanların yeyəcəyi bitkilər yetişib bir-birinə qatışar. Nəhayət, yer üzünü bəzəklənib süsləndiyi və sakinləri də yığmağa qadir olduqlarını zənn etdikləri vaxt gecə, yaxud gündüz əmrimiz gələr və Biz onu, dünən üzərində bol məhsul olmamış kimi, biçilmiş bir hala gətirərik. Biz ayələ-

rimizi düşünən bir ümmət üçün belə ətraflı izah edirik!” (“Yunus” surəsi, 24).

Ayədə bildirildiyi kimi, dünyada gözəl nə varsa, bir gün gözəlliyini itirəcək və yox olacaq. Yalnız bunu bilmək kifayət deyil: bu həqiqət üzərində dərinlən düşünölməli olan bir mövzudur. Çünki Allah belə nümunələri “düşünən insanlar” üçün izah etdiyini bildirir. İnsan ağıl sahibi olan bir varlıq kimi düşünmək, düşündöklərindən nəticə çıxarmaq və həyatının məqsədini tapmaq vəzifəsini daşıyır. “Düşünmək” və “dərk etmək” kimi mühüm vəzifələri daşımayan insanın heyvanlardan heç bir fərqi yoxdur. Heyvanlar da doğub törəyir, böyüyür, artıb çoxalır, özlərinə görə bir həyat sürürlər. Amma onlar necə və niyə yaradıldıqları, bir gün öləcəkləri, öləndən sonra necə bir həyatla qarşılaşacaqları barədə düşünə bilmirlər. Heyvanlar dünyanın gerçək üzünü görməyə, onun həqiqi məqsədini qavrayıb anlamağa çalışmırlar.

Heyvanların belə davranışı əlbəttə ki, təbiidir, çünki onlar “ağıl sahibi” kimi yaradılmayıblar. Onların üzərinə Yaradanın varlığını qavramaq, yaradılışın qayəsini araşdırmaq vəzifəsi qoyulmayıb.

Amma insan Allahı tanıyıb qəbul etməyə, Onun istədiklərini öyrənib tətbiq etməyə, həqiqi məskənin dünya olmadığını, dünyanın “bir göz qırpımında” itəcək bir həyat olduğunu dərk etməyə məsuldur. Bu həqiqətləri dərk edən insanın davranışı isə yalnız həqiqi məskən olan axirətə hazırlaşmaq, həyatını yalnız Allahı razı salacaq yollar axtarmaqla keçirmək olacaq. Əks təqdirdə dünyada da, axirətdə də əzabla qarşıla-

Allahın Quranda bildirdiyi kimi, dünya üzərindəki hər gözəllik müvəqqətdir. Bu, “düşünən insanların” baxdıqları hər yerdə görə biləcəyi bir həqiqətdir. Bu səhifədəki rəsmlər də sözügedən gerçəkliyi açıq surətdə göstərir.

Jer üzündəki bir məkan nə qədər gözəl olursa olsun, o, aradan bir neçə onillik, bəzən hətta yalnız bir fəsil keçəndən sonra son dərəcə tanınmaz hala düşə bilər.

Təbiətdə hər şey zaman keçdikcə dəyişikliyə uğrayıb pozulur. Dünyanın həqiqəti də elə budur...

şar. İnsan varlı ola bilər, lakin bu zaman xoşbəxt ola bilməz. Güzəl olar, lakin gözəlliyi başına bəlalar gətirər. Məşhur olar, lakin bir gün tək qalar və sonda bir otaqda tənha ölər.

Dünyanın müvəqqəti olması ilə bağlı Qurandan misallar

Allah Quranda bizə “dünya həyatının müvəqqəti olması” ilə bağlı bir çox misallar göstərir. Ayələrdə həm keçmişdə yaşamış insanların və cəmiyyətlərin başlarına gələn hədisələr ibrətamiz bir nümunə kimi izah olunur, həm də dünyanın həqiqi üzü insanların onu öz zehmində canlandıra biləcəyi şəkildə verilir. “Kəhf” surəsində bəhs olunan iki “bağ sahibi”nin vəziyyəti də bu misallardandır:

“Onlara iki adamı misal gətir. Onların birinə iki üzüm bağı verib onları xurmalıqlarla əhatə etdik və aralarında əkin saldıq. O bağların hər ikisi öz barını verdi və bu bardan heç bir şey əskilmədi. Biz də onların arasından bir irmaq axıtdıq. Bu adamın başqa sərvəti də var idi. O öz yoldaşı ilə söhbət edərkən ona dedi: “Mən səndən daha dövlətli və əsirətcə səndən daha qüvvətliyəm!” O özünə zülm etdiyi halda bağına girib dedi: “(Bu bağın) nə vaxtsa yox olacağını güman etmirəm. Qiyamətin də qopacağını zənn etmirəm. Əgər Rəbbimin hüzuruna qaytarılsam, özümə bundan da yaxşı bir məskən taparam!” Onunla söhbət edən yoldaşı isə belə dedi: “Əvvəlcə səni torpaqdan, sonra bir qətrə sudan yaratmış, daha sonra səni adam şəklinə salmış Allahı inkarmı edirsən? Lakin Allah mənim Rəbbimdir və mən heç kəsi Rəbbimə şərik qoşmaram! Bağına girdiyin zaman barı: “Maşallah (Allahın istədiyi kimi oldu), qüvvət yalnız Allaha məxsusdur!” - deyəydin”! Əgər məni özündən daha az mal-dövlət və övlad sahibi görürsənsə, ola bil-

sin ki, Rəbbim mənə sənin bağından daha yaxşısını versin və sənin bağına göydən bir bəla endirsin ki, o, hamar bir yer olsun! Yaxud suyu çəkilib getsin və bir də onu əsla axtarıb tapa bilməyəsən!” Beləliklə, onun (bağının) meyvəsi tələf edildi. Qoyduğu xərcə görə əllərini ovuşdurmağa başladı. Bağın talvarları yerə çöküb viran qalmışdı. O: “Kaş Rəbbimə heç kəsi şərikin qoşmayaydım!” - deyirdi. Allahdan başqa ona yardım edə biləcək kəslər yox idi və o da kömək edə biləcək bir halda deyildi. Belə bir vəziyyətdə kömək göstərmək ancaq haqq olan Allaha məxsusdur. Mükafat verməkdə də, aqibət qismət etməkdə də ən xeyirlisi Odur. Bu dünyanı misal çək: Bu dünya göydən yağdırdığımız yağmura bənzər. Yerdəki bitkilər onunla qarışıb yetişər, sonra isə dönüb küləyin sovurduğu quru çör-çöp olar. Allah hər şeyə qadirdir! Mal-dövlət, oğul-uşaq bu dünyanın bər-bəzəyidir. Əbədi qalan yaxşı əməllər isə Rəbbinin yanında həm savab, həm də ümid etibarilə daha xeyirlidir!” (“Kəhf” surəsi, 32-46).

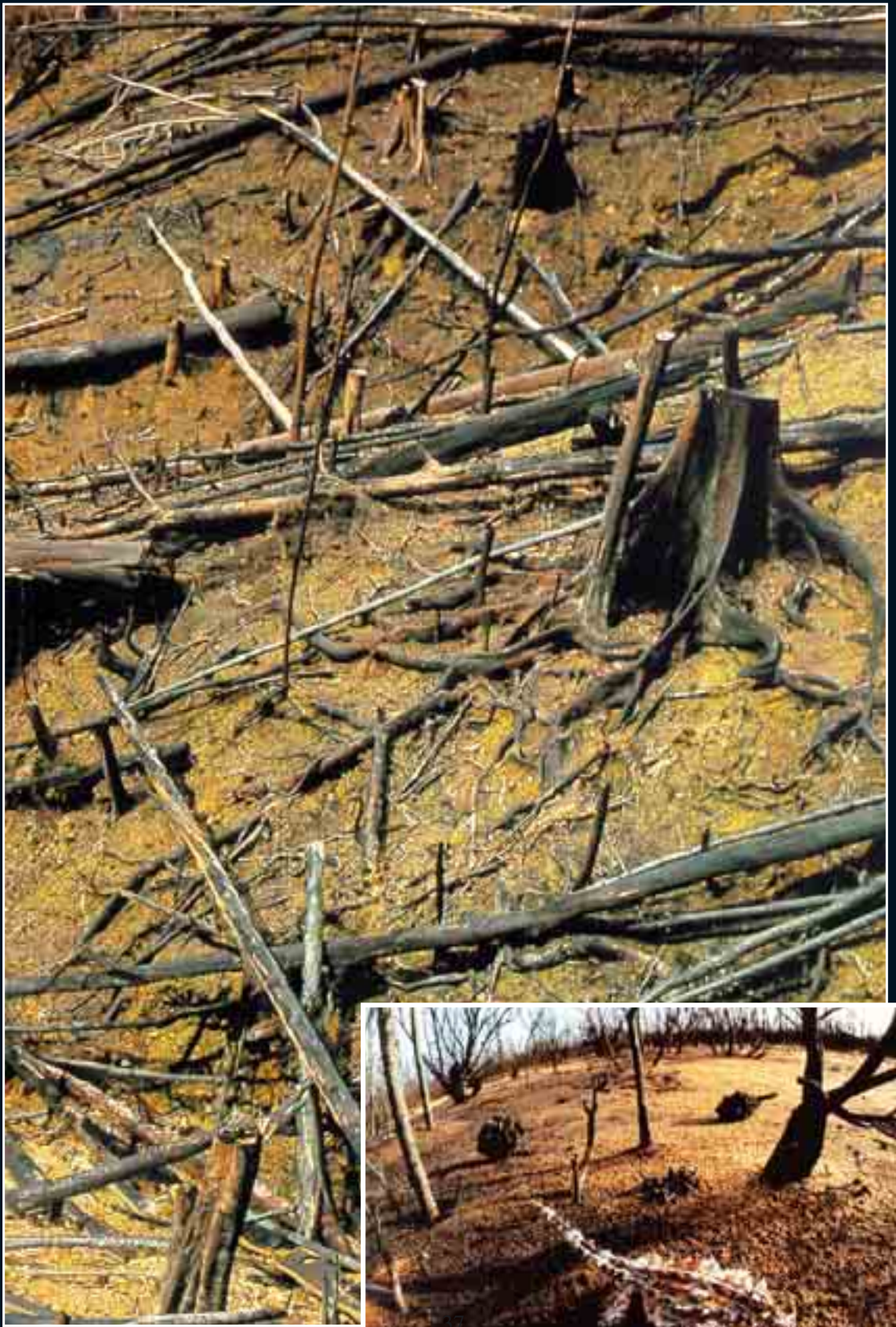
Bu hekayətdə insanın dünyadakı gücünə aldanaraq təkəbbür göstərməsinin nə qədər ağılsız bir davranış olduğu, çünki Allahın bu gücü dərhal yox edə biləcəyi vurğulanır. Eyni həqiqət başqa bir hekayədə “bağça sahibləri” misalı ilə bildirilir:

“Biz vaxtilə o bağ sahiblərini imtahana çəkdiyimiz kimi, bunları da imtahana çəkdik. O vaxt (o bağ sahibləri) səhər açılanda mütləq dərəcələrinə and içmişdilər. Və heç bir istisna yeri də qoymamışdılar. Onlar yuxuda

ikən sənin Rəbbindən o bağa bir bəla gəldi. Və o qarqara qaraldı. Onlar səhər qalxıb bir-birini belə səslədilər: “Əgər (məhsul) yığacaqsınızsa, bağınıza tez gedin!” Nəhayət, yola düşdülər, bir-birinə xəlvətcə belə deyirdilər: “Elə edin ki, bu gün orada yanınıza heç bir yoxsul soxulmasın!” Onlar bağa buraxmamağa qadir olacaqlarını güman edərək erkən getdilər. Bağı bu vəziyyətdə gördükdə dedilər: “Yəqin ki, azmışıq! Xeyr, biz məhrum olmuşuq!” Onların ən ağıllısı dedi: “Məgər mən sizə (Allahı) həmd-səna ilə təqdis etməli olduğunuzu demədimmi?!” Onlar: “Rəbbimiz pak və müqəddəsdir! Həqiqətən, biz zalim idik!” - dedilər. Onlar bir-birini danlamağa başladılar. Və dedilər: “Vay halıma! Biz azğınlıq edirdik. Ola bilsin ki, Rəbbimiz onun əvəzinə bizə daha yaxşısını versin. Biz Rəbbimizdən diləyirik!” Dünyadakı əzab belədir. Şübhəsiz ki, axirət əzabı daha şiddətlidir. Kaş biləydilər!” (“Qələm” surəsi, 17-33).

Əgər fikir verirsinizsə, Quranda dünyaya aldanıb doğru yoldan azmışlar kimi göstərilən insanlar Allahın varlığını inkar edən ateist insanlar deyil. Onlar Allahın varlığını bilən və qəbul edən, lakin Onu xatırlamaqdan uzaqlaşmış insanlardır. Onlar Allahın verdiyi nemətləri özlərinin təbii haqqı kimi görərək təkəbbürlü davranmaqla böyük səhv edirlər. Allahı və Onun gücünü yalnız sözdə qəbul edirlər, lakin qəlbləri öz qürurları, təkəbbürləri, eqoizmi və ehtirasları ilə doludur.

Allah Quranda belə insanlara misal olaraq Hz.Musa qövmünün, yəni Allaha inanan bir topluluqdan çıxan Qarunu göstərir.

Həm Qarun, həm də ona bənzəmək istəyərek dünyaya aldananlar Allaha sözdə inanan, lakin dünyanın sehrinə aldanaraq Onu unudan insanlardır:

“Həqiqətən, Qarun Musa qövmündən idi. Onlara qarşı həddini aşmışdı. Biz ona açarlarını bir dəstə güclü adamın zorla daşıya biləcəyi xəzinələr vermişdik. Qövmü ona belə dedi: “Sevinmə. Şübhəsiz ki, Allah (malına qürrələnilib) sevinənləri sevməz! Allahın sənə verdiyindən özünə axirət qazan. Dünyadakı nəsibini də unutma. Allah sənə yaxşılıq etdiyi kimi, sən də yaxşılıq et. Yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə cəhd göstərmə. Həqiqətən, Allah fitnə-fəsad törədənləri sevməz!” Qarun dedi: “Bu (var-dövlət) mənə yalnız məndə olan elm sayəsində verilmişdir”. Məgər o, Allahın ondan əvvəl özündən daha qüvvətli və daha varlı olan neçə-neçə kəsləri məhv etdiyini bilmirdimi? Günahkarlar öz günahları barəsində sorğu-sual olunmazlar. (Bir gün Qarun) faxir libas geyib öz zinəti içində qövmünün qarşısına çıxdı. Dünyaya həris olanlar dedilər: “Kaş ki, Qaruna verilən bizə də veriləydi. Həqiqətən, o, böyük bəxt sahibidir!” Elm verilmiş kəslər isə belə dedilər: “Vay halınıza! İman gətirib yaxşı əməl edən kimsə üçün Allahın mükafatı daha yaxşıdır. Buna yalnız səbir edənlər qovuşarlar!” Nəhayət, onu (Qarunu) sarayı ilə birlikdə yerə gömdük. Allaha qarşı ona yardım edə biləcək bir camaat da yox idi. O özü də özünə heç bir kömək edə bilmədi. Dünən onun yerində olmaq istəyənlər ertəsi gün səhər belə de-

yirdilər: “Vay! Sən demə, Allah Öz bəndələrindən istədiyinin ruzisini artırarmış da, azaldarmış da! Əgər Allah bizə lütf etməsəydi, yəqin ki, bizi də yerə gömər-di. Sən demə, kafirlər nicat tapmayacaqlarmış!” Biz bu axirət yurdunu yer üzündə təkəbbürlük etməyənlərə və fitnə-fəsad törətməyənlərə qismət edirik. Aqibət ancaq Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərindir! Hər kəs yaxşı əməllə gəlsə, ona bundan daha yaxşısı verilər. Hər kəs pis əməllə gəlsə, pis əməllər edənlərə ancaq əməllərinin cəzası verilər!” (“Qəsəs” surəsi, 76-84).

Məlum olduğu kimi, Qarunun səhvi özünü Allahdan ayırı, sərbəst bir güc hesab etməsi, Allahın onu sınamaq məqsədilə verdiyi gücü və imkanı öz üstünlüyünə görə “əldə etdiyini” güman etməsidir. Halbuki bütün insanlar sadəcə olaraq Allahın qullarıdır və Onun dərgahında olan heç bir şeyi “əldə etmiş” sayılmazlar, insana verilən hər şey yalnız və yalnız Allahın lütfüdür. Bunu bilən insan Allahın verdiyi nemətlər nəticəsində azğınlaşmaz, ərköyünləşərək sevincə qapılmaz, yalnız Allaha şükür edər və bu şükürün sevincini yaşayar. Bir insanın bütün dünyada əldə edəcəyi üstün sevinc də elə budur. Qarun və Qaruna bənzəyənlər isə yalnız Allahın göndərdiyi fəlakətlərə düşər olduqları zaman yanıldıqlarını başa düşərlər. Əgər bu fəlakətdən də nəticə çıxarmayaraq aldanmağa davam etsələr, bu halda onlar yalnız Allahın əbədi cəhənnəminə gedəcəklər. Bu həqiqət ayələrin birində belə göstərilir:

“Bilin ki, dünya həyatı oyun-oyuncaq, bər-bəzək, bir-birinizin qarşısında öyünmək və mal-dövləti, oğul-uşağı

çoxaltmaqdan ibarətdir. Bu elə bir yağışa bənzəyir ki, onun yetişdirdiyi bitki əkinçilərin xoşuna gələr. Sonra o quruyar və sən onun saralıb solduğunu, daha sonra çör-çöpə döndüyünü görərsən. Dünya malına aldananları axirətdə şiddətli əzab, dünya malına uymayanları isə Allahdan bağışlanma və razılıq gözləyir. Dünya həyatı aldanışdan başqa bir şey deyildir” (“Hədid” surəsi, 20).

“Həqiqətən nemətləri, cah-cəlalı ilə fəxr etdiyimiz dünya həyatı göydən endirdiyimiz yağışa bənzəyir ki, onunla yer üzündə insanların və heyvanların yeyəcəyi yetişib (əlvan çiçəklərlə, müxtəlif meyvələrlə) bir-birinə qatışır.

Nəhayət, yer üzünü bəzənib süsləndiyi və sakinləri də yağmağa qadir olduqlarını zənn etdikləri vaxt gecə yaxud əmrimiz gəlib dünən üzərində bol məhsul olmamış kimi onu biçər. Biz ayələrimizi düşünən bir ümmət üçün belə ətraflı izah edirik!”

(“Yunus” surəsi, 24).

İNSANIN ACIZLIYI

Allah insanı ən ideal şəkildə yaratmış, ona bir çox yüksək xüsusiyyətlər vermişdir. Yaradılmış bütün canlılar arasında düşünmək, qərar qəbul etmək, fikirləşmək, düşündüyünü tətbiq edə bilmək, plan qurmaq, nəticə çıxarmaq kimi zehni funksiyaları ilə birgə insanların üstünlüyü inkar edilməyən bir həqiqətdir.

Bütün bu üstünlüklərə baxmayaraq insanın nə üçün olduqca qorunmağa ehtiyacı olan orqanizmə sahib olması haqqında heç düşünmüşünüzü? Nə üçün yalnız mikroskopla görünə bilən bakteriya və viruslar bu orqanizmə zərər verir? Nə üçün insanın bütün həyatı boyunca təmizlənməyə, qayğıya ehtiyacı var? Nə üçün insanın orqanizmi zaman keçdikcə sıradan çıxır və yaşlaşır?

İnsanlar bunu çox “təbii” hesab edirlər, halbuki bu sadalananların hər biri müəyyən bir məqsədlə xüsusi olaraq yaradılmışdır. İnsanın acizliyinə aid olan hər şeyi Allah xüsusi olaraq yaratmışdır. “Nisa” surəsinin 28-ci ayəsində bu həqiqətə belə diqqət çəkilir: “**...İnsan zəif yaradılmışdır**”. İnsan zəif varlıq kimi yaradılmışdır ki, Yaradanımız olan Allah qarşısında acizliyini bir qul olaraq dərk edə və dünyanın müvəqqəti bir məkan olduğunu anlaya bilsin.

İnsan nə vaxt, harada doğulacağını, nə vaxt, necə öləcəyini müəyyən edə bilməz. Həmçinin həyatdan nə qədər məmnun olsa da, o, həyata müsbət və ya mənfə təsir göstərən ünsürlərlə bağlı heç bir təsir mexanizminə sahib deyil.

Bəli, insan orqanizmi hər cəhətdən qorunmağa və qayğıya möhtacdır. Dünyada başına nə vaxt nə gələcəyi məlum deyil. İstər dünyanın inkişaf etmiş şəhərində yaşasın, istərsə də mədəniyyətdən kilometrərlə uzaqda, elektrik və sudan məhrum olan bir dağ kəndi olsun; burada insan heç gözləmədiyi bir təhlükə ilə qarşılaşa bilər. Ölümçül xəstəliyə tutula və ya şikəst ola bilər. Qarşılaşdığı hadisə itirilməz hesab etdiyi fiziki gücünü, gözəlliyini və ya öyündüyü fiziki bir xüsusiyyətini ondan ala bilər. Yaşadığı yer kimi insanın kimliyi də istisna deyil; dağ başında sürülərini otaran bir çoban və ya bütün dünyanın tanıdığı məşhur bir insan olsa da, haqqında danışılan hadisələrdən hər hansı biri onun həyatını təsəvvürünə gətirə bilməyəcək qədər dəyişdirə bilər.

Orta hesabla 70-80 kq-lıq bir “ət və sümük parçası olan” orqanizm incə bir dəri ilə əhatələnib. Əlbəttə, belə bir dəri asanlıqla cızılar, kəsilər və ən adi bir zərbədən göyərə bilər. Günəş altında uzun müddət qala bilməz. Müəyyən bir hədd pozularsa, dəri əvvəlcə qızarır, sonra şişib su toplayır. Qıyası, isti havaya məruz qalan bir insan özünü qorumaq məcburiyyətindədir.

Allah insanı ən gözəl bir şəkildə və ən ideal sistemlərlə yaratmışdır. Lakin dünyanın müvəqqəti olmasını göstərmək və ehtiraslara qapılmalarının qarşısını almaq üçün orqanizmi ət və yağ kimi tez korlanan maddələrdən təşkil etmişdir. Əgər insanın orqanizmi başqa maddələrdən təşkil edilmiş, zirehli

bir quruluşa malik olsaydı, bu vaxt heç bir virus və mikrob, soyuq və ya hər hansı bir qəza bu zirehi deşib keçərək ona zərər verə bilməzdi. Halbuki ət və yağ bir neçə saat açıqda qalanda tez xarab olan maddələrdir. Elə insanın ən böyük acizliklərindən biri də “bu maddə”sinin çürümək təhlükəsinin bu qədər böyük olmasıdır.

İnsan Allah tərəfindən verilmiş bir xatırlatma olaraq orqanizminin acizliyini daim hiss edir. Məsələn, soyuq havanın təsiri insan bədəninin acizliyini tamamilə ortaya çıxaran bir faktordur. Soyuq hava insanın fizioloji müdafiəsini yavaş-yavaş iflic edir. Belə bir vəziyyətdə orqanizmin daim tarazlayaraq qoruduğu sabit istiliyin (37 dərəcə) nə qədər əhəmiyyətli olması üzə çıxır: 1. Çox soyuq havada bədənin hərarəti get-gedə aşağı düşə bilər. Əvvəlcə ürəyin döyünməsi sürətlənir, damarlar yığılır, arterial qan təzyiqi yüksəlir. Orqanizm özünü isitmək üçün titrəməyə başlayır; 2. Bədənin hərarətinin 35 dərəcəyə düşməsi artıq təhlükəli bir vəziyyətdir. Ürək döyüntüsü azalmağa başlayır, təzyiq aşağı düşür, qollarda və ayaqlarda, daha çox barmaqlarda damarlar yığılmağa başlayır. Bədənin temperaturu 35 dərəcəyə düşən bir insanda şüurun dumanlı olması, istiqamət (müvazinət) pozğunluğu, yuxuya meyillilik və fikir dağınıqlığı əmələ gəlir. Zehni proseslərdə gerilik hiss olunur. Burada başqa bir əsas məqam bədənin temperaturunun yalnız 1,5 dərəcə aşağı düşməsi ilə belə mühüm dəyişikliklərin ortaya çıxmasıdır. Soyuq yerdə çox qaldıqda və bədənin temperaturu 33 dərəcədən aşağı düşdüüyü zaman yaddaş və şüur itir. 24 dərəcəyə çatanda tənəffüs, 20 dərəcədə beyin, 19 dərəcədə isə ürək dayanır və insan üçün qaçılmaz olan ölüm baş verir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz yalnız bir misaldır. Kitabın sonrakı səhifələrində insanın fiziki zəifliklərini (acizliklərini) təfsilatı ilə göstərməyə çalışacağıq. Burada olan əsas məqsədimiz insanın bu dünyada nə edirsə-etsin, heç vaxt razı və qane olmayacağını, malik olduğu acizliklərin buna mane olmasını isbat etməkdir. Bunu bilən bir insanın da cənnətə yönəlməsinin, bu dünyaya kor-koranə bağlanmamasının vacibliyini xatırlatmaqdır. Çünki insanın vəd edilən sonsuz bir cənnət həyatı var. Qarşıda da qeyd edəcəyimiz kimi, cənnət heç bir çatışmazlığın, qüsurun və fiziki zəifliklərin olmadığı bir yerdir. İnsan orada nəfsinin arzuladığı hər şeyə nail olacaq, yorğunluq, acılıq, susuzluq, qocalıq, xəstəlik və başqa fiziki qüsurlardan uzaq olacaq.

Başqa bir məqsədimiz isə insanın öz zəifliyi qarşısında Yaradıcımız olan Allahın üstünlüyünü, ucalığını dərk edə bilməsinə və Ona möhtac olduğunu anlaya bilməsinə kömək etməkdir. Belə ki, insanların Allaha möhtac olması Quranda belə bildirilmişdir:

“Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə möhtac deyildir, hər cür şükürə layiqdir!” (“Fətir” surəsi, 15).

Bədənin ehtiyacları

İnsana bir çox fiziki zəifliklər verilmişdir. Xüsusən də insan həm vücudunu, həm də ətrafını təmiz saxlamaq, onlara çox diqqətlə baxmaq məcburiyyətindədir. Bu qayğıya ayırdığı vaxt isə həyatın böyük bir hissəsini təşkil edir. Çimərkən, əl-ayağına, saçına və dərisinə qulluq kimi işlərlə məşğul olarkən insanların bunlara nə qədər vaxt sərf etməsinə dair anketlərə tez-tez rast gəlmək olar. Belə məlumatları görəndə insan tə-

əccübünü gizlədə bilməz, çünki ömrünün böyük bir hissəsini belə işlərə sərf etdiyini bəlkə də heç fikirləşməmişdir.

Gündəlik həyatda, evdə, yolda, işdə, məktəbdə müxtəlif insanlarla qarşılaşmaq olar. Bu insanların əksəriyyəti düzgün geyinmiş, makiyajlı, saçları daranmış, üzü qırılmış, ütülü geyimlərdə olan insanlardır. Lakin bu görünüşlərinin əksi olan tərəfləri də var. Görəsən, bu insanlar bu zahiri görünüşü əldə etmək üçün nə qədər vaxt sərf etmək məcburiyyətində qalıblar?

Səhər oyanandan gecə yatana qədər bir insanın yerinə yetirmək məcburiyyətində olduğu bu qayğı bir çox hərəkəti əhatə edir. O, yuxudan oyanandan sonra ilk öncə vanna qəbul etməyə gedir. Yuxuda olduğu müddətdə ağızında çoxalan bakteriyalara, xoş olmayan qoxuya və dada görə oyanan kimi dişlərini fırçalamalıdır. İnsanın gününü başlamaq üçün lazım olanlar yalnız bununla bitmir. O, həmçinin əlini və üzünü yumalıdır. Lakin məsələ bununla da bitmir. Bir gün əvvəl bədənində və dərisində bir çox proseslər baş vermişdir. Məsələn, saçları və üzünü yağlanmış, saçlarında kəpək əmələ gəlmiş, bədəni tərləmişdir. Bütün bu xoşagəlməz cəhətlərdən xilas olmağın yolu isə vanna qəbul etməkdir. Əks təqdirdə yağlı saçları, tər qoxusu gələn bədəni ilə insanların arasına getməsi çox da yaxşı olmayacaq.

İnsanlar arasına çıxmaq üçün lazım olan təmizliyin aparılmasında istifadə edilən vasitələr o qədər çoxdur ki... Bu cəhətdən insan bədəninin nə qədər çox şeyə möhtac olması haqqında düşünmək lazım gəlir. Məsələn, təmizlik üçün su və sabunla yanaşı əlavə şeylərə də ehtiyac var. Çünki dəri üzərindəki ölü dəri təbəqəsini təmizləmək lazımdır.

Hər bir insan bədəninin təmizliyi ilə yanaşı, paltarlarının, evinin və ətrafının təmizliyinə də vaxt ayırmalıdır. Yoxsa bir müddət bədənini yumasa və ya evini təmizləməsə, heç kəsin ona yaxınlaşa bilməyəcəyi bir vəziyyətə düşə bilər.

Qıssası, insan yaşadığı bir günün böyük bir hissəsini təmizliyə və özünə qayğı göstərməyə ayırır. Bundan əlavə, bu təmizlik üçün müxtəlif vasitələrə, kimyəvi maddələrə ehtiyac duyur. Allah insanı olduqca aciz bir bədənle yaratdığı halda, ona bu acizliyi müvəqqəti örtməsini, kənardan hiss edilməməsini təmin edən imkanları da verib. Həmçinin insana təmizlənməsini, aciz olduğunu göstərməməsini təmin edəcək bir düşüncə verib. Lakin bəzən insanlar ağıllarından və Allahın onlara verdiyi başqa texniki imkanlardan istifadə etmədiklərinə görə mənfi bir görünüşlə bizə rast gələ bilərlər. Əsasən təmizlik üçün lazım olan vasitələrdən istifadə etmədiklərinə və bunun üçün çalışmadıqlarına görə qısa müddətdə xoşagəlməz bir görünüşdə olurlar.

Lakin insan öz qayğısına nə qədər qalırsa-qalsın, bu da müvəqqətidir. Dışını fırçalayan bir insan bəlkə bir saat sonra heç bunu etməmiş kimi olur. Yay fəslində vanna qəbul etmiş bir insan bir saat sonra sanki bunu etməmiş kimi olur. Həmçinin gözəllik məqsədilə saatlarla güzgü qarşısında makiyaj edən bir qadını təsəvvür edin: o biri gün oyandığı zaman üzündəki makiyajdan əsər-əlamət qalmayacaq. Hətta səhər oyandığı zaman üzündə qalan boya qalıqları onu daha da pis göstərir. Və ya üzünü tərəş edən bir kişi o biri gün oyandığı zaman yenidən eyni hərəkəti yerinə yetirməlidir.

Ən əsas məsələ insanın bütün bu fiziki zəifliklərinin bir məqsədi olduğunu dərk etməsidir. Həmçinin bunlar zəruri zə-

ifliklər deyil, onlar xüsusi olaraq yaradılıb. Bir misalı düşünək. İnsan bədəninin hərərəti qalxdığı zaman təbii olaraq tərləyir. Tərin qoxusu isə olduqca xoşagəlməzdir. Yer üzündə yaşayan insan bu zəifliklərlə tez-tez qarşılaşır. Halbuki belə olmaya da bilərdi. Məsələn, bitkilərdə vəziyyət belə deyil. Bir gülü təsəvvür edin. O, torpaq içindən çıxdığı, küçədə təbii bir şəraitdə yetişdiyi, hər an pislik və natəmizliklə üzləşdiyi halda da, öz gözəl qoxusunu əsla itirməz. Hər bir halda gül qoxusu olduqca gözəldir. Bundan əlavə, gülün təmizlik və qayğıya ehtiyacı yoxdur! Lakin insanın vəziyyəti bundan fərqlidir. Allah insana öz acizliyini hiss etməsi üçün lazım olan hər bir xüsusiyyəti vermişdir. İnsan nə qədər təmizlənsə-təmizlənsin, kosmetik vasitələrdən nə qədər istifadə edirsə etsin, o, gözəl qoxunu hər zaman saxlaya bilməz.

İnsan orqanizmində olan bütün acizliklərlə yanaşı, həyatını davam etdirə bilməsi üçün həm də qidalanmalıdır. Həmçinin bu qidalanma yaxşı planlaşdırılmalıdır. İnsan orqanizmi həm də proteinə, karbohidrata, şəkərə, vitaminlərə, müxtəlif minerallara ehtiyac duyur. İnsan adıçəkilən maddələrdən lazımı miqdarda qəbul etməzsə, daxili orqanlarda ciddi dəyişikliklər meydana gələ bilər, dəri sıradan çıxar, immunitet sistemi və bütün orqanizmi zəifləyər. Buna görə də insan təmizliyə göstərdiyi həssaslığı qidalanmasına da göstərməlidir.

İnsanın qidadan da əhəmiyyətli olan bir ehtiyacı da var. Qidalanmadan bir müddət yaşamaq mümkündür, lakin orqanizmə suyun bir-iki gün daxil olmaması insan üçün çox təhlükəlidir. İnsan orqanizmi suya olduqca kəskin şəkildə möhtacdır. Çünki orqanizmin inkişaf etməsi üçün bütün kimyəvi proseslər suyun köməyi ilə meydana gəlir.

Əlbəttə, bütün burada qeyd olunanlar hər bir insanın özündə görə biləcəyi çatışmazlıqlardır. Lakin görəsən, hər bir insan bunların bir çatışmazlıq olduğunu dərk edə bilirmi? Yoxsa hər bir insan bütün bu çatışmazlıqların hamıda olduğunu düşünərək bunu təbii sayır? Əlbəttə, burada deyilənlər bütün insanlara aiddir. Lakin unutmaz ki, əgər Allah diləsəydi, bunların heç birini insanlarda yaratmazdı, hər insan bir gül kimi gözəl ətirli və tərtəmiz ola bilərdi. Lakin insanı bütün acizlikləri ilə Yaradan Allahın bunu yaratmasında da bir hikmət var. Yaradanımız qarşısında acizliyini dərk edən insan Onun dəvət etdiyi yola tabe olmalı, müvəqqəti və qüsurlu olan dünyaya uymamalı, sonsuz bir məskən olan axirət üçün çalışmalıdır.

“Şüursuz” 15 il

Hər bir insan gün ərzində müəyyən bir vaxtı yatmaqla keçirmək məcburiyyətindədir. Nə qədər çox işi olsa da, hər nə qədər istəməsə də, insan yenə müəyyən bir vaxtdan sonra yatmaq, orqanizminə rahatlıq vermək, gününün ən azı 1/4 hissəsini yatmaqla keçirmək məcburiyyətində qalır. Əks təqdirdə həyatını davam etdirməsi mümkün olmaz. O, hər gün 24 saatin əslində 18 saatını şüurlu şəkildə keçirir, yerdə qalan minimum 6 saatını isə yuxuda olur və şüuru əsla işləmir. Məsələyə bu baxımdan nəzər yetirdiyimiz zaman qarşımıza belə bir rəqəm çıxır: təxminən 60 illik bir həyatın 1/4 hissəsi, yəni 15 ili şüursuz keçir.

Bəs yuxunun bir alternativini varmı? “Mən yatmaq istəmirəm” deyən insanın vəziyyəti necə olur?

İki gün yatmayan insanın gözləri qan qoyur, dərisi pozulur,

rəngi solur. Bu hal bir qədər də uzansa, onun şüurunu itirmək təhlükəsi də yarana bilər. İnsan istəsə də, istəməsə də günün axırında gözləri bağlanır, diqqəti dağılar və qəfil yuxuya gedər. Bu, qaçılmazdır, bu, ən güclüsündən ən zəifinə, ən gözəлиндən ən çirkininə, ən varlısından ən yoxsuluna qədər hər kəs üçün dəyişməyən bir qaydadır.

Adətən yuxudan əvvəl orqanizm ölmüş kimi hissiyyatsız bir şəkil alır, heç nəyə müqavimət göstərə bilməyəcək bir halda düşür. Bir az əvvəl səsi eşidən və qəbul edən qulaqlar fiziki cəhətdən sağlam olsalar da eşidə və öz funksiyasını yerinə yetirə bilmir. Orqanizm bütün fəaliyyətini minimum həddə endirir, diqqət azalır, insan fikrini bir yerə cəm edə bilmir, hərəkətləri ləngiyir. Ölümü ruhun bədəndən ayrılması kimi izah etdiyimizə görə, yuxu da bir növ ölüm kimidir. Çünki insan bədəni yataqda yatır, lakin o zaman ruhu başqa bir məkanda, başqa hadisələr yaşadığını güman edir. Bəlkə də o özünü dəniz kənarında, istinin altında hiss edir, əslində isə öz otağında yatır. Ölüm də insana o şəkildə təsir edir: onu bu dünyada istifadə etdiyi orqanizmdən ayırır və yeni bir bədənlə yeni bir dünyaya aparır.

Yuxu ilə ölüm arasında olan bu bənzərlik Quranda da bildirilir. Bir ayədə **“Sizi gecələr yuxuya daldıran, gündüz isə nə etdiyinizi bilən Odur. Sonra O, sizi gündüz oyandırır ki, müəyyən olunmuş vaxt gəlib yetişsin”** (“Ənam” surəsi, 60) deyə buyurulur. Ölümlə yuxunun iki oxşar hadisə kimi göstərdiyi ikinci bir ayə isə belədir:

“Allah canlarını onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin canlarını isə yuxuda alar. Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını saxlayar. Digər kimsələrin canlarını isə

müəyyən bir müddətədək qaytarar. Həqiqətən, bunda düşünən bir qövm üçün əlamətlər vardır!” (“Zumər” surəsi, 42).

Lakin insanlar nə səbəbdənsə həyatlarının 1/4-ni heç bir şeyi qəbul etməyərək ölü kimi keçirdikləri halda, bunu bir o qədər də düşünmürlər. Onlar yuxuya getdikləri zaman dünyada olan hər şeyi unutduqlarını belə ağllarına gətirmirlər. Halbuki insan yuxuya daldığı zaman həmin gün qazandığı pul, getdiyi imtahan, aldığı gözəl bir hədiyyə artıq onun üçün heç bir məna ifadə etmir. Bu, bir növ onun dünya ilə əlaqəsinin qalmaması mənasına gəlir.

Göstərilən bütün bu misallar insan həyatının əslində nə qədər qısa olduğunu və nə qədər “zəruri” işlərlə keçirildiyini bildirir. Bu həyatdan zəruri olan işlərə sərf edilmiş vaxtları çıxanda insanın əyləndiyini hesab etdiyi, istəklərini yerinə yetirdiyi, “dünyada istədiyim kimi yaşayıram” dediyi anların ol-duqca çox olmasının şahidi oluruq. Geriyə baxdığımız zaman yalnız qidalanmağa, geyinməyə, təmizlənməyə, yatmağa və daha yaxşı şəraitdə yaşamaq üçün çalışmağa sərf edilən illəri əhatə edən çox uzun bir zaman kəsimi ilə qarşılaşırıq.

Şübhəsiz ki, insanın dünyada keçirdiyi vaxtla bağlı hesablamalar çox düşündürücüdür. Bir az əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, təxminən 60 illik bir həyatın ən azı 15-20 ili tamamilə yuxuda keçir. Yerdə qalan 40-45 ilin 5-10 ili isə uşaqlığın şüursuzluq dövrüdür. Yəni 60 il yaşayan insan əslində bunun yarısını şüursuz olaraq keçirir. Yerdə qalan yarısı ilə bağlı bir çox rəqəmlər göstərilə bilər. Məsələn, bu vaxtın da bir hissəsi yemək hazırlayaraq və yeyərək, bədənini və ətrafını təmizləyərək, yolda bir yerə çatmağa çalışaraq keçir. Bu misalları daha

da artırma bilərik. Nəticədə isə “böyük bir ömür”dən təbii ehtiyacların ödənməsindən başqa yalnız 3-5 illik bir vaxt qalır. Sizcə, bu qədər bir vaxtın sonsuz həyatla müqayisədə nə dəyəri ola bilər?

Beləliklə, bu yerdə həqiqi iman sahibləri ilə inkarçılar arasında böyük bir fərqin olması üzə çıxır. İnkarçı bir insan yaşadığı həyatın yalnız bu dünyada yaşadığı illərdən ibarət olduğunu güman edir. Özünə görə “bir göz qırpmında” gəlib keçən dünyanın ləzzətini görmək üçün çalışır, lakin boş yerə yorulur. Çünki əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, bu dünya həm çox qısadır, həm də çox sayda çatışmazlıqlardan ibarətdir. Bundan əlavə, Allaha güvənib Ona bağlı olmadığı üçün dünyanın bütün çətinliklərinin, narahatlıq və qorxularının acısını çəkir.

İmanlı bir insan isə bütün həyatını Allah rızasını qazanmaq üçün çalışaraq keçirir, Allaha tabe olmağın rahatlığı sayəsində dünyanın bütün qorxu və hüznlərindən xilas olur, nəticədə də əbədi bir səadət məskəni olan cənnətə layiq görülür. Belə ki, insanın həyatdakı yaradılış məqsədi də onun hansı əməlləri edəcəyinin sınaqlarıdır. Allah gözəl əməl sahiblərinə dünya və axirətdə gözəlliklər vəd edir:

“Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərdən: “Rəbbiniz nə nazil etmişdir?” - deyə soruşduqda isə onlar: “Xeyir!” - deyə cavab verərlər. Bu dünyada yaxşılıq edənləri gözəl həyat gözləyir. Axirət yurdu isə, sözsüz ki, daha yaxşıdır. Müttəqilərin yurdu necə də gözəldir! Onlar altından çaylar axan Ədn cənnətlərinə daxil olacaqlar. Orada onların istədikləri hər şey vardır. Allah müttəqiləri belə mükafatlandırır!” (“Nəhl” surəsi, 30-31).

Xəstəliklər və qəzalar

İnsana acizliyini bildirən hadisələrdən biri də xəstəliklərdir. Olduqca mükəmməl şəkildə yaradılan orqanizm gözlə görünməyən kiçik bir virusun və ya mikrobu ciddi təsirinə məruz qala bilər. Bunu fikirləşdiyimiz zaman əslində orqanizmin zəifləməsinin anlaşılan olmadığını görürük. Çünki Allah insanın orqanizmini olduqca qüsursuz sistemlərdən ibarət bir şəkildə yaradıb. Xüsusən də insanın immun sistemi xarici təsirlərə qarşı olduqca “güclü ordu” kimi səciyyələndirilə bilər. Lakin bunlara baxmayaraq insanlar tez-tez xəstələnir. Düşünmək lazımdır ki, insan orqanizmində olduqca üstün olan bu sistemləri yerləşdirən Allah diləşəydi, insan heç vaxt xəstələnməzdi. Viruslar, mikroblar, bakteriyalar ona təsir etməzdi və ya xüsusi yaradılmış bu kiçik “düşmənlər” ümumiyyətlə olmazdı. Halbuki hər bir insan kiçik səbəblər üzündən böyük xəstəliklərə tutula bilər. Məsələn, dəridə olan kiçik bir yarıdan orqanizmə düşən bir virus qısa müddətdə böyük bir sahəni yoluxdura bilər. Texnologiya nə qədər inkişaf edirsə etsin, ən sadə bir virus da insana zərər verə bilər. Tarixdə belə hadisələr çox baş verib. Məsələn, 1918-ci ildə İspaniyada yayılan bir qrip virusu 25 milyon insanın həyatına son qoymuşdu. Həmçinin 1955-ci ildə Almaniyada yayılan bir virus 30 min insanın ölümünə səbəb olmuşdur.

Bütün bunlar uzaq bir təhlükə deyil, hər gün hər bir insanın başına gələcək hadisələrdir. Əlbəttə, bunları təbii qarşılayıb onların üstündən düşünmədən keçmək böyük bir xəta olardı. Başqa acizliklər kimi xəstəliklər də Allah tərəfindən xüsusi olaraq yaradılaraq insanlara verilmişdir. Təkəbbürlü olan insan əslində nə qədər aciz olduğunu bunun sayəsində görür.

Bundan əlavə, o, dünyanın çatışmazlığını, həqiqi üzünü görür.

Xəstəliklərlə yanaşı insanın üz-üzə qaldığı təhlükələrdən biri də qəzalardır. Məsələn, yol qəzaları hər gün televiziya da gördüyümüz, seyr etməyə və qəzetlərdə oxumağa vərdiş etdiyimiz hadisələrdir. İnsan bir gün onun da başına belə bir qəzanın gələcəyini ehtimal etmir. Halbuki gün ərzində insanın yolda sadə səbəblərə görə qarşılaşa biləcəyi o qədər hadisələr var ki... Yəqin ki, düz yolda yeriyərkən ayağı büdrəyib yıxılan və beyninə qan sızan insanlar haqqında eşitmişiniz. Həmçinin evinin nərdivanından düşərkən qəflətən yıxılan və ayağını sındıraraq aylarla yataqdan qalxa bilməyənlər, yediyi yemək nəfəs borusunu bağladığı üçün boğulanlar haqqında da eşitmişiniz. Bunların çoxu kiçik səbəblərlə bağlıdır və hər gün minlərlə insanın başına gələ bilər.

Haqqında danışılan həqiqətləri görəndə insan dünyaya bağlılığının nə qədər mənasız olduğunu düşünməli, sahib olduqlarının ona əslində sınıanmaq üçün müvəqqəti olaraq verildiyini dərk etməlidir. Hətta öz orqanizmində gəzən bir mikroba güc yetirməyən, qarşısındakı pilləni sayı bilmədiyi üçün həyatını təhlükə altına alan bir insan necə olur ki, onu Yaradan Allah qarşısında öz acizliyini görə bilməyərək təkəbbürlük edir?

Əlbəttə, insanı yaradan Allahdır və onu bütün təhlükələrdən qoruyan da yalnız Odur. İnsan nə qədər təkəbbürlü olsa belə, Allah diləməsə, o, heç bir fayda əldə edə və ya zərərdən qoruna bilməz. Allah istəsə, xəstəlik verər, istəsə, insanın acizliyini göstərmək üçün onun orqanizmində müxtəlif qüsurlar yaradar.

Nəticə olaraq deyək ki, əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, dünya Allahın yaratdığı bir imtahan yeridir. Hər bir insan dünya-

da Allahı razı salacaq əməllərlə məşğul olmağa məsuldur və buna görə imtahana çəkilir. Bu sınağın sonunda Allahın əmr və qadağalarına tabe olanlar, gözəl əxlaq sahibləri əbədi olaraq cənnətdə yaşamağa layiq görülməklər. Təkəbbürlülükdə israr edənlər və bir neçə onillik həyatlarını axirət həyatlarından üstün tutanlar isə dünyada və axirətdə çətinliklərdən, acizliklərdən və çətinliklərdən xilas olmayacaqlar.

Xəstəlik və qəzaların nəticələri

Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, xəstəlik və qəzalar Allahın insanları sınağa çəkmək üçün yaratdığı hadisələrdir. İman gətirmiş hər bir insan başına gələn bu hadisəyə görə dua edib Allaha üz tutur və bilir ki, onu Allahdan başqa xilas edəcək ikinci bir varlıq yoxdur. Bu səbəbdən, Hz.İbrahim gözəl əxlaqı və səmimi duası ilə nümunə kimi göstərilir. Möminlərin vəzifəsi də bu səmimiyyəti örnək kimi qəbul etməkdir. Hz.İbrahimin duası belədir:

“Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək, sonra dirildəcək Odur” (“Şuəra” surəsi, 79-81).

Hə.Əyyub da başına gəlmiş şiddətli əzab və xəstəliyə görə Allaha sığınmış və bu davranışı ilə bütün möminlərə nümunə olmuşdur:

“Bəndəməz Əyyubu da yad et! Bir zaman o öz Rəbbinə müraciətlə belə demişdi: “Şeytan mənə bəla və əzab toxundurmuşdur!”” (“Sad” surəsi, 41).

Belə çətinliklər insanların Allaha olan bağlılığının, kamilliyinin artmasına səbəb olur, onlar üçün “xeyir” olur. İnkarcı bir insan üçün isə hər bir qəza və xəstəlik böyük bir bəladır. O,

başına gəldiklərinin müəyyən bir hikmətlə yaradıldığını, axirətdə əvəzinin veriləcəyini düşünmədiyinə görə böyük əziyyət çəkir. Bundan əlavə, bu bəlanın maddi çətinliklərlə yanaşı mənəvi çətinlikləri də var. Çünki Allahı inkar edən bir sistemdə yaşayan insanların əsas dəyər ölçüləri maddiyyətçilikdir. Hər hansı xəstəlik və ya qəza nəticəsində şikəst olan insan nə qədər sevilən və hörmət göstərilən bir insan olsa da, əli və ayağı hərəkət etmədiyi üçün ola bilsin ki, əvvəlki “dost”larının çoxu onun yanında qalıb ona baş çəkməsin və onunla maraqlanmasın. İnkarcılar arasında gözəl bir insan gözəlliyini, güclü bir insan da gücünü itirdiyinə görə onların qiyməti də azalır. Bunun yeganə səbəbi dindən uzaq olan cəmiyyətlərdə insanların bir-birinə maddiyyətçi dəyərlər baxımından qiymət verməsidir. Buna görə də maddi bir qüsür yarandığı zaman insanın dəyəri də yox olur.

Məsələn, şikəst qalan bir insanın həyat yoldaşı və ya qohumları bundan çox güman ki, çox şikayət edəcək, onları əhatə edən şəxslərə nə qədər bəxtsiz olduqlarını deyəcəklər. Bəzisi özünün gənc olduğunu vurğulayacaq, bu yaşda buna layiq olmadığını, “həyatının bahar çağında” başına gələnlərdən kədərlə danışacaq. Bunun nəticəsində də xəstəyə kifayət qədər maraq göstərməməsi ilə bağlı ətrafındakıların ona haqq qazandırmasını istəyəcək. Bəzi insanlar xəstə insanı həmin anda tərək edib getmək istədikləri halda, yalnız cəmiyyət tərəfindən qınanacağı və ayıb sayılacağı təhlükəsi səbəbilə bunu edə bilməyəcəklər. Xəstə insana sağlam olduğu vaxt verilən sədaqət və vəfa sözlərini indi egoist, xudbin və mənfəətçil düşüncə və sözlər əvəz etmişdir.

Sədaqət və vəfanın çox qısamüddətli olduğu belə bir sis-

temdə olan hadisələrə təəccüb etmək əslində lazım deyil. Çünki insanları yalnız maddi ölçülərlə qiymətləndirən və ən əsası da qəlbində Allah qorxusu olmayan bir insandan sədaqət gözləmək mümkün deyil. Əməllərinin müqabilində cəzalandırılacağına inanmayan bir insanın müsbət əməl sahibi olması onun elə öz yanlış məntiqinə görə, bir “axmaqlıqdır”. Çünki cahil cəmiyyətə görə, bir neçə onillik içində ölümlə birlikdə əbədi yox olacağına inanan bir insana fədakarlıq edib sədaqət göstərməyin mənası yoxdur. Onsuz da hər ikisi qısa müddət yaşayıb yox olacaqlarına inanır, bu halda elə öz mənfəətlərini güdməyə üstünlük verirlər.

Halbuki müsəlmanlar arasında vəziyyət belə deyil. Allaha iman gətirən, Onun qarşısında acizliyini bilən və Ondan qorxan insanlar bir-birini Allahın əmr etdiyi şəkildə dəyərləndirirlər. Bir insanın ən əsas xüsusiyyəti onun “təqvası”, yəni Allah qarşısındakı qorxusu, hörməti və buna görə sahib oldu-

Allah bir insanı şəkillərdəki kimi xəstəliklərlə sınağa çəkə bilər. Dünyaya ehtirasla bağlı olmayan, Allahın rəhmətini və cənnətini istəyən insanlar üçün belə çətinliklər onların səbəb etməsi və Allaha qarşı olan imanlarını artırması üçün bir fürsətdir. Lakin həyatlarının yalnız bu dünyadan ibarət olduğunu zənn edən insanlar bu mühüm sirri dərk edə bilməzlər.

ğu xeyirxahlıq və gözəl əxlaqdır. Əgər bir insan bu xüsusiyyətlərə malikdirsə, o, dünyada bəzi fiziki qüsurları olsa da, axirətdə əbədi olaraq gözəlliklər içində yaşayacaq. Bu, Allahın insanlara olan vədidir və bunu bilən möminlər də bir-birinin çatışmazlıqlarını, qüsurlarını şəfqətlə qarşılıyır, olduqca sədaqətli və vəfalı olurlar.

Beləliklə, bu böyük fərq cahil bir cəmiyyətin inkarçılara olan cəzasıdır. Eyni zamanda Allahın Onu inkar edənlərə dünyada verdiyi böyük bir bəladır. Dünyada öz istəyi ilə yaşayıb əməllərinin əvəzini almayacağını güman edən insanlar axirətdə böyük bir çaşqınlıq və heyrət içində olacaq. Dünyada göstərdiyi əzazillik, vəfasızlıq, sədaqətsizlik və buna bənzər bütün mənfi xüsusiyyətlərinə görə bir-bir hesaba çəkiləcəklər. Allah insanların dünyadakı çirkin əməllərinin onların əleyhinə olacağını belə bildirir:

“Küfr edənlər onlara verdiyimiz möhləti heç də özləri üçün xeyirli sanmasınlar! Bizim onlara verdiyimiz möhlət ancaq günahlarını daha da artırmaları üçündür. Onlar zəliledici bir əzab görəcəklər!” (“Ali-İmran” surəsi, 178).

Yaşlılıq

Zamanın dəyişiklik etmək xüsusiyyəti hər şeydə gözlə görünür. Ən son modeldən olan avtomobil bir neçə il ərzində cızıılır, zədələnir və təbii olaraq köhnəlir. Ən çox bəyənilən bir ev 5-10 il sonra (əgər təmir işləri aparılmazsa) boyaları tökülmüş köhnə görünüşlü bir yerə çevrilər. Lakin bütün bunlarla yanaşı insan ən böyük dəyişikliyə öz orqanizmində şahid olur: insanın çox böyük qiymət verdiyi orqanizmi illərin keçməsi

ilə bərpaedilməz şəkildə mənfi dəyişikliklərə məruz qalır. İnsanın müəyyən müddət ərzində keçirdiyi bu dəyişiklik Quranda belə bildirilir:

“Sizi zəif bir şeydən yaradan, gücsüzlükdən sonra qüvvətli edən, qüvvətli olduğdan sonra taqətsiz edən Allahdır. O, istədiyini yaradır. O, biləndir, qadirdir!” (“Rum” surəsi, 54).

Yaşlılıq çox vaxt insanların düşünmək istəmədiyi, həyat boyu planlarına aid edilməyən bir dövrdür. İnsanlar bəzi fiziki acizliklərlə keçirəcəkləri yaşlılıq dövrünü bacardıqları qədər ağıllarına gətirməməyə çalışırlar. Bəzən yaşlılıq barədə düşüncələrə daldıqda isə qorxu və ya və narahatçılıq hissləri keçirir, lakin bir müddət sonra bunları yaddan çıxararaq yəni-dən öz həyatlarını davam etdirirlər. Onların qocalacaqlarını təsəvvür etmək istəməmələrinin əsas səbəbi bu düşüncənin həyatda əbədi olaraq qalmayacaqlarını onlara xatırlatmasıdır. Buna görə də bir vaxt qarşılaşacaqları qaçılmaz olan bu dövr barədə çox az düşünürlər. Qarşılarında hələ uzun bir müddətin olduğunu, qocalığın və ölümün çox uzaq olduğunu güman edirlər. Quranda insanların belə bir səhv düşüncəsi açıq göstərilmişdir:

“Doğrusu, Biz bununla və atalarına ömürləri uzanincaya qədər gün-güzəran verdik...” (“Ənbiya” surəsi, 44).

Bu insanlar çox böyük səhv edirlər. Çünki hər bir yetkin insan neçə yaşında olursa-olsun, geriyə baxdığı zaman ağlında müəyyən xatirələrin olduğunu görəcək. Uşaqlıq və gənclik illərində başına gələn mənfi və müsbət hadisələri, onu həyəcanlandıran şeyləri, qəbul etdiyi mühüm qərarları, ehtirası sayəsində nail olmaq üçün illərini sərf etdiyi məqsədləri sonra-

dan çətinliklə yada salanda, bunların onun üçün yalnız bir xatirə olduğunu dərk edir. Buna görə də çox vaxt “böyük bir həyatı”nı danışmaq üçün ən çoxu bir neçə saat lazım gəlir.

Yalnız bir neçə saniyə düşünməklə dərk edilən bu həqiqət hansı dövrdə olursa-olsun, insanı qəti qərara gəlməyə sövq etməlidir. Məsələn, əgər 40 yaşında olan bir insan 65 yaşına qədər yaşamaq istəyirsə, o, bilməlidir ki, qarşısındakı

25 il keçirdiyi 40 il qədər tez ötüb keçəcək. Hətta həmin insan 90 yaşına qədər də yaşasa, vəziyyət dəyişməyəcək. Çünki qarşıdakı illər uzun və ya qısa olmasından asılı olmayaraq sonda bitəcək. Beləliklə, bu məqamda insanın yaşlanması dünyanın müvəqqəti bir məkan olmasının ən böyük əlamətlərindən biridir. İnsan nə edirsə-etsin, bir daha geri qayıtmayaraq, bu dünyadan mütləq ayrılacaq.

Belə olan halda insan mənfi mülahizələrini bir kənara qoyub öz həyatı haqqında daha doğru düşünməlidir. Xüsusən də bildirdiyimiz kimi, zaman çox sürətlə keçir və hər keçən gün insanı daha gənc və enerjili quruluşa deyil, ayədə də bildirildiyi kimi, “zəifliyə” sürükləyir. Qısaqı, yaşlılıq insanın acizliyinin mühüm göstəricisidir. Ötüb keçən illərin insanın orqanizminə və zehninə göstərdiyi mənfi təsirlər açıq bir həqiqətdir. Quranda insanın qocalması ilə yanaşı, acizliyindən də

bəhs edilir:

“Allah sizi yaratmışdır, sonra da öldürəcəkdir. Sizin bir qisminiz ömrün ən rəzil (ixtiyar) çağına çatdırılar ki, bildiyi hər şeyi unudar. Həqiqətən, Allah biləndir, qadirdir!” (“Nəhl” surəsi, 70).

Yaşlılığa tibbi dildə “ikinci uşaqlıq dövrü” də deyilir. Çünki orqanizmdə meydana gələn mənfi hallar insanı bir uşaq kimi qayğıya və qorunmağa möhtac edir. Belə ki, qocalan insanda fiziki və ruhi baxımdan uşaqlıq dövrünə aid xüsusiyyətlər yaranır. İnsan gənc olduğu zaman fiziki baxımdan rahatlıqla gücünün çatdığı bir çox işi yaşlaşanda yerinə yetirə bilmir. Və ya gənc olduğu zaman çox güclü bir yaddaşa malik olduğu halda, yaşlaşanda onun hafizəsində geriləmə baş verir. Ahıllaşan insanda baş verən dəyişiklikləri çox sadalamaq olar. Nəticə budur ki, müəyyən yaşdan sonra hər bir insanda rast gəlinən fiziki və zehni gerilik bir növ uşaqlıq halına bir növ qayıdışdır.

Qısaı, insan həyatına uşaq kimi başlayır və bir müddət sonra yenidən uşaqlığa qayıdaraq həyatına son qoyur. Şübhəsiz ki, bu müddətin gəlişi qüsursuz ötürür. Allah diləsəydi, insanı ömrünün sonuna qədər gənc saxlayar, orqanizmində heç bir qüsür və xəstəlik yaratmazdı. Lakin Allah yaşlılıq dövründə insanda bəzi çatışmazlıqlar yaradaraq, ona dünyanın müvəqqəti olduğunu bir daha xatırladır. Eyni zamanda dünyada olan nöqsanları göstərərək insanın axirətə, yəni həqiqi məskən olan cənnətə olan istəyini də artırır.

Bu dünyanın müvəqqəti olması və insanın yaşlaşmasında müəyyən bir hikmətin olması aşağıdakı ayədə aydın ifadə edilir:

“Ey insanlar! Öləndən sonra yenidən diriləcəyinizə şübhəniz varsa, ilk yaradılışınızı yada salın. Həqiqətən, Biz sizi torpaqdan, sonra mənidən, sonra laxtalanmış qandan, daha sonra müəyyən, tam bir şəklə düşmüş və düşməmiş bir parça ətdən yaratdıq ki, sizə göstərək. İstədiyimizi ana bətnində müəyyən bir müddət saxlayar, sonra sizi uşaq olaraq çıxardırıq. Sonra yetkinlik çağına yetişəsiniz deyə sizi böyüdərik. Kiminiz vəfat edər, kiminiz də ömrün elə bir rəzil çağına çatdırırlar ki, vaxtilə bildiyini bilməz olar. Sən yer üzünü qupquru görərsən. Biz ona yağmur endirdiyimiz zaman o, hərəkətə gəlib qabarar və hər növ gözəl bar gətirər” (“Həcc” surəsi, 5).

Yaşlıqla bağlı fiziki qüsurlar

Varlı, məşhur və ya güclü olmasından asılı olmayaraq heç bir insan onu qarşıda gözləyən və aşağıda bəhs etdiyimiz fiziki qüsurlardan xilas ola bilməz.

Dəri insanın gözəlliyində ən mühüm faktorlardan biridir. Bədəndən təxminən bir millimetrlik bir toxuma götürülsə, altından estetik baxımdan heç də xoş görünməyən bir mənzərə ortaya çıxar. Belə ki, yaranan mənzərəyə baxmaq da olmaz. Çünki dəri qoruyucu funksiyası ilə yanaşı bədənə düzgün və hamar bir görünüş verdiyi üçün, estetik baxımdan da mühüm bir funksiya da daşıyır. Belə olduğu halda “İnsanın öyündüyü, özünü ətrafındakılara nümayiş etdirmək istədiyi bütün orqanizmini əhatə edən təxminən 2 kq-lıq dəridir” deyə bilərik. Lakin ən hikmətlisi odur ki, yaşlılıq özünü ən çox dəridə büruzə verir.

Yaşlandıqca dərinin elastikliyi azalır, o, incəlir və alt təbəqələrdəki quruluşu, insanın skeletini əmələ gətirən təməl proteinləri həssaslaşdırıb çökdüyü üçün sallanır. Yaşlaşan hər bir insanın ən çox qorxu ilə gözlədiyi üzdəki qırışlar və xətlər bu səbəbdən yaranır. Dərinin üst təbəqəsində daim yağ təbəqəsi yaradan və ona təbii yumşaqılıq verən toxuma ifrazının azalmasına görə qabığın soyulması baş verir. Hədsiz soyulma və tökülmə nəticəsində dərinin keçiricilik qabiliyyəti artır və xarici təsirlərin dəridən keçidi asanlaşır. Bununla bağlı olaraq da yaşlılıq qaşınması, dırnaq yaraları, yuxusuzluq və s. meydana gəlir. Eynilə alt dəridə də mənfi hallar yaranır. Yaşlı insanlarda dəri toxumalarında yeniləşmə və maddələr mübadiləsi mexanizmləri olduqca əhəmiyyətli dərəcədə pozulur. Buna görə də insanların yaşlı insanlarda bədxassəli şişlərə tez-tez rast gəlinir.

İnsan bədəni üçün sümüklərin sağlam olması da əhəmiyyət kəsb edir. Düz dayanmaq gənc bir insan üçün çox asan olduğu halda, yaşlılıq dövründə bu, fiziki cəhətdən mümkün deyil. Yaşlaşdıqca onurğada meydana gələn təbii əyilmə nəticəsində qozbellik yaranır. Bu, gənclikdə olan hər cür təkəbbürün bir kənara qoyulması deməkdir. Ayaq üstə dayanmaq gücünə malik olmayan bir insanda başqa insanlara qarşı heç bir üstünlük və xudbinlik hissi təbii ki, ola bilməz. Özü istəməsə də artıq acizliyini ətrafında olan insanlardan gizlədə bilmir.

Yaşlı insanların həmçinin sinir hüceyrələrində yeniləşmə olmadığı üçün bütün hissiyyat orqanlarında müəyyən bir həssaslıq itkisi baş verir. Yaşlaşdıqca gözlərdə işığın şiddətinə müqavimət qabiliyyəti azalır. Bu hal görməni məhdudlaşdırır: rənglərin aydınlığını, cisimlərin formasını, yerləşmə məkan-

Ən yuxarıdakı iki şəkil dünyanın ən yaşlı fransız olan Janna Kalmenteyə aiddir. Bu iki rəsm arasında tam 100 illik bir zaman kəsiyi var. Orta-dakı rəsmlərdə isə Neti Revyüel-tanın gənclik və qocalıq vəziyyəti görünür.

Rəsmlərdə görünən dəyişikliklər hər kəsə aiddir. İnsan bədəninin məruz qaldığı yaşlaşma və dəyişilmə dünya həyatının müvəqqəti olmasının aşkar dəlillərindəndir. İnsan doğulur, böyüyür, yaşlanır və ölür. Amma zamanla bağlı bu mərhələləri keçirən yalnız bədəndir, insanın ruhu əsla qocalmaz.

larını və uzaqlığı bulanıq şəkildə görür. Çox mühüm olan görmə aydınlığı get-gedə pozulur. Bu, yaşlılar üçün ən çətin hallardan biridir.

Şübhəsiz ki, insanın yaşlılıq dövründə fiziki və ruhi baxımdan bir çox itkilər verməsi üzərində düşünülməsi gərək olan mövzulardandır. Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, Allah diləsəydi, bütün bu çatışmazlıqların heç birini insana verməzdi: insan doğulduqdan sonra böyüyür, inkişaf edir, hətta vaxt keçdikcə bütün orqanları, qabiliyyətləri daha da qüvvətlənə bilərdi. Dünyada keçirdiyi illər insanın sağlığına sağlıq, gücünə güc, qüvvəsinə qüvvə qata bilərdi. Vərdiş olunmayan bir hal olsa da əlbəttə ki, həyatın insanı qocaldan deyil, yeniləyən, inkişaf

etdirən xüsusiyyətinin olması mümkün ola bilərdi. Lakin Allahın müəyyən bir hikmətlə insanlar üçün diləyib yaratdığı sistem yaşlaşmaq, zəifləmək üçün planlaşdırılıb. Dünyada olan hər şey kimi insan orqanizmi də tədricən süquta uğrayır.

Beləliklə, insan dünyanın müvəqqəti olduğunu və özünə faydalı olmadığını bir daha görür. Bütün bu acizliklərdən aydın olur ki, əbədi axirətlə müqayisədə bu dünyanın heç bir faydası yoxdur. Belə ki, Allah Quranda bu həqiqətə dəfələrlə diqqət çəkmiş və dünyanın müvəqqəti

Juxarıdakı şəkildə yaşlı qadının əlində tutduğu fotosəkil onun öz gənclik fotosəkilidir.

xüsusiyyətlərlə zəngin olduğunu ayələrinə xəbər vermişdir. İnsanlara da bu hal üzərində düşünmələrini və bundan lazımı öyüd almağı əmr etmişdir:

“Həqiqətən, dünya həyatı göydən endirdiyimiz yağmura bənzər ki, onunla yer üzündə insanların və heyvanların yeyəcəyi bitkilər yetişib bir-birinə qatışar. Nəhayət, yer üzünü bəzəklənib süsləndiyi və sakinləri də yığmağa qadir olduqlarını zənn etdikləri vaxt gecə, yaxud gündüz əmrimiz gələr və Biz onu, dünən üzərində bol məhsul olmamış kimi, biçilmiş bir hala gətirərik. Biz ayələrimizi düşünən bir ümmət üçün belə ətraflı izah edirik!” (“Yunus surəsi, 24).

Qeyd olunanlardan da gördüyümüz kimi, insan doğulur və inkişaf edərək müəyyən bir yaşa çatır. Ən qüvvəli çağında bütün bədəninə ona aid olduğuna tam əmin olur və özünü bütün dünyanın dayaq nöqtəsi hesab edir. Lakin bir müddət sonra gücü və gözəlliyi yaşlaşdıqca qəflətən yox olmağa başlayır və özü də bu zaman heç bir şey edə bilmir. Çünki Allah dünyanı müvəqqəti olaraq yaratmışdır. Allah insanı da ona həqiqi məskən olan axirəti xatırladacaq, bu məskənə hazırlıq görməsini təmin edəcək acizliklə birlikdə yaratmışdır.

Yaşlılığın ibrətamiz nümunələri

Yaşlaşmaq Yer üzündə olan hər insanın başına gələcək bir hadisədir. Lakin varlı, məşhur və ya gözəl adamların yaşlaşması insanları ibrət alma baxımından daha çox təsirləndirir. Cahil bir cəmiyyətdə pulu, şöhrəti və ya gözəlliyi ilə tanınan insanların yaşlılığı və acizliyi dünyanın qısa olmasını və dəyərsizliyini göstərən ən böyük rəmzlərdən biridir.

Ətrafımızda bunun kimi başqa nümunələri də görə bilərik. Bir zaman fiziki gözəlliyi, gücü ilə şöhrət qazanan, çox zəkali və tanınmış insanları bir gün televiziya və qəzetlərdə zehni və fiziki gücünü itirmiş halda görmək olar. Əlbəttə ki, bütün insanlar danışdığımız bu vəziyyətə düşə bilər, lakin yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, bütün dünya tərəfindən tanınmış, heyranlıqla seyr edilən insanların yaşlılıq dövrləri insanlara istəməz daha çox təsir göstərir. Qarşıdakı səhifələrdə belə insanlardan nümunələr verəcəyik. Görəcəyik ki, gənc, məşhur və gözəl olmasından asılı olmayaraq, hər bir insanın qarşılaşacağı aqibət yaşlılıqdır.

İnsanın ölümü

Ötüb keçən hər gün ölümə bir qədər də yaxınlaşdığının fərqindəsinizmi? Ölümün başqa insanlar kimi sizə də daha yaxın olduğunu bilirsinizmi?

“Hər kəs ölümü dadacaqdır. Sonra da hüzurumuza qaytarılacaqsınız!” (“Ənkəbut” surəsi, 57) ayəsində də bildirildiyi kimi, dünyada bu vaxta qədər yaşamış, hal-hazırda yaşayan və bundan sonra yaşayacaq hər bir insan ölümlə qarşılaşacaq. Lakin bu danılmaz həqiqətə baxmayaraq insanlar özlərini ölümdən nədənsə çox uzaq görürlər.

Dünyaya ilk dəfə gözlərini açan və gözlərini son dəfə yuman iki insanı təsəvvür edin. Nə yeni doğulmuş körpə buna müdaxilə edə bilər, nə də ölən bir insan. Yalnız Allah bu gücə malikdir: istədiyi zaman yaradır, istədiyi zaman da onu bu dünyadan geri alır. Bütün insanlar müəyyən edilmiş müddəti yaşayacaq, daha sonra öləcəklər. Quranda bu həqiqət belə bildirilmişdir:

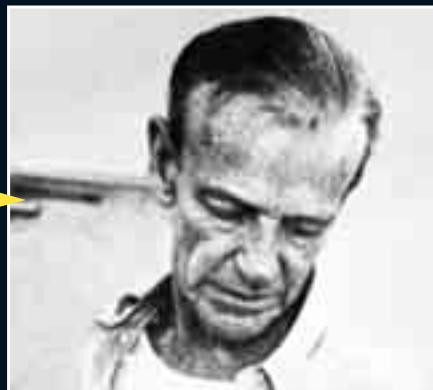
Bricit Bordo

Marlon Brando

Ketrin Hepbörn

Fred Asteyer

Çarli Çaplin

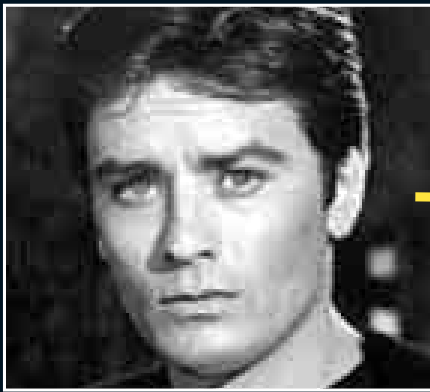
Jan Rassel

Körk Duğlas

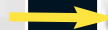
Odri Hepbörn

Alen Delon

Elizabeth Taylor

Toni Curtis

Lena Törner

Rita Heyvös

Frenk Sinatra

Betti Devis

Ancela Lensbör

“De: “Qaçdığınız ölüm sizi mütləq yaxalayacaqdır. Sonra siz gizlini də, aşkarı da bilənin hüzuruna qaytarılacaqsınız. O da sizə nələr etdiyinizi xəbər verəcəkdir!” (“Cumua” surəsi, 8).

Bir çox insanlar ölüm haqqında düşünmək istəmir, eyni zamanda gündəlik işləri də onu tamamilə başqa şeylər haqqında düşünməyə sövq edir. Hansı məktəbdə oxuyacağı, hansı işdə işləyəcəyi, nə geyinib nə yeyəcəyi onun üçün daha vacibdir. Çünki həyatın yalnız bunlardan ibarət olduğunu düşünür. Ölüm haqqında danışılanda isə “ağzını xeyirliyə aç” kimi mənasız və ölümün qarşısını almağa gücü çatmayan dayaz sözlərin arxasında gizlənilir. Özünün yaşlaşdıqda öləcəyini, ən azı 50-60 il yaşayacağını hesablayır, gənc yaşlarında bu cür “kərdərli” mövzulardan bəhs etmək istəmir. Halbuki hətta bir saniyə sonra həyatda olub-olmayacağına əmin deyil. Hər gün televiziya və qəzetlərdə ölümlə bağlı çox xəbərlər yer alır, yaxınlarının ölümünə şahidlik edir, lakin bir gün başqalarının onun ölümünə şahid olacağını, onu da belə bir günün gözlədiyini ağına belə gətirmir.

Halbuki insanı haqlayan ölüm dünya ilə bağlı hər bir “həqiqəti” alt-üst edir, sizdən sonra heç bir şey qalmır. Hal-hazırkı vəziyyətinizi, gözlərinizin açılıb-bağlanmasını, orqanizminizin hərəkət etməsini, danışa bilməyinizi, gülə bilməyinizi, yəni bütün funksiyalarınızı təsəvvürünüzə gətirin. Sonra da gözünüz önündə ölüm zamanı nə vəziyyətdə olacağınızı canlandırın...

Tamamilə hərəkətsiz halda, ətrafınızda baş verənlərdən xəbərsiz vəziyyətdə yatacaqsınız. Bədəniniz başqa insanlar tərəfindən daşınacaq və bir “ət parçası” kimi qəbul ediləcək-

siniz. Tabutunuz qoyulan məzar qazıldığı zaman siz qüslxanada bir insan tərəfindən yuyulacaqsınız. Sizi ağ kəfənə bürüyəcəklər. Daha sonra taxta tabuta qoyulacaqsınız. Məsciddəki işlər bitdikdən sonra qəbiristanlığa gedəcəklər, orada üzərinizə sizin adınızı, doğum və ölüm tarixinizin olduğu bir daş olacaq. Kəfənlə birlikdə sizin üçün qazılmış məzara qoyulacaqsınız. Üstünüzə taxta qoyulacaq, sonra isə torpaq töküləcək. Torpaq sizin üzərinizi tam örtükdən sonra bu iş bitmiş olacaq.

Əvvəlcə məzarınızı ziyarət edənlər çox olacaq, get-gedə isə onların sayı azalacaq və demək olar ki, heç olmayacaq. Üstəlik sizin bu ziyarətlərdən heç xəbəriniz də olmayacaq.

İllərlə istifadə etdiyiniz otağınız və yatağınız boş qalacaq. Cənazəniz götürüldükdən bir müddət sonra evinizdə sizə aid olan əşyalar başqalarına paylanacaq. Yaxınlarınız müvafiq idarələrə gedərək sizin öldüyünüzü və qeydiyyatınızın silinməsinin lazım olduğunu bildirəcəklər. Bəlkə də əvvəlcə xatırlanacaqsınız, sizin arxanızca bir neçə insan ağlayacaq. Lakin zamanın unutturucu təsiri qarşıdakı illərdə getdikcə artacaq. Bir neçə onilliklər sonra isə “böyük bir ömür” sürdüyünüz dünyada sizi xatırlayan olmayacaq. Lakin sonradan sizin qoyub getdiyiniz ailəniz və tanışlarınız da bu dünyadan ayrılacağı üçün xatırlanıb-xatırlanmamaq böyük bir məna ifadə etməyəcək.

Dünyada bütün bunlar baş verərkən sizin cəsədiniz torpaq altında yavaş-yavaş parçalanmağa başlayacaq. Torpağa basdırıldıqdan dərhal sonra həşəratlar və bakteriyalar hərəkətə keçəcək. Qarında toplanmış qazlar cəsədi şişirdəcək və bu şişlik bədənin hər bir tərəfinə yayılaraq bədəni tanınmaz hala

gətirəcək. Bundan sonra qazın və diafraqmanın təzyiqi nəticəsində ağız və burnunuzdan qanlı köpüklər gəlməyə başlayacaq. Çürümə davam etdikcə, tüklər, dırnaqlar, ovucun içləri və dabanlar yerindən ayrılacaq. Bu xarici dəyişikliklərlə yanaşı daxili orqanlarda da çürümə baş verəcək. Ən qorxulu vəziyyət isə bu yerdə olacaq: qarın nahiyəsində toplanan qazlar dərini zəif yerindən partladacaq və bədəndən dözülməz dərəcədə pis qoxular yayılacaq. Müəyyən müddət ərzində başınızdan tutmuş əzələlərinizə qədər hər şey yerindən qopacaq. Dəri və yumşaq hissələr tamamilə töküləcək. Beyin tamamilə çürüyəcək və tük kimi olacaq, sümüklər bağlarından ayrılacaq və skelet dağılmağa başlayacaq... Bu proses bədəniniz bir torpaq və sümük yığını olana qədər davam edəcək.

Artıq əvvəlki vəziyyətə qayıtmaq qeyri-mümkün olacaq. Ailə ilə görüşmək, dostlarla görüşüb əylənmək, ən yüksək yerə çıxmaq şansı da olmayacaq. Artıq bədən məzarda çürüyərək skelet halına gələcək.

Qıssası, onunla birlikdə olduğunuz, “mən” adlandırdığınız bədən olduqca dəhşətli bir vəziyyətdə yox olub gedəcək. Siz, yəni həqiqətdə bir ruh olan sizlər bu bədəni çoxdan tərk edəcəksiniz, yerdə qalan bədən isə iyrənc bir şəkildə itib gedəcək.

Bəs bütün bunların səbəbi nədir?

Allah diləsəydi, insan bədənini bu vəziyyətə gətirməyə bilərdi. Lakin bunun çox böyük bir mənası var.

İnsan ilk öncə özünün əslində bədəndən ibarət olmadığını, bədən yalnız müvəqqəti bir örtük olduğunu, bu qorxunc aqibəti dərk etməli, bədən arxasında bir varlıq olduğunu hiss etməlidir. Həmçinin insan bədəninin ölümünə diqqət yetirmə-

li, dünyaya əbədi bir hisslə bağlandığı və bütün arzularına boyun əyən bədəninin aqibəti haqqında düşünməlidir. O bədən bir gün mütləq torpaq altında çürüyəcək, qurd salacaq və skeletə çevriləcək. O gün bəlkə də uzaq deyil, bir addımlıqdadır...

Qeyd olunan bütün bu həqiqətlərə baxmayaraq, insanın ruhunda sevilməyən, istənməyən şeyləri düşünməmək, yox hesab etmək kimi bir xüsusiyyət var. Bu hal ölümdən bəhs edildiyi zaman daha aydın görünür. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ölüm ancaq bir tanış itirildiyi zaman və ya birinin ölümünün ildönümündə xatırlanır. Demək olar ki, hamı ölümü özündən uzaq hesab edir. Sanki yolda gedərkən, yataqda yatarkən ölənlər ondan fərqlidir. Yoxsa o, “çox gəncdir”, hələ “uzun illər” yaşayacaq? Belə ki, evindən məktəbə getmək üçün yola çıxdığı və ya mühüm bir toplantıya çatmağa çalışdığı zaman yol qəzasına uğrayan, heç gözləmədiyi bir vaxtda xəstəlik səbəbilə ölən bir insan da əvvəlcə belə düşünə bilərdi. Bir gün əvvəl dünyada yaşadıkları halda, ertəsi gün qəzetlərdə onların ölüm xəbərlərinin çap ediləcəyini ağıllarına belə gətirmirdilər.

Qəribəsi budur ki, siz bu sətirləri oxuduqdan qısa bir müddət sonra ölmə ehtimalınızın olmasına inanmayacaqsınız. Hələ ediləcək işlərin irəlidə olması qənaətinə görə, sizin ölümünüzün çox tez və vaxtsız olduğunu düşünürsünüz. Halbuki bu, bir bəhanədir və Allah bunun bir fayda verməyəcəyini belə bildirmişdir:

“De: “Əgər ölməkdən, yaxud öldürülməkdən qaçarsanızsa, qaçmaq sizə heç bir fayda verməz. Ancaq az bir müddət dolanıb-keçinərsiniz” (“Əhzab” surəsi, 16).

İnsan bilməlidir ki, o bu dünyaya “çılpaq” şəkildə gəlib və

DÜNYA HƏYATININ HƏQİQƏTLƏRİ

öldükdən dərhal sonra

ağzından köpük gəlmiş bir insan

cəsədin parçalanmazdan əvvəlki vəziyyəti

ölümdən sonra gözlərdə əmələ gələn göyərmələr

yanıb ölənin insanın cəsədi

məzarda böcəklər tərəfindən yeyilmiş insan üzü

buradan da “çılpaq” şəkildə gedəcək. Lakin insan doğulduqdan dərhal sonra ehtiyaclarını ödəmək üçün ona verilən nemətlərdən cahilcəsinə möhkəm-möhkəm yapışır, onları əlində saxlamağı həyatının ən mühüm məqsədi hesab edir. Halbuki heç bir insan malını-mülkünü öldükdən sonra özü ilə yanına apara bilməyəcək. Nəticədə bədən bir neçə metrlik bir bezlə sarıaraq dəfn ediləcək. İnsan bu qısa dünyaya “çılpaq” gəlir, “çılpaq” da gedir. Onunla axirətə gedən yeganə şey Allaha olan inamı və ya inamsızlığıdır.

DÜNYA HƏYATININ BƏR-BƏZƏYİ

Bir çox insanın həyatı boyu nail olmaq istədiyi və bunun üçün qüvvə sərf etdiyi bir neçə hədəf var. Varlılıq, mal-dövlət, etibar, həyat yoldaşı, uşaq kimi maddi və mənəvi dəyərlər bu insanlar üçün dünyanın dəyişməyən bəzəkləridir. Yerinə yetirilən planlar, çalışmaları bu dəyərlərə malik olmaqdan ötrüdür. İnsanlar bütün bunların müvəqqəti olduğunu, dünyadakı hər şeyin öz dəyərini itirdiyini, köhnəliyini, yox olduğunu bildikləri halda bunlardan uzaq ola bilməzlər. Malın köhnələcəyini, torpaqların hər zaman əvvəlki bərəkətə malik olmayacağını, çox dəyər verdikləri həyat yoldaşlarının bir gün yaşlanıb gözəlliklərini itirəcəklərini və ən əsası da hər bir insanın bütün sahib olduqlarından bir gün ayrılmaq məcburiyyətində qalıb dünyadan ayrılacağını bilsələr də, bu ehtiraslarını davam etdirirlər.

Belə insanlar öldükdən sonra bütün ömürlərini yalnız bir şeyi “əldə etmək” üçün sərf etdiklərini, dünyanın təsiredici və onları sehrə salan bəzəklərinə aldandıqlarını, ölümlü olan hər şeyə hədsiz dəyər verdiklərini dərk edəcəklər. Dünyadakı və-

zifələrinin yalnız sahib olduqlarından ibarət hesab etdikləri, lakin əslində heç bir şəkildə haqq iddia edə bilməyəcəkləri hər şeyin yeganə sahibi olan Allaha qulluq etmək olduğunu görəcəklər.

İnsanların dünyadakı bu “ehtiraslı bağlılığı” Quranda belə ifadə edilir:

“Qadınlar, uşaqlar, qızıl-gümüş yığınları, yaxşı cins atlar, mal-qara və əkin yerləri kimi nəfsin istədiyi və arzuladığı şeylər insanlara gözəl göstərilmişdir. Bunlar dünya həyatının keçici zövqüdür, gözəl dönüş yeri isə Allah yanındadır” (“Ali-İmran” surəsi, 14).

Sərvət, həyat yoldaşları, oğul-uşaqlar, ticarət kimi dünyaya aid olan bütün dəyərlər Allahı və axirəti unudub yalnız bunlar üçün yaşayan insanları aldadır. Halbuki Allahın gücünü və böyüklüyünü lazımınca qiymətləndirə bilsələr, dünyaya aid olan hər şeyin bir imtahan vasitəsi olduğunu da görürlər. Vəzifələrinin də bütün bu nemətləri verən Allaha qulluq etmək və şükür etmək olduğunu dərk edirlər. Lakin həqiqətə iman gətirməyən insanlar ehtirasla dünyaya bağlı olduqlarına görə onların anlayışı daralır, olduqca qüsurlu olan dünyanı ona aid olan hər bir dəyərlə birlikdə gözlərində böyük görürlər.

Allah axirətdə daha xeyirlisini və daha üstününü insanlara verəcəyini vəd etdiyi və bu gözəlliyə qovuşmaq üçün yalnız Ona lazımı qədər qulluq edilməsini, yalnız Öz rizasının əsas olmasını əmr etdiyi halda, insanların bundan üz çevirib dünyaya meyil etməsi çox təəccüblüdür. Halbuki bir insan dinsiz və inamsız olsa belə, ən azı öləndən sonra dirilmə “ehtimalı” onu ağıllı davranmağa məcbur etməlidir.

Möminlər isə bunun ehtimal deyil, həqiqət olduğunu bilir. Bunu şüurlu şəkildə bildiklərinə görə də bütün həyatlarını cəhənnəm ehtimalından uzaq olub cənnəti əldə etmək üçün çalışmaq ilə keçirirlər. Çünki yalnız dünyadakı mənəfəətləri və zövqləri üçün çalışan insanların axirətdə düşəcəkləri vəziyyətin və ruh düşkünlüyünün çox acı olacağını bilirlər. Dünyada yığıdığı mallar, məsələn, yığılan qızillər, banklarda olan pullar, evlər, torpaq sahələri, avtomobillər axirətdə xilas olmaq üçün kifayət etməyəcək, çox güvəndiyi ailəsi və yaxın dostları onu orada qorumayacaq, hətta ondan üz çevirəcəklər. Lakin bütün bu həqiqətlərə baxmayaraq insanların çoxu yaşadıkları həyatı alternativsiz görür, ona kor-koranə bağlı olur və axirəti unudurlar. Bu həqiqət Quranda belə bildirilir:

“Çoxluq (mal-dövlət, oğul-uşaq və qohum-əqraba çoxluğu) ilə öyünmək sizi o qədər şirnikləndirdi ki, hətta qəbirləri ziyarət etdiniz” (“Təkəsür” surəsi, 1-2).

Bura qədər bəhs etdiyimiz “bər-bəzək və cazibədarlıq” əlbəttə ki, dünyadakı imtahanın bir sirridir. Allah dünyada insanlara verdiyi bütün imkanları çox gözəl və bəzəkli yaratmışdır. Lakin bu o qədər zəif, müvəqqəti və qısadır ki, insanlar arada olan fərqi görə bilmirlər. Belə ki, sirr burada gizlənir. Dünya həqiqətən də Allahın şəninə uyğun olaraq çox gözəl, rəngarəng və möhtəşəmdir. Əlbəttə ki, burada yaşamaq, ondan zövq almaq bir nemətdir və bunu Allahdan diləmək lazımdır. Lakin bu dünya həyatı Allah rızasından və axirətdən heç vaxt üstün olmayıb. Buna görə də insanlar həmin nemətlərdən istifadə etdikləri zaman həqiqi məqsədlərini əsla unutmamalıdırlar. Allah insanları bu baxımdan xəbərdar etmişdir:

“Sizə verilən hər hansı bir şey ancaq bu fani dünyanın malı və bərbəzəyidir, Allah yanında olan isə daha yaxşı və daha baqidir. Məgər ağıla gəlməzsiniz?!” (“Qəsəs” surəsi, 60).

Bəzi insanlar dünya dəyərlərinə bağlanır və axirəti unudurlar. Bundan əlavə, onların üzərində düşünmədiyi mühüm bir nöqtə də var. Bağlı olduqları dəyərlər, sahib olmaq istədikləri “bəzəklər” onlara dünyada həqiqi xoşbəxtliyi vermir. Bunun əsas səbəblərindən biri insanın tükənməz ehtirası və hər zaman daha artığını istəyən nəfsidir. İnsanların üstünlük verdiyi şeylərin “ən yaxşısını” əldə etməsi bu dünyanın şərtləri çərçivəsində mümkün deyil. Onlar nə qədər yaxşısını əldə etsələr də mütləq bilməlidirlər ki, ondan da yaxşısı, daha üstünü, daha gözəli var. Çünki bu dünya insan ruhunun həqiqi rahatlıq tapdığı və razı qaldığı yer deyil.

Həqiqi zənginlik bu dünyadadır mı?

Bəzi insanlar elə güman edirlər ki, dünyadakı həyatlarının ideal və onları razı salacaq şəkildə olması onların çalışmalarından asılıdır. Və düşünürlər ki, bu həyatı kifayət qədər maddi imkan əldə etməklə qurmaq mümkündür. Bununla da güman edirlər ki, rahatlıqla, xoşbəxtliyə nail olacaq, insanların gözündə etibar qazanacaq, həyatlarını rahatlıqla davam etdirəcəklər. Halbuki bütün ömürlərini yalnız bunları əldə etmək və itirməmək üçün sərf edən insanlar əslində böyük səhv edirlər. Çünki həyatlarını yalnız dünyadakı rahatlıqlarını düşünərək keçirir, həqiqi və əbədi olan axirət həyatını isə tamamilə unudurlar. Ən əsas vəzifələri Allaha qulluq etmək olduğu halda

dünyaya aldanır, sahib olduqları bütün zənginlikləri onlara verən və onları yaradan Allaha şükür etmələri lazım olduğu halda, Allahı unudur və yalnız insanları razı salmaq üçün çalışırlar.

Halbuki Allah dünyada olan dəyərlərin müvəqqəti olmasını, əhəmiyyətsizliyini və aldadıcı olmasını insanlara bildirmişdir:

“Bilin ki, dünya həyatı oyun-oyuncaq, bər-bəzək, birbirinizin qarşısında öyünmək və mal-dövləti, oğul-uşağı çoxaltmaqdan ibarətdir. Bu elə bir yağışa bənzəyir ki, onun yetişdirdiyi bitki əkinçilərin xoşuna gələr. Sonra o quruyar və sən onun saralıb solduğunu, daha sonra çör-çöpə döndüyünü görərsən. Dünya malına aldananları axirətdə şiddətli əzab, dünya malına uymayanları isə Allahdan bağışlanma və razılıq gözləyir. Dünya həyatı aldanışdan başqa bir şey deyildir” (“Hədid” surəsi, 20).

Bir çox insanın səhvi axirəti uzaq görməsi və ya ona inanamaması, dünyanı ondan üstün hesab etməsidir. Bu insanlar əldə etdiklərini heç vaxt itirməyəcəklərini güman edirlər. Bu təkəbbürlərinə görə də Allahdan və Onun vəd etdiklərindən üz çevirərək cahillik göstərirlər. Belə insanları və onların sonunu Allah Quranda belə tərif edir:

“Bizimlə qarşılaşacaqlarına ümid etməyən, dünyanı bəyənib ona bel bağlayan və ayələrimizdən qafil olanların - məhz onların qazandıqları günahlara görə düşəcəkləri yer cəhənnəmdir!” (“Yunus” surəsi, 7-8).

Bu cür cahil münasibət nümayiş etdirən insanlara tarix boyunca çox rast gəlinib. Keçmişdə əksər krallar, hökmdarlar, fironlar əldə etdikləri zənginliklərin onları əbədiləşdirəcəyini

düşünmüş, hətta mallarının bir qismini özləri ilə birlikdə məzara basdırmışdılar. Zənginlikdən üstün bir dəyər olduğunu heç ehtimal belə etməmişdilər. Bunları görənlər insanlar da onun bir həqiqət olduğunu güman edərək doğru saymışdılar. Halbuki dünyada zövq-səfa içində yaşayan kimi görünən bu insanların sonu heç də istədikləri kimi olmamışdır. Allah Quranda bu insanlarla bağlı belə buyurur:

“Məgər elə zənn edirlər ki, onlara verdiyimiz var-dövlət və övladla Biz onların yaxşılıqlarına tələsirik? Xeyr, anlamırlar!” (“Muminun” surəsi, 55-56).

“Nə malları, nə də oğul-uşağı səni təəccübləndirməsin. Allah onlarla ancaq münafıqlərə dünyada əzab vermək, kafir olduqları halda, canlarını almaq istər” (“Tövbə” surəsi, 55).

Lakin bu insanlar çox mühüm bir həqiqəti yaddan çıxarmışdılar. Bütün zənginliklər və həqiqi “dəyər” verilməli olan hər şey yalnız Allaha məxsusdur. Mülkün həqiqi sahibi olan Allah istədiyi insana öz mülkündən pay verir. Verdiklərinin əvəzində isə yalnız insanların Ona şükür etməsini və lazımınca qulluq etməsini istəyir. Belə ki, Allahın verdiyi zənginliyi də Allahdan başqa heç kim ala bilməz və malı-mülkü əlindən alan adama da heç bir insan kömək edə bilməz. Bütün bunlar Allahın dünyada yaratdığı sınaq şəraitinin bir parçasıdır. Ağıllı və şüurlu mömin bunları bilir. Onu Yaradan və Ona hesab verəcəyini unudan insan isə bundan tamamilə qafildir:

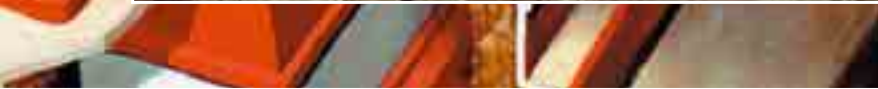
“Allah istədiyi bəndənin ruzisini bol da edər, azaldar da. Onlar dünya həyatı ilə sevindilər. Halbuki dünya həyatı axirət həyatı ilə müqayisədə çox cüzi (əhəmiyyətsiz) bir şeydir” (“Rəd” surəsi, 26).

Sol tərəfdəki rəsmdə Hondurasın Maya şəhərindəki bir akropolisin qədim vəziyyətinin cizgiləri təsvir edilir. Aşağıda isə bir zamanlar böyük bir əzəmətin yaşandığı anlaşılan akropolisin bugünkü mənzərəsi görünür. Buradan belə aydın olur ki, bu dünyada yox olmayan gerçək bir zənginliyə və əzəmətə sahib olmaq mümkün deyil.

Soldakı şəkildə gördüyünüz möhtəşəm Roma şəhərinin olduğu yerdə indi müxtəlif binalar var. Bu günə qədər qala bilməmiş bu antik teatrın (kiçik şəkil) vəziyyəti isə olduqca pisdirdir. Bir zamanlar həmin möhtəşəmliyi yaşamış insanlardan isə heç bir əsər-ələmət də qalmayıb.

*“Bu, məhv olmuş məmləkətlərin
xəbərlərindəndir ki, sənə söylədik.
Onların bəzisindən əsər-ələmət qalmış,
bəzisi isə yerlə-yeksan olmuşdur”
 (“Hud” surəsi, 100).*

Dünyadakı zənginlik və etibar həqiqətən əhəmiyyətlidirmi?

Bir çox insanlar dünyada qüsursuz bir həyat quraraq olduqca ideal bir həyat keçirə biləcəklərini güman edirlər. Onların fikrincə, xəyal etdikləri zənginliyə sahib olduqdan sonra xoşbəxt olacaq, istədikləri etibarını qazanacaq, bu da həyatlarının sonuna qədər davam edəcək. Halbuki Allahı və axirəti unudan bir insan heç vaxt istədiyi kimi, xəyalında tutduğu kimi yaşaya bilməz. Çünki ilk istədiyinə nail olduğu zaman daha yaxşısını və artığını istədiyini dərk edir. Belələrinin pulu olur, amma bununla kifayətlənmir, daha da artığını qazanmaq üçün çalışırlar. Evi olsa da bəyənmir, mütləq xoşuna gələn bir ev görüb onu almağa çalışır. Hər il dəyişən zövqlərinə görə evinin içini də, öz paltarlarını da bəyənmir, həmişə daha gözəl mebellərin və geyimlərin xəyalı ilə yaşayırlar. İnkarcı insanın bu halı aşağıdakı ayədə açıq şəkildə tərif edilir:

“Məni Öz yaratdığım kimsə ilə tək burax! Mən ona bol mal-dövlət əta etdim. Yanında hazır duran oğullar verdim. Ona artıqlaması ilə müyəssər etdim. Bütün bunlardan sonra yenə də artırmağımı istəyir” (“Muddəssir” surəsi, 11-15).

Şüurlü insan belə düşünməlidir: ən çox evi olan, ən bahalı avtomobilləri ala bilən, ən çox geyimi olan, qıyası, ən varlı olan insanın da yaşayacağı ev, istifadə edəcəyi avtomobil, yeyəcəyi yemək, yatacağı yataq, geyəcəyi paltar çox məhduddur. Dünyanın ən böyük saraylarında olan bir insan eyni anda ən çoxu neçə otaqda yaşaya bilər? Və ya ən gözəl geyimlərə malik olan insan eyni anda neçə geyimi üst-üstə geyinə bilər?

Bu insanların həyatlarına baxdığımız zaman görürük ki, onlarla otaqdan ibarət olan malikanələri olsa da, eyni anda bütün otaqlardan istifadə etməyəcəkləri üçün ən çoxu bir otaqda yaşayırlar. Şkaf dolusu geyimləri olsa da, onların yalnız birini geyinirlər. Allahın yaratdığı minlərlə nemətə sahib olsalar da, ən çoxu 2-3 qab yemək yeyə bilirlər, bundan artığını yemək istəsələr, bu, onlar üçün bir işgəncə olar...

Şübhəsiz ki, bu misalları artırmaq da olar. Lakin bunların ən təsirlisi insanın malının, mülkünün “kef-damağını yaşaya biləcəyi” ömrünün qısa olması həqiqətidir. Hər bir insan sürətlə qaçılmaz olan sona doğru gedir. Lakin bəzi insanlar həyatları boyunca bu həqiqəti dərk etmir və Quranda bildirildiyi kimi, **“mal-dövləti onu əbədi yaşadacaq”** (“Huməzə” surəsi, 3) deyə güman edirlər. Onlar bu yanlış inama elə kor-koranə bağlanıblar ki, hətta axirətdə Allahın hüzurunda əzabı gördükləri zaman da sahib olduqlarını fidyə kimi verməyə çalışaraq xilas olmaq istəyəcəklər, lakin bütün bunlar əlbəttə ki, çox gec olacaq və bundan sonra verəcəkləri heç bir şey qəbul edilməyəcək:

“Onlar bir-birinə göstəriləcəklər. O günün əzabından qurtarmaq üçün günahkar istərdi ki, fəda etsin öz oğullarını; övrətini və qardaşını; ona sığınacaq verən əşirətini! Və yer üzündə olanların hamısını - tək özünü qurtarsın! Xeyr. Həqiqətən, o, alovlu atəşdir” (“Məaric” surəsi, 11-15).

Halbuki bütün zənginliyin sahibinin Allah olduğunu, dünyada olan malın və etibarın yenə də dünyada qalacağını bilən insanlar dünyaya heç vaxt meyl etməzlər. Belə insanlar sahib

olduqları zənginliyə görə heç vaxt yollarını azmır, Allahı unutmur, verilən bütün nemətlərə şükür edərək çalışır, özlərinə verilənlərlə kifayətlənirlər. Allah dünyadakı dəyərlərə ehtirasla bağlı olmayan bu insanlara şərəfli və rahat bir həyat tərzini vəd edir. Allahı lazımınca təqdir edən və Ona güvənən bu insanlar dünyanın müvəqqəti olmasını, mal-dövlətin və mənəblərin dünyada yalnız kiçik bir fayda və mənəfət verdiyini, onların axirətdəki əbədi həyatla müqayisədə çox az dəyərinin olduğunu bilirlər. Bunu düşünən bir insan mal sahibi olsa da, bundan haqsızlıq etmək və insanları əzmək üçün istifadə etməz. Bu zənginliyi onu dünyaya bağlanmaqdan daha da uzaqlaşdıracaq, onun Allaha olan inamını və şüküranlılığını artıracaq. Belə insanlar heç kimin haqqını yeməz və tapdalamaz, Allahın ona verdikləri ilə hər zaman yaxşı işlər görməyə çalışar. O, etibarın və əsl tərifin Allah dərgahında olduğunu bilir, buna görə də dünyada maddiyyatın ardınca düşməkdənsə onu axirətdə əsl zənginliyə qovuşduracaq əxlaqın ardınca gedər və onu yaşayar. Belə ki, bu mövzuda bizim üçün ən mühüm misal Hz.Süleymanın davranışdır. Çox böyük mala-mülkə və zənginliyə sahib olan Hz.Süleyman bu zənginliyi nə məqsədlə tələb etdiyini “**...Mən bu atları Rəbbimin zikrindən dola-yı sevirəm**” (“Sad” surəsi, 32) sözləri ilə açıq şəkildə ifadə etmişdir.

Belə düşüncəyə malik olmayan insanlar isə dünyada qazandıqlarının heç bir mənasının olmadığını, əslində bunların özlərinə çox az fayda verdiyini, ən əsası da bu qazandıqdan ən çoxu 60-70 il istifadə edə bildiklərini düşünməzlər. Sahib olduqları mallarını, övladlarını, evlərini, avtomobillərini, bütün sərvət-

lərini bir gün dünyada qoyub gedəcəklərini, bunları tərک edərək məzara gömüləcəkləri həqiqətini unudur, sonu olmayan və heç vaxt çata bilməyəcəkləri varlı olmaq həsrəti ilə ömür sürürlər.

Halbuki onu yaradan Allahı unudub öz mal-dövlətinə güvənən insan dünyada və axirətdə də əzab görəcək:

“Haqqı inkar edənlərin nə malları, nə də övladları onları Allah yanında heç bir şeydən qurtara bilməz. Əlbəttə, onlar cəhənnəm odunun yanacağıdırlar!” (“Ali-İmran” surəsi, 10).

“Mal yığıb toplayan və onu sayan” insan haqqında Quranda belə bildirilir:

“O kimsə ki, mal yığıb onu dönə-dönə sayar. Və elə zənn edər ki, mal-dövləti onu əbədi yaşadacaqdır. Xeyr! O mütləq Hütəməyə atılacaqdır! Sən nə bilirsən ki, Hütəmə nədir?! O, Allahın yanar odudur. Elə bir od ki, ürəkləri yandırır-yaxar. O, belələrinin üzünə qapanıb kilidlənəcəkdir. Onlar hündür sütunlara bağlanmış olacaqlar!” (“Huməzə” surəsi, 2-9).

Həqiqi zənginlik isə Allaha iman gətirən və dünyanın müvəqqəti bəzəklərini hədsiz qiymətləndirməyən, bu bər-bəzəyə layiq olduğundan artıq əhəmiyyət verməyən, hər şeyin yalnız Allahdan gəldiyini bilən möminlərə aiddir. Qısa sürən dünya həyatının əvəzinə Allahın əbədi axirət həyatını üstün tutan bu insanlar əsl zəngin insanlardır. Mömin insan axirəti dünyadan üstün tutmaqla ən doğru seçim etmiş, müvəqqəti deyil, əbədi zənginliyi seçmişdir. Quranda bu həqiqət belə ifadə edilir:

“Allah, şübhəsiz ki, Allah yolunda vuruşub öldürən və öldürülən möminlərin canlarını və mallarını Tövratda, İncildə və Quranda haqq olaraq vəd edilmiş cənnət müqabilində satın almışdır. Allahdan daha çox əhdə vəfa edən kimdir? Etdiyiniz sövdəyə görə sevinin. Bu, böyük qurtuluşdur!” (“Tövbə” surəsi, 111).

Bu həqiqətləri görməyərək fani dünyaya çox bağlı olan insanlar isə axirətdə üz-üzə gəldikləri zaman kimin daha üstün olacağını açıq şəkildə öyrənəcəklər.

Evlilik

İnsanı dünyaya bağlayan ən mühüm məsələlərdən biri də evlilikdir. Gözəl bir ailə qurmaq hər bir gənc qızın və ya oğlanın ən böyük məqsədlərindən biridir. Buna görə də insanlar hələ kiçik yaşlarından etibarən “yaxşı həyat yoldaşı” tapmaq istəyirlər. Əlbəttə ki, bu, olduqca təbii bir istəkdir. Lakin cahil cəmiyyətlərdə qadın-kişi münasibətləri çox yanlış əsaslar üzərində qurulub. Belə münasibətlərdə əsas götürülən ölçü romantizm, ötəri duyğular və bəzi qarşılıqlı mənfəətlərdir. Əsasən də qadınların ümidi onları rahat yaşadacaq “varlı bir ər” tapmağa bağlıdır. Gənc bir qız bundan ötrü hətta xoşlamadığı kişi ilə də birgə ola bilər. Ya da bir kişi yalnız fiziki gözəlliyinə görə bir qadını seçə bilər.

Halbuki burada cahil cəmiyyət üzvlərinin diqqət etmədiyi mühüm bir həqiqət var: haqqında danışılan maddi xüsusiyyətlərin hamısı bir anda yox ola, Allah dilədiyi zaman insanın bütün zənginliyini onun əlindən ala bilər. Bütün fiziki xüsusiyyətlər də bir müddət sonra yox olacaqdır. Evləndiyi insan bir

gün nəhayət yaşlaşacaq, sağlamlığını, gücünü və gözəlliyini həmişəlik itirəcək. Və ya mütləq illərin keçməsinə və yaşlaşmağı gözləməyə ehtiyac yoxdur. Bu insan qəfil bir qəzaya uğraya, şikəst, iflic ola və ya ölümcül xəstəliyə tutula bilər. Bu halda maddi mənfəətlər üzərində qurulmuş sistemin taleyi nə olacaq? Məsələn, bir qadınla bənizinin gözəlliyinə görə evlənmiş kişi həmin qadın bu gözəlliyini bir qəzada itirərsə və ya yaşlaşanda üzünü qırırsarsa, nə edəcək? Şübhəsiz ki, həyatının ən böyük məqsədlərindən biri hesab etdiyi evliliyi olduqca yanlış təməl üzərində qurduğunu dərk edəcək.

Burada izah etmək istədiyimiz əsas məsələ evliliyin yalnız Allah rızası üçün, Onun hökmlərinə görə edildiyi zaman doğru olacağı məsələsidir. Bunun əksinə edilən hər bir hərəkət həm bu dünyada, həm də axirətdə insana xoşbəxtlik verməyəcək. Həmin insan bütün həyatını fəda etdiyi və bütün planlarını buna görə tənzimlədiyi bu sistemin nə qədər boş və müvəqqəti olduğunu axirətdə tam olaraq biləcək. Lakin bunun heç bir mənası olmayacaq. Dünyada özünə ən yaxın hesab etdiyi, dost bildiyi həyat yoldaşı da axirətdə onun görmək istəmədiyini, hətta əzabdan xilas olmaq üçün fidyə vermək istədiyini bir insana çevriləcək. Hesab günü insanların bu vəziyyətini Allah belə bildirir:

“Onlar bir-birinə göstəriləcəklər. O günün əzabından qurtarmaq üçün günahkar istərdi ki, fəda etsin öz oğullarını; övrətini və qardaşını. Ona sığınacaq verən əsirətini!” (“Məaric” surəsi, 11-13).

Ayələrdən də məlum olduğu kimi, hesab günü inkarçılar üçün dünyada olan həyat yoldaşının, dostun, qardaşın heç bir

dəyəri qalmayacaq. Hətta bu insanlar bir-birini fidyə vermək istədikləri kimi dünyada bir-birinin pisliklərinin qarşısını almadıqları, cəhənnəmə dəvət etdikləri üçün bir-birinə lənət də oxuyacaqlar. Müvəqqəti dünya həyatında Allahın rizasından başqa işlərlə məşğul olan insanlar axirətdə böyük ziyanla qarşılaşacaqlar. Bu mövzuda Quranda verilən başqa bir misal da xanımı ilə birlikdə cəhənnəmə atılan Əbu Ləhəbdir:

“Əbu Ləhəbin əlləri qurusun, qurudu da! Ona nə maldövləti fayda verəcək, nə də qazandığı. O, alovlu atəşə girəcəkdir. Onun odun daşıyan övrəti də həmçinin! Onun boğazında xurma lifindən hörülmüş ip olacaqdır!” (“Məsəd” surəsi, 1-5).

Allahı razı salan sevgi və bərabərlik kimi dəyərlər olduqca fərqli meyarlar üzərində qurulmuşdur. Zənginlik, şöhrət, gözəllik belə bir bərabərlikdə əsas amil ola bilməz. Dünyanın müvəqqəti bir yer olduğunu bilən möminlər üçün əsas amil təqvadır. Bir insanın Allaha bağlılığı, sevgisi, Ondan qorxusu, yəni təqvası nə qədər yüksəkdirsə, o insana duyulan sevgi də bir o qədər böyükdür. Bundan əlavə, Allah rizasının əsas olduğu evlilik insana olduqca böyük rahatlıq və etibarlılıq verir. Allah Quranda belə bir evlilik barədə aşağıdakıları bildirir:

“Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə öz cinsinizdən zövcələr xəlq etməsi, aranızda sevgi və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Həqiqətən, bunda düşünən bir qövm üçün ibrətlər vardır!” (“Rum” surəsi, 21).

Həmçinin dünyada təqvalarına görə bir-birinə bağlı olan möminlər axirətdə də hər şeyi əldə edəcəklər. Onlar bütün hə-

yatları boyu bir-birini xeyirli əməllərə, gözəlliklərə dəvət etdikləri və cənnətə çağırdıqları üçün axirətdə də ən yaxın dostlar olacaqlar. Allah mömin qadınlarla mömin kişilərin vəziyyəti haqqında belə buyurur:

**“Mömin kişilərlə mömin qadınlar bir-birinə hayandır-
lar. Onlar yaxşı işlər görməyi əmr edər, pis işləri yasaq
edər, namaz qılıb zəkat verər, Allaha və Peyğəmbərinə
itaət edərlər. Allah, əlbəttə ki, onlara rəhm edəcəkdir.
Allah, həqiqətən, yenilməz qüvvət, hikmət sahibidir!”**
(“Tövbə” surəsi, 71).

Uşaqlar

İnsanın nəfsi həddi-hüdudu olmayan mal-dövlət, mülk və sərvət sahibi olmaqla yanaşı, özü öldükdən sonra nəslini davam etdirəcək övladlar dünyaya gətirmək istəyi ilə doludur. Belə ki, Quranda bu istəyin Allah rızası üçün olmayacağı təqdirdə onun insanı Allahın zikrindən ayıran və ən əsası Ona şərik qoşmağa səbəb olan bir ünsür ola biləcəyi bildirilir. İnsan Allahın ona verdiyi övladlarla da sınağa çəkilir və Allahın razı qalacağı əməllər edib-etməyəcəyi müşahidə edilir. Bu, **“Həqiqətən mal-dövlətiniz və oğul-uşağınız sizin üçün ancaq bir sınaq vasitəsidir. Ən böyük mükafat isə Allah dərgahındadır!”** (“Təğabun” surəsi, 15) ayəsində də açıq bildirilir.

Ayədə mal-dövlət və övladlar üçün “fitnə” sözündən istifadə olunması olduqca diqqətçəkicidir. Bəzi insanlar dünyanın bəzəyi hesab edilən övlad sahibi olmaq düşüncəsini həyatlarının ən əsas məqsədi kimi görürlər. Allah Quranda övladların

insan üçün böyük bir sınaq olmasından bəhs edir, yalnız Allah rızası üçün övlad sahibi olmağı, əks təqdirdə bunun bir olan Allaha şərikin qoşmağa səbəb olacağı bildirilir. Allahın onlara verdiyi övladı Allahı unudaraq bir “həyat qayəsi” hesab edən və beləliklə, Ona şərikin qoşan ailələrin misalı Quranda belə bildirilir:

“Sizi tək bir nəfərdən xəlv edən və onunla ünsiyyət etmək üçün özündən zövcəsini yaradan Odur. Zövcəsi ilə yaxınlıq etdikdə, o, yüngül bir yüklə yükləndi və daşdı. Ağırlaşdığı vaxt onların hər ikisi Allaha dua edib: “Əgər bizə saleh bir uşaq versən, şükür edənlərdən olarıq!” - dedi. Allah onlara saleh övlad verdikdə özlərinə verdiyi ilə əlaqədar Allaha bir para şəriklər qoşmağa başladılar. Allah isə Ona qoşulan şəriklərdən ucadır! Məgər heç bir şey yaratmağa qadir olmayıb özləri yaradılanımı şərikin qoşarlar?” (“Əraf” surəsi, 189-191).

Yalnız Allah rızasını diləyərək övlad sahibi olmaq istəyi doğru davranışdır. Belə ki, Qurandakı hekayələrə baxıldığı zaman peyğəmbərlərin övlad sahibi olmaq istəklərinin yalnız Allah rızasını nəzərdə tutduqları aydın görünür. Bu mövzu ilə bağlı Quranda bir çox misallar vardır:

“İmranın zövcəsinin: “Ey Rəbbim, bətnimdəkini sənə xidmətkar olmaq üçün nəzir edirəm. Məndən qəbul et! Əlbəttə, Sən eşidənsən, bilənsən!” - dediyini xatırla!” (“Ali-İmran” surəsi, 35).

Həz.İbrahimin duası isə belədir:

“Ey Rəbbimiz! Bizim hər ikimizi Sənə itaətkar, nəslimizdən yetişənləri Sənə təslim olan ümmət et, bizə

əməllərimizi göstər, tövbəmizi qəbul et! Həqiqətən, Sən tövbələri qəbul edənsən, mərhəmətlisən!” (“Bəqərə” surəsi, 128).

Şübhəsiz ki, yuxarıdakı ayələrdə bildirildiyi şəkildə övlad sahibi olmağın nəticəsi xeyirli olacaq. Allahın razı olacağı, Quran əxlaqını mənimsəmiş bir mömin yetişdirmək ibadət kimi qəbul edilə bilər. Lakin əks təqdirdə insan dünyada və axirətdə də bu niyyətin mənfi nəticəsi ilə qarşılaşar. Əgər övladı Allahın ona lütfü olan bir əmanət kimi görməyib onu özünə məxsus olan və buna görə də ətrafındakılar qarşısında lovğalanma ünsürü hesab edərsə, yolunu azmış olar.

Bunun axirətdəki əvəzi isə daha şiddətlidir. Axirət günü insan dünyada özünə ən böyük dəstək kimi gördüyü övladını unudur, hətta əzabdan xilas olmaq üçün həyat yoldaşını, ailəsini, qardaşını fidiyə vermək istədiyi kimi övladını da fidiyə vermək istəyir. Beləliklə, əzabdan xilas ola biləcəyini güman edir. Lakin o gün əzabdan xilas olmaq mümkün deyil.

Əslində cahil cəmiyyətin insanları üçün övlad yalnız axirətdə deyil, dünyada da bir çox problemə səbəb olur. Hər şeydən əvvəl uşaqlar dünyaya gəldikləri andan ailələrinin vaxtını alır və çox böyük çətinliklərlə böyüyürlər. Bu çətinliyi ana hələ hamilə olduğu vaxtdan etibarən hiss etməyə başlayır. Çünki hər şeyini bətnində daşdığı körpəsinə nəzərən tənzimləmək məcburiyyətində qalır. Ana yeməyinə, içməyinə və hərəkətlərinə diqqət yetirməli olur, xüsusən də hamiləliyin son aylarında artıq çox çətin bir vəziyyətə gəlib çatır. Həmçinin uşaq dünyaya gəldikdən sonra da insan üçün başqa bir problem olur. Ana sanki ayağından bir yerə bağlanmış kimi uşaqdan ay-

rı hərəkət edə bilmir. Bir tərəfdən uşağın böyüməsi gözləndiyi halda, digər tərəfdən isə öz həyatındakı illərin necə sürətlə keçdiyinin fərqudə ola bilməz. Allah rızası üçün səbir ediləndə böyük bir ibadət hökmünə gələn bu çətinliklər cahil mədəniyyətə malik olan bir insan üçün məqsədsiz bir çətinliyə çevrilir.

Cahil cəmiyyətdə qarşılaşılan ən böyük ruh düşkünlüyü uşaqların böyüməsi ilə bağlıdır. Allahın əmr etdiyi əxlaqla böyüdülməyən bir uşaq təbii olaraq cahil cəmiyyətin pozğun əxlaqını götürəcək. Bu əxlaqın nəticəsində isə o, yalnız ata-anasına qarşı üsyankar, vəfasız bir insan kimi böyüyəcək. Valideynlər öz uşaqlarını özlərinin gələcək köməkçisi və qoruyucusu hesab etmiş, qarşıda onlara ən böyük dəstək olacağını güman etmişlər. Halbuki üsyankar bir əxlaqla böyüyən bir insan əksər vaxtlarda bu keyfiyyətlərdən uzaq olur. O öz istəklərini həyata keçirməyə, mənfəətlərini qorumağa çalışacaq, valideynlərinin istəklərini də bu mənfəətlərə uyğun olduğu zaman yerinə yetirəcəkdir. Hətta belə övladların valideynlərinin qocalar evində qalması hallarına da az rast gəlinmir.

Halbuki Quran əxlaqı ilə böyüyən bir insanın davranışı tamamilə başqadır. Çünki Quranda valideynlərin zəhmətindən, onlara qarşı göstəriləcək hörmətdən bəhs edilir və yaşlaşdıqları zaman onları incitməmək əmr edilir:

“Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında qocalığın ən düşkün çağına yetərsə, onlara: “Uf!” - belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış! Onların hər ikisinə acıyaraq

mərhmət qanadının altına alıb: “Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!” - de” (“İsra” surəsi, 23-24).

Ayələrdən də aydın olduğu kimi, bir insanı böyütmək, ona axirətdəki vəziyyətini düşünərək tərbiyə vermək əsas vəzifələrdən biridir. Lakin bir uşaq dünyaya və onun müvəqqəti faydalarına uyğun tərbiyələndirilərsə, bu, dünyaya aid hər bir iş kimi müvəqqəti, qeyri-kafi və nəticəsiz bir iş olar. Bundan əlavə, Allah rızası üçün tərbiyələndirilən bir uşaq mömin olmasa da, bir şey itirilməyəcək. Çünki bütün insanların vəlisi Allahdır və insan Onu razı salacaq bir tərbiyə verdiyi zaman artıq qalan işləri Allaha həvalə etmiş və əbədi bir savab qazanmışdır.

Dünyanı əsas götürüb tərbiyə verdiyi uşağında istədiyini ala bilməyəcəyi kimi, eyni zamanda axirətdə də nə uşağı özünə, nə də özü uşağına bir fayda verməyəcək. Quranda bu hal xüsusi vurğulanır:

“Nəhayət, qulaqları kar edən o dəhşətli səs gələndə, o gün insan qaçacaq öz qardaşından; anasından, atasından; zövcəsindən və oğullarından! O gün onlardan hər birinin istənilən qədər işi olacaqdır!” (“Əbəsə” surəsi, 33-37).

Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, insan yalnız Allaha qulluq etmək üçün yaradılmışdır. Dünyadakı həyatında ona göstərilən bütün gözəlliklər yalnız onun Rəbbimizə qulluq edib-etməməsini sınamaq, Onun rızasına uyğun ömür sürüb-sürmədiyini müşahidə etmək üçündür. Belə ki, insan öldükdən sonra dünyada yerinə yetirdiyi ibadətlərə və etdiyi inkara gö-

rə axirətdə hesab verəcək və əməllərinə əvəz olaraq ya cənnət, ya da Allahın əbədi cəhənnəmi ilə qarşılıq alacaq. Buna görə də dünyada insanların aqlını başından alan gözəlliklərin Allah dərğahında heç bir dəyəri yoxdur. İnsanı Allaha yaxınlaşdıran və axirətdə onu cəhənnəmin əbədi əzabından xilas edən amil sahib olduğu mal-dövləti və övladları deyil, yalnız təqvası və imanıdır. Ayələrdə bu məsələ açıq şəkildə bildirilir:

“Sizi bizə yaxınlaşdıran nə var-dövlətiniz, nə də oğul-uşağımızdır. Yalnız iman gətirib yaxşı işlər görənlərin əməllərinə görə mükafatları qat-qat artıq olacaq və onlar cənnət otaqlarında əmin-amanlıq içində yaşayacaqlar” (“Səba” surəsi, 37).

“Əbəttə, kafir olan şəxslərin nə malları, nə də övladları onları Allahdan əsla qurtara bilməyəcək. Onlar cəhənnəmlikdirlər və orada əbədi qalacaqlar” (“Ali-İmran” surəsi, 116).

“Onları nə malları, nə də övladları heç bir vəchlə Allahdan qurtara bilməz. Onlar cəhənnəmlikdirlər və orada əbədi qalacaqlar” (“Mucadələ” surəsi, 17).

BƏLALAR

Üzərində yaşadığımız dünya biz hiss etməsək də, daxildən və xaricdən bir çox təhlükə mənbələri ilə doludur. Meteoritlər, qara dəliklər və kometlər xarici təhlükələrin yalnız bir hissəsidir. Başqa tərəfdən də dünyanın dərinliklərinə getdikcə, minlərlə dərəcə istiliyi olan təbəqələrə rast gəlmək olar. Belə ki, dünyanı “ayağımızın altında qaynayan bir küre” kimi təqdim etsək, bu, heç də yanlış olmaz. Bunlardan başqa, dünyanın hər tərəfini qoruyan bir atmosfer təbəqəsi də var. Atmosferin qoruyucu xüsusiyyəti ilə yanaşı, həm də olduqca böyük təsiri olan atmosfer hadisələri ilə zəngindir: küləklər, fırtınalar, tayfunlar...

Bütün bu təhlükə mənbələri çox vaxt təsirli olur: bunların sayəsində də can və mal itkisi ilə nəticələnənən və təbii fəlakətlər adlandırılan hadisələr baş verir. Başda zəlzələlər olmaqla, vulkanlar, sellər, nəhəng dalğalar, fırtınalar, böyük yanğınlar bir-birindən şiddətli təsirlərə malikdirlər. Onların ortaq xüsusiyyətləri isə qısa müddət ərzində bir şəhəri, orada yaşayan insanları və bütün canlıları yox edə bilmələri, böyük dağıntılara səbəb olmalarıdır. Ən mühüm cəhət isə insanların

bu fəlakətlərin qarşısında aciz qalmasıdır.

Bütün bu fəlakətlər insanların çox yaxşı bildiyi, lakin onlarla qarşılaşana qədər ağıllarına belə gətirmək istəmədiyi həqiqətlərdir. Dünyadakı həyat elə uyğun tarazlıqlar üzərində tənzimlənib ki, belə hadisələr böyük sahələri əhatə etmir. İnsanlar da daxil olmaqla bütün canlılar üçün xüsusi bir qoruma sistemi vardır. Lakin bu qoruma ilə yanaşı, Allah bəzən insanlara yaşadıkları məkanın nə qədər etibarsız olduğunu da göstərir. Haqqında danışdığımız hadisələrlə insanlara üzərində yaşadıkları planetin hakimi olmadıqlarını bir daha onlara bildirir. Onların acizliyini özlərinə göstərir və bütün bunlar ağıllı insanlar üçün bir nəsihətdir.

Bəs bundan əlavə insanlar bu hadisələrdən hansı nəticələri çıxarmalıdır?

Kitabın əvvəlində də vurğuladığımız kimi, bu dünya insanların sınağa çəkilməsi, Allaha iman gətirənlərlə iman gətirməyənlərin bir-birindən ayrılması üçün hazırlanmış imtahan yeridir. Allah bu həqiqəti “**...hansınızın daha gözəl əməl sahibi olacağımızı sınaıb bilmək üçün göyləri və yeri altı gündə yaradan Odur**” (“Hud” surəsi, 7) ayəsi ilə bildirir.

Dünyadakı bu imtahan şəraiti olduqca qüsursuz hazırlanıb: belə ki, hər bir hadisə müəyyən səbəblərlə baş verir. Hər bir cəhət səbəb-nəticə əlaqəsi ilə əmələ gəlir. Məsələn, insanların Yer üzündə dayana bilməsi yerin cazibə qüvvəsi ilə izah edilir; yağışın yağması buludlar və külək nəticəsində baş verir; ölüm, qəza və xəstəlik mütləq bir səbəbə bağlıdır... Şübhəsiz ki, belə səbəb-nəticə əlaqələrindən çox bəhs etmək olar.

Lakin ən əsası onların sayı deyil, nə dərəcədə “inandırıcı” bir sistem əmələ gətirmələridir.

Bu sistemin bir xüsusiyyəti də hər bir hadisənin insan məntiqinin anlaya biləcəyi şəkildə baş verməsidir. Məsələn, Allah bəzən insanlara təbii fəlakətlərlə xəbərdarlıq edə bilər. Məsələn, zəlzələ kimi bir hadisə ilə bir çox insanlar ölə və ya yaralana bilər. Bunların da arasında gənclər və yaşlılar, kişilər və qadınlar, hətta uşaqlar da ola bilər. Bütün bunlar son dərəcə “təbii” görünür və qafil bir insan bu fəlakətlərin müəyyən bir məqsədlə Allah tərəfindən yaradıldığını onlar bilməz. İndi fikir verək, əgər belə olmasaydı və bir zəlzələdən yalnız Allah qarşısında günahkar olanlar zərər çəksəydilər, nə baş verərdi? Şübhəsiz ki, imtahan şəraiti aradan qalxardı. Lakin Allah belə bir şeyə izn verməmiş və yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, dünyadakı hər bir hadisəni olduqca “təbii” mizanda yaratmışdır. Bu “təbii” hadisələrin arxasında müəyyən məqsədlərin olduğunu yalnız Allaha inanan və baş vermədiyini anlayın möminlər dərk edə bilərlər.

Bundan əlavə, Allah **“Hər kəs ölümü dadacaqdır. Yoxlamaq məqsədilə Biz sizi xeyir və şərlə sınağa çəkərik. Və siz ancaq Bizim hüzurumuza qaytarılacaqsınız!”** (“Ənbiya” surəsi, 35) ayəsi ilə həmişə bütün insanları yaxşı və pis hadisələrlə imtahana çəkəcəyini bildirir. Bir hadisə olduğu zaman həmin yerdə olan bir çox insanın bundan təsirlənməsi, əlbəttə ki, imtahanın bir sirridir. Yaddan çıxarılmamalıdır ki, Allah sonsuz ədalət sahibidir və bu ədaləti ilə axirətdə hər bir insana öz əməllərinin əvəzini verəcək. Bu dünyada insanların ba-

şına gələn bütün hadisələr bir sınaqdır. Səbir edənlərin də, sınağa çəkildiklərini bilməyənlərin də etdiklərinin əvəzi tam olaraq veriləcəkdir. Belə ki, Allaha qəlbən bağlı olan, Onun ucalığını lazımınca qiymətləndirən bütün insanlar dünyanın bu sirrini dərk etmişlər. Onlar başına bir müsibət gəldiyi zaman dərhal Allaha üz tutur və tövbə edirlər. Çünki Allahın Qurandakı bu vədini bilirlər:

“Əlbəttə, Biz sizi bir az qorxu, bir az aclıq, bir az da mal, can və məhsul qıtlığı ilə imtahan edərik. Səbir edən şəxslərə müjdə ver! O kəslər ki, başlarına bir müsibət gəldiyi zaman: “Biz Allahınıq və Ona tərəf qayıdacağıq!” - deyirlər. Onları Rəbbi tərəfindən bağışlanmaq və rəhmət gözləyir. Onlar doğru yolda olanlardır!” (“Bəqərə” surəsi, 155-157).

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, inanan və inanmayan bütün insanlar bəzi hadisələrlə sınağa çəkilirlər. İnsanın bəzən təbii fəlakət, bəzən gündəlik həyatda olan bir hadisə, bəzən də bir çox çatışmazlıq və xəstəliklərlə üzləşməsi həqiqətdir. Belə hadisələr bəzən insanlara, bəzən də cəmiyyətlərə təsir edəcək səviyyədə meydana gəlir və insanlara həm maddi, həm də mənəvi baxımdan təsir göstərir. Məsələn, rifah içində və bolluqda yaşayan insanların iflasa uğraması, olduqca gözəl bir insanın üzünün qəzadan sonra dəhşətli şəkil alması və ya sağalmaz xəstəliyə tutulması, ani bir fırtına ilə bir şəhərin dağılması tez-tez rast gəlinən və dünyanın “tükdən asılı olduğunu” göstərən hadisələrdir.

Ən əsas olan məsələ insanların bütün bu hadisələrdən özləri üçün nəticə çıxarmasıdır. Çünki Allahın insanları maddi və mənəvi zərər verən hadisələrlə xəbərdar etməsi, o insanların düşdükləri yanlış yoldan çıxması, Allahın doğru yoluna gəlməsi üçün bir vasitədir. Allah insanlara baş verən bu fəlakətlərin də dünyada olan başqa fəlakətlər kimi müəyyən bir məqsədinin olduğunu, bunların insanlar üçün bir “xatırlatma” olduğunu göstərir. Allah Quranda hər şeyin Onun izni ilə həyata keçdiyini belə bildirir:

“Allahın izni olmadıqca heç bir müsibət üz verməz. Kim Allaha iman gətirsə, onun qəlbini haqqa doğru yönəldər. Allah hər şeyi biləndir!” (“Təğabun” surəsi, 11).

“Allahın izni olmayınca heç kəsə ölüm yoxdur. O, vaxtı müəyyən edilmiş bir yazıdır. Dünya mənfə-əti istəyən şəxsə dünya mənfəətindən, axirət savabı istəyən şəxsə isə axirət savabından verərək. Şükür edənləri də, əlbət-

tə, mükafatlandıracağıq!” (“Ali-İmran” surəsi, 145).

Bütün bunlarla yanaşı, qarşıya çıxan çətinliklərin başqa bir hikməti də belədir: özünü dünyada böyük bir qüvvə sahibi hesab edən insan Allahın diləməsi ilə bir anda baş verən fəlakətlər qarşısında özünün nə qədər aciz olduğunu dərk edir. O, nə özünə, nə də ətrafındakılara kömək edə bilmir. Hər şey Allahın əlindədir, Ondan başqa heç kim zərər və ya fayda verə bilməz. Bu həqiqət insanlara belə bildirilir:

“Əgər Allah sənə bir sıxıntı versə, Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir yetirsə, heç kəs Ona mane ola bilməz. Çünki O, hər şeyə qadirdir!” (“Ənam” surəsi, 17).

Bu fəsildə bu vaxta qədər bütün dünyada baş vermiş təbii fəlakətlər və onların təsirləri izah edilir. Və bunun nəticəsində də insanların dördəlli yapıdığı bu dünyanın əslində kororanə bağlanmış bir yer olduğunu və həqiqi həyatın isə axirət həyatı olduğunu xatırladacağıq. Sizə göstərəcəyimiz bu hadisələr eyni zamanda insanların fəlakətlərdən əvvəl və sonra bu hadisələr qarşısında nə qədər aciz olduqlarını göstərir. Bu çarəsizlik və acizlik Allahın qüvvəsi qarşısında hər bir insanın gücsüz olmasının və onun Allahdan başqa heç bir dost və köməkçisinin olmamasının ifadəsidir.

Zəlzələlər

Zəlzələlər təbii fəlakətlər arasında ən böyük dağıdıcı xüsusiyyətə malik olan və insanları ən çox qorxudan hadisələrdir. Aparılan araşdırmalara görə, dünyada hər iki dəqiqədən bir

zəlzələ baş verir. Hesablama aparsaq, bir il ərzində dünyada milyona yaxın zəlzələ baş verir. Bunların təxminən 300 minə qədəri hiss edilən qüvvədə, 20 dənəsi isə bir şəhəri dağıdacaq qüvvəyə malikdir. Lakin zəlzələlər həmişə əhalinin sıx yaşadığı yerlərdə baş vermədiyindən, çox da mənfi nəticələrə səbəb olmurlar. Hər il baş verən zəlzələlərin yalnız beşi dağıntı və ölümlə nəticələnir.

Yuxarıda da gördüyümüz kimi, insanlar zəlzələlərlə heç də tez-tez üzləşmir. Təxminən hər iki dəqiqədən bir dünyanın hər hansı bir yerində zəlzələ olsa da, bu zəlzələlərin gücü elə həssas şəkildə ölçülüb-biçilmişdir ki, bəzən insanların çoxu bunu heç hiss etmir. Əlbəttə ki, bu, Allahın insanları qorumasının aşkar dəlillərindən biridir.

Bu gün zəlzələlər ən çoxu bir şəhərdə və ya bir şəhərin ətrafında olan müəyyən bölgələrdə hiss edilir. Halbuki bütün dünyaya təsir edəcək şiddətdə, həyata son qoyacaq, Yer üzünü tamamilə dağıdacaq bir gücdə zəlzələ yaratmaq Allah üçün çox asandır. Belə ki, Yer üzünün quruluşu səbəbi ilə zəlzələlərin əmələ gəlməsi çox normaldır: ayrılma yerləri, təbəqələr arasındakı boşluqlar və s. bu təbiət hadisəsini qaçılmaz edir. Bir elmi mənbə zəlzələlərdən belə bəhs edir:

“Dünyanın dərinliklərində olan qüvvə sərt Yer qabığına onun möhkəmliyindən artıq şəkildə təzyiq göstərir, bu təbəqə həmin təzyiqə davam gətirməyərək qırılır və yarılır. Bu yer titrəməsi nəticəsində şəhərin bütün tikintiləri yerlə-yeksan ola, bütün insanlar xilas olmadan həmin dağıntıların altında qala bilər” (“Təbii fəlakətlər”, Riders Daygest, 1996).

Şübhəsiz ki, Allahın zəlzələni meydana gətirməsi üçün həmin yerin “təbii şərtlər”inin zəlzələyə uyğun olub-olmamasının elə bir əhəmiyyəti yoxdur. Allah dilədiyini hər an edə bilər. Lakin Allah yer üzərində olan təbii şərtləri olduqca etibarsız və qeyri-sabit etməklə, insana bu dünyanın həqiqətən də çox təhlükəli olduğunu xatırladır. İnsanlar təbii fəlakətlərlə bağlı Quranda belə xəbərdar edilir:

“Pis hiylələr quranlar Allahın onları yerə gömməyəcəyinə, yaxud özləri də bilmədikləri bir yerdən onlara əzabın gəlməyəcəyinə əmindirlərmi? Və ya gəzib dolaşarkən əzabın onları yaxalamasından qorxmurlarmı?. Axı onlar qaçıb canlarını qurtara bilməzlər! Yoxsa onlar tədriclə əzaba giriftar olmayacaqlarına əmindirlər?! Həqiqətən, Rəbbin şəfqətlidir, mərhəmətlidir!” (“Nəhl” surəsi, 45-47).

Allah diləsə, bir neçə saniyə sürən bu zəlzələlər saatlarla, hətta günlərlə davam edir. İnsanlar başlarına gələn fəlakətin dəhşətini gördükləri halda yeni fəlakətlərə məruz qala bilərlər. Şübhəsiz ki, bu da Allah üçün çox asandır. Lakin Allah insanları Öz rəhməti ilə qoruyur. İnsanlara Özünün böyüklüyünü və Onun diləməsinə qarşı gəlməyin mümkün olmadığını xatırladır. Həmçinin dünyaya olan ehtirasın və bunun üçün çalışmağın heç bir əvəzinin olmadığını bildirir.

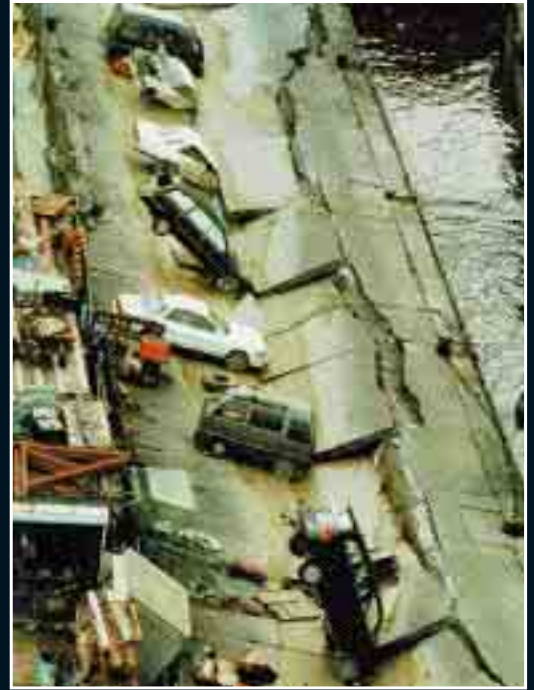
XX əsrdə meydana gələn ən böyük zəlzələləri və onun təsirlərini yada salmaq bu məqamda faydalı olacaq.

Texnologiyanın məğlubiyyəti: Kobe zəlzələsi

Bəzən insanlar əllərində olan texnika ilə sanki təbiətə hökm edəcək bir qüvvəyə sahib olduqları kimi bir hissə qapı-

Kobe. Japониyanın əhalisinin sayına və sənayeləşmə səviyyəsinə görə Tokio-dan sonra ikinci ən böyük şəhərdir. Bu məşhur zəlzələ 10 milyon nəfər əhalisi olan Kobeni və Cənubi Japonya-dakı Osaka şəhərini də öz təsiri altına aldı.

1995-ci il, yanvarın 17-də səhərə yaxın saat 05.46-da baş verən şiddətli zəlzələ təxminən 20 saniyə davam etdi, böyük bir ərazidə hiss edildi və böyük dağıntıya səbəb oldu. İnsanların əldə etmək üçün illərlə çalışdığı hər şeyi məhv etməyə sadəcə olaraq 20 saniyə kifayət etdi.

lırlar. Halbuki belə güman edənlər qısa müddətdə yanıldıqlarının şahidi olacaqlar. Çünki nəticə olaraq texnologiya da Allahın insanların ixtiyarına verdiyi bir vasitə olub Onun əmri altındadır. Belə ki, müxtəlif hadisələr hətta ən yüksək texnologiyalar vasitəsilə də insanın təbiətə hökm edəcək qüvvədə olmadığını isbat etmişdir.

Məsələn, yaponların çox diqqətlə hazırladığı “zəlzələyə qarşı tədbir” texnologiyasına baxmayaraq, 1995-ci ilin yanvar ayında səhərə yaxın davam etmiş zəlzələnin onları məğlub etməsindən xilas ola bilməmişlər. Yüksək texnologiya əsasında tikdikləri binaların çoxu kağız parçası kimi uçulmuşdu. Yapon hökuməti və universitetləri zəlzələni əvvəlcədən xəbər verən vasitəyə malik olmaq üçün apardıqları araşdırmalara son 30 il ərzində 1 milyard dollara yaxın sərmayə qoyublar. Lakin bu məsələdə uğur qazana bilmədilər, çünki Yer üzündə olan zəlzələləri öyrənib ayırd edə bilmək üçün tam dəqiq modellər yaradıb inkişaf etdirmək mümkün deyil. Belə ki, Kobedə meydana gələn zəlzələ başqalarından çox fərqlənməsi baxımından buna misal ola bilər.

Kobedə olan əhali zəlzələni onlara bir neçə saat, hətta bir neçə gün əvvəldən xəbər verə biləcək sistemə güvənirdi. Lakin bu gözəl liman şəhərini bir anda alt-üst edən və mərkəzi Kobedən 25 km aralıda, dənizin 15 km dərinliyində olan zəlzələni heç bir sistem xəbər verə bilmədi. Yaponların “ən şiddətli zəlzələyə də dözür” dedikləri binaların bu zəlzələyə qarşı heç bir möhkəmliyinin olmadığı məlum oldu.

Zəlzələnin meydana gəldiyi Kobe və Osaka şəhərləri Ya-

poniyanın aparıcı sənaye və ticarət mərkəzlərindəndir. Buna görə də zəlzələnin vurduğu zərər milyardlarla dollara bərabər oldu.

Bu böyük zəlzələdən əvvəl çox yüksək səviyyədə həyat tərzini keçirən insanlar gözləmədikləri halda gələn bir fəlakət nəticəsində nəinki gələcəkdə, heç həmin anda da nə edəcəklərini bilmədilər.

Tayfunlar, qasırğalar, fırtınalar...

Tayfun və qasırğa kimi atmosfer hadisələri də dünyada tez-tez rast gəlinən fəlakətlərdəndir. Bu hadisələr zamanı əmələ gələn küləklər bəzən evləri, binaları, taxta evləri, ağacları, elektrik dirəklərini və insanları sovuracaq qədər güclü olurlar.

Xüsusən də güclü tayfunlar dənizi çalxalayaraq nəhəng dalğaların əmələ gəlməsinə və dənizin qəfildən qabarmasına səbəb olur. Fırtına dalğası adlandırılan bu hadisədə dalğalar güclü təsirlə sahilə çırpılır. Bu, bəzən həmin sahədə olan quru hissənin tamamilə su altında qalması ilə nəticələnir. Bundan əlavə, tayfunla gələn yağışlar çaylarda ciddi daşqınlara səbəb olur.

Əsasən yüngül bir əsinti olaraq gördüyümüz küləyin bəzən insanları, heyvanları, nəqliyyat vasitələrini, hətta evləri də yerindən oynadıb hərəkət etdirəcək qüvvədə olması Allahın qüdrətinin daha bir dəlillərindəndir. Burada da Onun zəlzələlər üçün olan qanunu həyata keçir. Allah diləsəydi, tayfun, qasırğa, fırtına kimi fəlakətlər daha şiddətli olar və tez-tez baş verə bilərdi. İnsanlar bir fəlakətdən xilas olmamış başqasına

DÜNYA HƏYATININ HƏQİQƏTLƏRİ

1988-ci ilin fevral ayında Floridada meydana gələn qasırğa evləri yerlə-yeksan etmiş, avtomobilləri yoldan çıxararaq evlərin üzərinə atmışdı. Yuxarıda və aşağıda şiddətli külək nəticəsində ətrafa səpələnmiş avtomobillər və əşyalar görünür.

düçar ola bilərdilər. Küləklərin Allahın nəzarətində olması Quranda insanlara belə bildirilir:

“Göydə olanın yer hərəkətə gəlib çalxalandığı zaman sizi onun dibinə batırmayacağına əminsizmi?! Yaxud göydə olanın sizin üstünüzdə daş yağdıran bir yel göndərməyəcəyinə arxayınısınızmi?! Onda Mənim qorxutmağımın necə olduğunu mütləq biləcəksiniz. Onlardan əvvəlkilər də təkzib etmişdilər. Mənim onları cəzalandırmağım necədir?” (“Mülk” surəsi, 16-18).

Halbuki hər bir hadisədə olduğu kimi, burada da Allah insanları qoruduğunu bildirir və onlara ara-sıra göndərdiyi fırtınalarla xəbərdarlıq edir. Belə xəbərdarlıqlar insanların dünyaya nə məqsədlə gəldiklərini, Allahın qüvvəsi qarşısında aciz olduqlarını və bir gün Ona hesab verəcəklərini unutmamaları üçündür.

Yanardağlar, vulkanlar

Yer qabığının seysmik hərəkəti nəticəsində meydana gələn zəlzələlərlə yanaşı, vulkanik dağlarda əmələ gələn partlayış və püskürmələr də mühüm təbii fəlakətlərə aiddir. Dünyada 550-si Yer üzərində⁴ və digərləri də dənizin dibində olmaqla, 1500-ə yaxın aktiv vulkan var. Bunlardan hər hansı birinin müəyyən zaman kəsiyi ərzində fəaliyyətə başlaması çox asan məsələdir. Bir vulkan püskürməsi isə ətrafında olan böyük bir bölgəni öz təsiri altına alır. Heç bir texnologiya da bunun qarşısını ala bilməz.

Vulkanlar keçmişdə və bu gün də olduqca böyük izlər bu-

Bir ərazini yerlə-yeksan edə biləcək böyük bir qasırğa.

1988-ci ilin fevral ayında Floridada meydana gələn qasırğa nəticəsində gəmilərin vəziyyəti.

raxır. Vulkanlar keçmişdə mövcud olmuş şəhərləri yer üzündən silmiş, bir çox insanları yox etmişdir. Əkin sahələri yox olmuş, tarlalar külə dönmüş və göyün üzü də buludlarla tutulmuşdur.

Böyük bir fəlakət mənbəyi olan vulkanlar tarixdə Pompey kimi nəhəng şəhərləri yox etmişdir. Vezuvi kimi böyük bir vulkanın yanlış həyat tərzi keçirən, azgınlıq və ifratçılıq içində yaşayan bir xalqı bir anda məhv etməsi, şübhəsiz ki, ibrətamiz bir hadisədir.

Bu gün də vulkanlar heç kimin gözləmədiyi bir anda püskürür və onların əmələ gətirdiyi lavalar uzun məsafə boyunca hərəkət edərək böyük dağıntılara səbəb olur. Vulkan püskürməsinin lavadan başqa digər bir təsiri də qarşısına çıxan hər

Şəkildə bütün gücü ilə püskürməkdə olan bir vulkan görünür.

DÜNYA HƏYATININ HƏQİQƏTLƏRİ

1991-ci ildə Filippində Pinatubo dağının partlaması XX əsrin ən dəhşətli partlayışı kimi qeydə alınıb. Şəkildə Pinatubo dağının partlaması nəticəsində əmələ gələn dəhşətli bulud (altıda) Pinatubo dağının yaxınlığında yaşayanlar rəngi itmiş boz səhərdə kül yağışından qorunmaq üçün çətirlə gəzirlər⁵. (solda).

şeyi yandırır-b-yaxan qaz və küldən ibarət küləyə malik olmasıdır. Bu küləyin sürəti bəzən saatda 160 km-ə də çata bilər, onun yandırıcı təsiri olur, görmə məsafəsini yox edir.

Ərazisində 200 aktiv vulkan olan İndoneziyadakı Karakatu vulkanının 1883-cü ildə püskürməsi nəticəsində 160-dan artıq kənd məhv olmuş və 36000 insan bu zaman yaranan sənəmədə boğulmuşdu. Bu püskürmənin tozları 10 gün sonra 3000 mil məsafəyə qədər çatmışdı.⁶

Vulkanların başqa bir xüsusiyyəti də onların qəfil püskürməsidir. 150 il müddətində sönmüş Nevado del Ruiz vulkanının 1985-ci ildə püskürməsini buna misal göstərmək olar. Yüzlərlə insanın ölümünə səbəb olan bu püskürmə əslində o qədər də böyük bir püskürmə deyildi. Əgər müqayisə etməli olsaq, bu, 1980-ci ildə meydana gələn Müqəddəs Helens vulkanının püskürməsinin gücünün 3 faizinə bərabər idi. Nevado del Ruiz vulkanının püskürməsi ətrafa həmin bölgədə olan buz və qarı əridəcək qədər istilik yaydığı üçün palçıq və su seli dağın ətəklərindən gələrək Armero şəhərini yer üzündən silmişdi. Bu püskürmə 1902-ci ildə Karib adasında 30000 insanın ölümü ilə nəticələnən Pelee vulkanının püskürməsindən bəri rast gəlinən ən böyük vulkan püskürməsi idi. Bu hadisə baş verən anda yatmağa hazırlaşan 25000 insandan yalnız 2000 nəfərinin sağ qaldığı məlum olmuşdu. Yerdə qalan 23000 insan isə püskürmə zamanı palçıq selinin altında qalaraq tələf olmuşdu.⁷

Qeyd etdiyimiz kimi, Allah bu hadisələrlə də insanlara ölümün nə qədər asan və yaxın olduğunu göstərir, onları dünyə-

ya gəlmə məqsədləri barədə düşünməyə dəvət edir. Allahın belə sonsuz qüvvəsini görənlərin vəzifəsi isə dünyadakı 50-60 illik bir həyatlarını uzun görüb əbədi axirət həyatlarını unutmamaqdır. Bütün insanlar bilməlidir ki, nə olursa-olsun, onlar bir gün Allahın hüzurunda dünyadakı əməllərinə görə hesab verəcəklər:

“Elə bir gündür ki, Yer başqa bir yerlə, göylər də başqa göylərlə əvəz olunacaq və onlar bir olan, qalib olan Allahın hüzurunda duracaqlar!” (“İbrahim” surəsi, 48).

Dənizdə meydana gələn nəhəng dalğalar (sunamilər) dünyanın bir çox yerində sahil şəhərlərini bir anda su altında qoymuşdur.

Sunamilər

Yapon sözü olan sunami “liman dalğası” deməkdir. Bunlar əsasən zəlzələlərdən sonra əmələ gələn nəhəng dalğalardır. Bu nəhəng dalğaların təsir gücünün bəzən atom bombasının törətdiyi dağıntılar qədər dağıntıya səbəb olduğu sübuta yetirilib.

Sellər

Şübhəsiz ki, yer üzünün bir çox bölgələrinin belə ciddi fəlakətlərlə üz-üzə qalması mühüm bir həqiqəti göstərir. Allah insanlara hər cəhətdən əzab göndərməyə və onların bütün qazandıqlarını bir neçə saniyədə əllərindən almağa qadirdir. Fəlakətlərin yer üzünün hər bir tərəfində ola bilməsi insanların Allahın diləməsindən kənar heç bir yerdə təhlükəsizlikdə ola bilməyəcəyinə sübutdur. Allah əzabını istədiyi şəkildə - yerin altından, üstündən, qurudan və dənizdən göndərə bilər. İnsanların bu həqiqəti gözardı etməməsi üçün Allah belə buyurur:

“Məgər o məmləkətlərin əhalisi əzabımızın onlara gecə yatarkən gəlməyəcəyinə əmin idilərmi? Və ya o məmləkətlərin əhalisi əzabımızın onlara gündüz oynayıb əylənərkən gəlməyəcəyinə arxayın idilərmi? Yaxud Allahın onları dolaşdırıb bəla toruna salmayacağına əmin idilərmi? Allahın dolaşdırıb bəla toruna salmayacağına özlərinə zərər eləyənlərdən başqa heç kəs arxayın ola bilməz!” (“Əraf” surəsi, 97-99).

Belə ki, Allahın nemət və gözəllik olaraq verdiyi su yenə də Allahın diləməsi ilə böyük bir əzab vasitəsinə çevrilə bilər. Hər il belə fəlakətlərin şahidi olsalar da, bəzi insanların bundan hələ də nəticə çıxarmaması, özlərini bu fəlakətlərdən uzaq görməsi təəccüb doğurur.

1997-1998-ci illərdə bütün dünyanı öz təsiri altına alan “El Nino” bir çox şəhərin sular altında qalmasına, bütün dünyaya 20 milyard dollarlıq ziyan vurulmasına səbəb olmuşdur.⁸

Yuxarıdakı şəkildə “El Nino”nun təsiri nəticəsində sulara qər qalmış bir şəhər təsvir edilmişdir.

Su insanlar üçün ən əsas maddə olsa da, bəzən suyun təsiri nəticəsində böyük dağıntılar əmələ gəlir. Yandakı şəkildə sel nəticəsində yarıya qədər suya batmış bir ev təsvir edilmişdir.

Bəzən təbii səbəblərlə, bəzən də insanların ehtiyatsızlığı nəticəsində ortaya çıxan yanğınlar da çox böyük maddi və mənəvi ziyana səbəb olur.⁹

Tampa, Florida. Saatda 100 km-lə hərəkət edən avtomobilə dəyən dölular avtomobilin şüşələrini deşik-deşik etmişdir. Eynilə belə bir şiddətli dolu bir evin damında da deşiklər əmələ gətirmişdir.

1993-cü ildə Kaliforniyada meydana gələn yanğın 14.000 hektarlıq sahənin və 441 evin yanması ilə nəticələnmişdi. Yuxarıda şəhərin yanğından əvvəlki vəziyyəti, aşağıda isə yanğın nəticəsində məruz qaldığı ziyan təsvir edilir.¹⁰

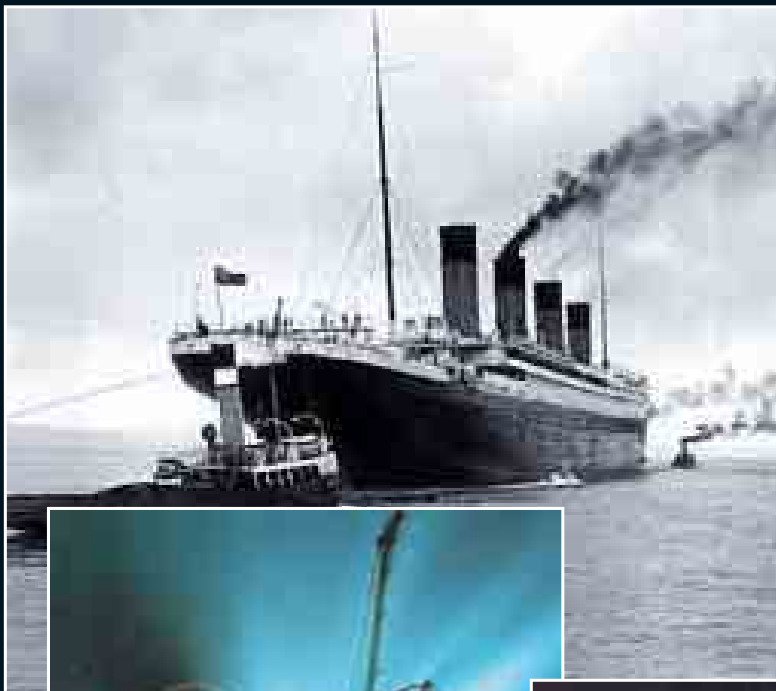
Tarixin ibrətamiz nümunəsi:

“Titanik” gəməsi

Dünya tarixi öz gücünə və texnologiyasına güvənib Allahın qüdrətini unutmuş insanların başına gələn ibrətamiz hadisələrlə zəngindir. Bu hadisələrin hər biri nə gücün, nə zənginliyin, nə elmin, nə texnologiyanın, qıyası, heç bir şeyin Allahın gücündən üstün olmadığına isbat edilməsi və Onun qüvvəsinin və böyüklüyünün hər şeyin fəvqündə olmasının insanlara bir daha xatırladılması baxımından olduqca mühümdür.

Saysız-hesabsız misallarını göstərə biləcəyimiz bu hadisələrin ən bariz nümunələrindən biri “Titanik” adlı transatlantik gəminin təxminən 86 il əvvəl qarşılaşdığı fəlakətdir. “Titanik” 15 min insanın əməyi nəticəsində hazırlanan nəhəng səyahət gəməsi idi. Hündürlüyü 55 m, uzunluğu 275 m olan bu gəmi o zamana qədər ən nəhəng gəmi idi. Bu gəmi texniki cəhətdən yüksək səviyyədə hazırlandığı üçün insanlar bu gəminin heç bir şəraitdə batmayacağına əmin idilər. Lakin həmin insanlar mühüm bir həqiqəti unudurdular ki, Allahı unudub onun qüvvəsini hesaba almamaq mümkün deyil. Belə ki, çox kiçik bir zədə gəminin sıradan çıxmasına və çox qısa müddətdə batmasına səbəb oldu.

Həmin hadisədən xilas olanların bildirdiklərinə görə, batacaqlarını görən insanlar gəminin göyertəsində dayanıb Allaha dua edirdilər. Belə ki, Quranın bir çox ayələrində insanların çətin anlarında Allaha dua etdikləri, lakin bu vəziyyətdən çıxdıqdan sonra həmin duanı unutduqları bildirilir:

THE TITANIC OF THE GREAT NORTH OCEAN IS THE MOST FAMOUS
The Queen of the Ocean
TITANIC

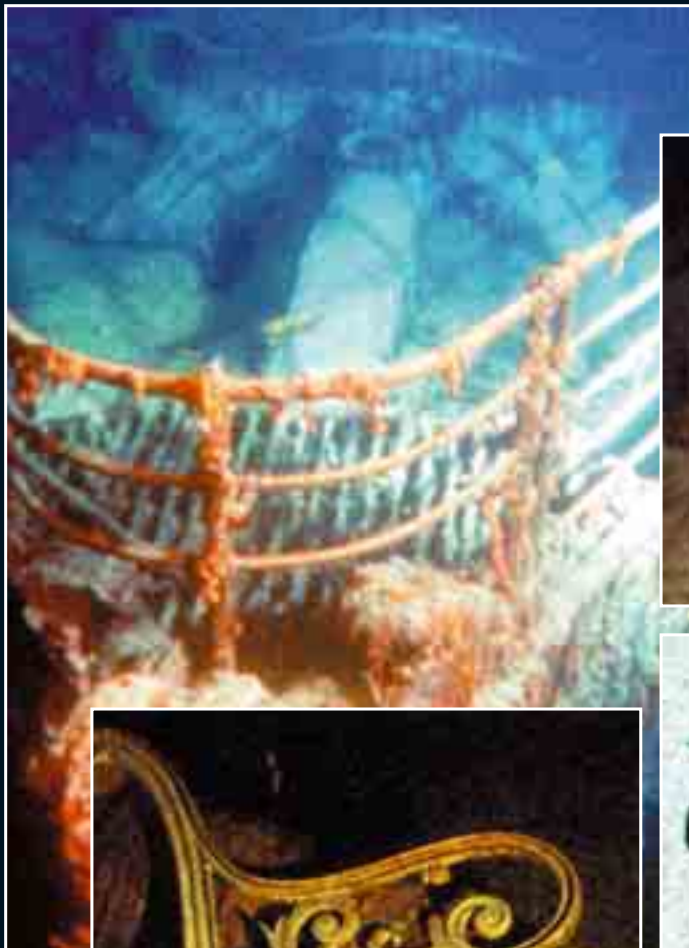
THE GREAT NORTH OCEAN IS THE MOST FAMOUS
WHITE STAR LINE'S GREAT NORTH OCEAN
Saturday, April 20th

THE TITANIC OF THE GREAT NORTH OCEAN IS THE MOST FAMOUS
WHITE STAR LINE'S GREAT NORTH OCEAN

1st Class	\$300
2nd Class	\$150
3rd Class	\$80
4th Class	\$45

“Titanik” gəmisində istifadə olunan əşyaların bir qismi. Bu əşyaların hamısı gəmi ilə birlikdə okeanın dərinliklərinə gömülüb. Bu əşyalardan istifadə edən adamların isə bu gün bəlkə heç adları da xatırlanmır.

“Sizin üçün nemətindən özünü zərərli axtarmaq məqsədilə dənizdə gəmiləri hərəkətə gətirən məhz Rəbbinizdir! Həqiqətən, Rəbbiniz sizə qarşı rəhmlidir! Sizə dənizdə bir çətinlik üz verdiyi zaman qeyri ibadət etdiyiniz bütələr qeyb olar. Lakin O sizi xilas edib quruya çıxartdıqda üz döndərsiniz. İnsan nankordur! Məgər quruda sizi yerə batırmayacağına, yaxud başınıza daş yağdırmayacağına əminsizmi?! Sonra heç sizi qoruyan da tapılmaz. Yoxsa bir də sizi dənizə qaytarmayacağına, şiddətli bir fırtına göndərüb sizi batırmayacağına arxayınısınız? Sonra sizdən ötrü Bizdən intiqam alacaq bir kəs də tapa bilməzsiz” (“İsra” surəsi, 66-69).

Bir insanın həyatında belə bir hadisəni yaşayıb-yaşamamasından asılı olmayaraq, o, dünyadakı hər şeyin müvəqqəti olduğunu əsla unutmamalıdır. Çünki insan belə bir hadisə ilə qarşılaşdığı zaman bir daha həmin səhvləri düzəltmək imkanı olmaya bilər. Allah insanın gözləmədiyi bir şəraitdə ölümünün qarşısına çıxara bilər:

“Məgər onlar göylərin və yerin mülkünə, Allahın yaratmış olduğu hər şeyə, əcəllərinin yaxınlaşması ehtimalına diqqət yetirib düşünməzlərmi? Artıq buna inanmadıqdan sonra hansı kəlamətinə inanacaqlar?” (“Əraf” surəsi, 185).

Allahın bir rəhməti kimi

“Biz onların hər birini öz günahı ilə yaxaladıq. Kiminin başı üstünə qızmar daş yağdırdıq, kimini dəhşətli səs yaxaladı, kimini yerə batırdıq, kimini də suya qərq et-

dik. Allah onlara zülm etmirdi, onlar özləri özlərinə zülm edirdilər” (“Ənkəbut” surəsi, 40).

Bura qədər qeyd olunanlar mövcudluqlarının həqiqi məqsədini unudaraq yaşayan insanlara mühüm bir həqiqəti bildirmək məqsədi daşıyır. Dünyada heç bir şey Allahdan ayrı, Ondan azad deyil. “... **Allah öz işində qalibdir, lakin insanların əksəriyyəti bilməz!**” (“Yusif” surəsi, 21) ayəsində də bildirildiyi kimi, heç bir qüvvə Allaha qarşı çıxa bilməz.

Lakin ayədə göstəriləndiyi kimi, “insanların əksəriyyəti” bunu bilməzlər. Onlar dünyada heç bir problemlə qarşılaşmamağa, başlarına heç bir iş gəlməyəcəyini güman edirlər. Hətta ətraflarında baş verən fəlakətlərlə bir gün özlərinin də qarşılaşacaqlarını düşünmək belə istəmirlər. Əgər doğrudan da bir bağlılıqları yoxdursa, haqqında danışılan hadisələri özlərindən uzaq görürlər. Ola bilsin ki, bu hadisələri eşitdikləri zaman bir qədər təsirlənsinlər, lakin bir müddət keçdikdən sonra yenə də unudurlar.

Halbuki hər yeni günün əvvəlki gün kimi olacağını düşünmək olduqca yanlış bir fikirdir. Bu bölmədə qeyd etdiyimiz bəlalara bənzər fəlakətlərə məruz qalan insanlar da, əlbəttə ki, şahid olduqları fəlakət günlərinin də başqa günlərdən fərqli olmadığını düşünmüşlər. Lakin həmin gün onlar üçün başqa günlərdən fərqli olmuş və Allah onları sahib olduqları hər şeyi bir anda itirə biləcəklərini göstərən bir hadisə ilə üzləşdirmişdir.

İnsanların əksəriyyəti bu mühüm həqiqəti bilmir. Həm dünyanın müvəqqəti bir həyat olduğunu unudur, həm də Allaha hesab verəcəklərini nəzərə almırlar. Bu qəflətə görə

də Allah rızası üçün yaşamaları lazım olan həyatı onlara heç bir fayda verməyən işlərlə boş yerə keçirirlər.

Buna görə də insanların başlarına gələn çətinliklər həm özləri, həm də onlara şahid olan insanlar üçün Allahın bir rəhmətidir. Bu yolla Allah dünyanın müvəqqəti bir məkan olduğunu onlara göstərir, “həqiqi məkan” olan axirətə hazırlıq görməyə təşviq edir. Buna görə də əslində dünyada insanların başına gələn bəlaların bir çoxu Allahın onlara verdiyi bir fürsətdir. Bu bəlalar onların tövbə etməsi və davranışlarını düzəltməsi üçün verilir. Bütün bu hadisələrdən insanların alacaqları ibrəti Allah Quranda belə bildirir:

“Münafıqlər ildə bir-iki dəfə bəlaya giriftar olduqlarını görmürlərmi? Bununla belə, yenə tövbə edib ibrət almırlar!” (“Tövbə” surəsi, 126).

KEÇMİŞ SİVİLİZASİYALAR

“Biz onlardan əvvəl neçə-neçə nəsilləri məhv etdik. İndi heç onlardan birini görür, yaxud onlardan bir səs-səmir eşidirsənmi?” (“Məryəm” surəsi, 98).

Allah insanları xüsusi bir sınaq yeri olan dünyada yerləşdirmiş və tarix boyunca onları xəbər dar edib qorxutmaq, doğru yola dəvət etmək üçün Öz elçilərini haqq kitablarla göndərmişdir. Bu gün də Allahın göndərdiyi və möminlər üçün hidayət olan haqq kitab əlimizdədir. Haqqı batildən ayıran, keçmişdə inkarçı qövmlərin başlarına gələnələrlə bizləri qorxudan bu kitab Qurandır.

Allah Quranda tarix boyu yaşamış bütün qövmlərə doğru yolu göstərdiyini və onlara elçilər vasitəsilə dünyanın müvəqqəti olmasını, həqiqi məskənin axirət olmasını xatırlatdığını bildirmişdir. Lakin yenə də Qurandan öyrəndiyimizə görə, insanların əksəriyyəti inkar etmiş və elçilərin dəvətini qəbul etməmişdi. Buna görə də Allah onlara heç gözləmədikləri halda əzab vermiş və bir qismini də tamamilə yer üzündən silmişdir. Quranda belə buyrulur:

“Biz Adı da, Səmu du da, Rəss əhlini də, həmçinin onların arasında olan bir çox nəsilləri də yerlə yeksan etdik. Biz onların hər biri üçün cürbəcür məsəllər çəkdik, on-

ları yerli-dibli yox etdik. Fəlakət yağışı yağmış şəhərə gəlib çatmışdılar. Məgər onu görmədilərmi? Xeyr, onlar öldükdən sonra yenidən dirilməyə inanmırlar” (“Furqan” surəsi, 38-40).

Keçmiş sivilizasiyaların başına gələnlərdən bizim almalı olduğumuz ibrət dərsi ayələrdə belə bildirilir:

“Məgər özlərindən əvvəl neçə-neçə nəsilləri məhv etdiyimizi görmədilərmi? Onlara yer üzündə sizə vermədiyimiz imkanlar vermişdik. Göydən onlara bol yağış göndərmiş, altından çaylar axıtmışdıq. Biz onları günahlarına görə məhv etdik və onlardan sonra başqa yeni bir nəsil yaratdıq” (“Ənam” surəsi, 6).

Yenə də bu mövzuda insanları xəbərdar edib qorxudan və düşünüb öyüd ala bilənlərə təsiri olan başqa bir ayə isə belədir:

“Biz onlardan əvvəl özlərindən daha qüvvətli neçə-neçə nəsilləri məhv etdik. Onlar: “Görəsən, can qurtarmağa bir yer varmı?” - deyərək ölkə-ölkə gəzib dolaşmışdılar. Şübhəsiz ki, bunda qəlb sahibi, yaxud hazır olub qulaq asan kimsə üçün öyüd-nəsihət vardır!” (“Qaf” surəsi, 36-37).

Yuxarıdakı ayələrdən də gördüyümüz kimi, keçmişdə yaşamış qövmlərlə bağlı verilən xəbərlərin ən mühüm səbəbi bugünkü insanları həmin vəziyyətə düşməkdən çəkəndirməkdir. Həqiqətən də əvvəlki qövmlərin başına gələn fəlakətlərə və onlara aid olan arxeoloji qazıntılara yalnız hər hansı bir tarixi məlumat kimi baxmaq səhv olardı. **“Biz bunu onlarla bir dövrdə yaşayanlar və sonradan gələnələr üçün ibrət və**

müttəqilərdən ötrü nəsihət olsun deyə etdik” (“Bəqərə” surəsi, 66) ayəsində də göstərildiyi kimi, bu hadisələr bir ib-rət və digər insanlar üçün bir öyüddür. Lakin bunu da nəzər-dən qaçıрмаq olmaz ki, Allahı inkar etməkdə təkid edən bu qövmlərə Yaradan dərhal əzabla əvəz verməmiş, əksinə, ha-mısına “bəlkə fikirlərindən daşındılar deyə” elçilər göndər-mişdir. Bundan əlavə, Allah dünyada insanların başına gələn çətinliklərin axirətdəki çətin əzabın bir əlaməti olduğunu da Quranda bildirmişdir:

“Biz ən böyük əzabdan əvvəl onlara mütləq dünya əza-bından daddıracağıq. Bəlkə, qayıdalar!” (“Səcdə” surə-si, 21).

Bu qövmlərin məhv edilməsi isə onların bu xəbərdarlıqları dinləməməsindən, get-gedə daha da azğınlaşmasından sonra gerçəkləşdirilmişdir. Allah yolunu azmış belə qövmləri məhv etmiş və onların yerinə yeni xalqlar yaratmışdır. Çünki haq-qında danışılan qövmlər Allahın onlara verdiyi zənginlik, gö-zəl evlər, sənət əsərləri içində Allahı unudaraq günlərini, ay-larını, illərini yalnız boş məqsədlərə sərf etmişdilər. Yer üzün-də sahib olduqlarının daimi tənəzzülə, süquta uğradığını və köhnəliyini düşünməmiş, bunlarla Allahın onları sınağa çək-diyini və qısa müddətdən sonra heç birinin həyatda olmayaca-ğını ağıllarına belə gətirməmişdilər. Ölümdən sonra əbədi ya-şayacaqları bir məkanın mövcud olduğunu ağıllarına gətirmə-yərək yalnız həmin anı yaşamış, ölümlə birlikdə başlayacaq əbədi həyat olduqca yaxın ikən dünyanı əbədi zənn etmişdi-lər. Halbuki bu aldanış onlara heç bir fayda verməmiş, başla-rına gələn fəlakətlər aradan min illərin keçməsinə baxmaya-

raq bir ibrət nümunəsi olaraq sonrakı nəsillərə ötürülmüş, unudulmaz tarixi bir iz qoymuşdur.

Sə mud qövmü

Allahın dininə qarşı çıxdıqlarına və azğınlıqlarına görə Allahın məhv edərək yer üzündən sildiği qövlərdən biri də Sə mud qövmüdür. Quranda bildirildiyinə görə, Sə mud qövmü güclü, zəngin və bir çox sənət əsərlərinə malik olan bir qövm olub. Sə mud qövmünün bu xüsusiyyətlərini göstərən ayələr bunlardır:

“Allahın sizi Ad tayfasından sonra onun yerinə gətirdiyi, düzlərində qəsrlər tikdiyiniz, dağlarını ovub evlər düzəltdiyiniz yer üzündə yerləşdiyi vaxtı xatırlayın, Allahın nemətlərini yada salın, yer üzündə dolaşb fitnə-fəsad törətməyin!” (“Əraf” surəsi, 74).

Başqa bir ayədə isə Sə mud qövmünün yaşadığı mühit belə təsvir edilir:

“Məgər siz elə burada onların içində arxayınlıqla qalacaqsınız? Bağlar və çeşmələr içində, əkinlər və lətif çiçəkli xurmalıqlar içində! Dağlardan məharətlə evlər yonub düzəldəcəksiniz?” (“Şuəra” surəsi, 146-149).

Allah yaşadıkları gözəl həyat şəraitində yolunu azan Sə mud qövmünü əbədi əzab həyatı ilə xəbərdar edib qorxutmaq üçün Hz.Salehə elçi vəzifəsi vermişdir. Hz.Saleh öz qövmü arasında tanınan biri olmuş və o, qövmünü azğınlıqdan xilas olmağa çağırdığı zaman qövmü çaşqınlığa düşmüşdü. Xalqın çox az bir qismi Saleh peyğəmbərin çağırışına tabe olmuş, əksəriyyət isə onu qəbul etməmişdi.

Hz.Salehi inkar edənlərin başında qövmün tanınmış adamları dayanırdı və bu insanlar əllərində olan maddi gücə əsaslanaraq peyğəmbərlərinə qarşı düşmən münasibəti göstərirdi. Onlar Hz.Salehə tabe olanları zəiflətməyə və onlara təzyiq göstərməyə başladılar. Hz.Salehin onları Allaha ibadət etməyə çağırmasından qəzəblənib ona nifrət edirdilər. Bu nifrət əslində yalnız Səhud xalqına xas deyildi. Səhud qövmü ondan əvvəl yaşamış Nuh və Ad qövmlərinin səhvini təkrar edirdi. Buna görə də Quranda bu üç qövmdən belə bəhs edilir:

“Məgər səndən əvvəlki Nuh, Ad, Səhud tayfalarının və onlardan sonra gəlib getmiş, ancaq Allahın bildiyi ümmətlərin xəbərləri sizə gəlib çatmadımı? Peyğəmbərləri onlara açıq-aşkar möcüzələrlə gəlmişdilər. Onlar əllərini ağızlarına qoyub: “Biz sizinlə göndərilənlərə inanmırıq və bizi dəvət etdiyiniz barəsində də möhkəm bir şəkk-şübhə içindəyik!” -demişdilər” (“İbrahim” surəsi, 9).

Səhud qövmü Saleh peyğəmbərə qarşı çıxmaqda israr edirdi, hətta onu öldürmək üçün plan da qururdu. Saleh peyğəmbər isə dünyanın müvəqqəti bəzəklərinə aldanaraq bunların əbədi olduğunu zənn edən Səhud qövmünün tanınmış üzvlərini belə xəbərdar edirdi: **“Məgər siz elə burada olanların içində arxayınlıqla qalacaqsınız?”** (“Şuəra” surəsi, 146). Həqiqətən də bu qövm Allahın əzabından xəbərsiz olaraq həddini aşmışdı. Hz.Salehə **“Ey Saleh! Əgər sən həqiqi peyğəmbərlərdənsənsə, bizi qorxutduğun əzabı gətir görək!”** (“Əraf” surəsi, 77) deyəcəkləri şəkildə inkarçılıqda və təkəbbürlükdə həddi aşan bu qövmə Hz.Saleh Allahın ona vəhy et-

məsi ilə bu qövmün üç gün ərzində məhv olacağını bildirmişdi (“Hud” surəsi, 65).

Belə ki, Hz.Salehin bu xəbərdarlığı həqiqətən də baş vermiş və Səməd qövmü məhv edilmişdi:

“O zülm edənləri qorxunc bir səs bürüdü və evlərində diz üstə çöküb qaldılar. Sanki onlar heç yaşamamışdılar. Bilin ki, Səməd tayfası Rəbbini inkar etmişdi. Xəbəriniz olsun ki, Səməd tayfası kənar oldu!”
(“Hud” surəsi, 67-68).

Yer üzündə yaşayan hansı qövm olursa-olsun, tarix boyu böyük zənginlik və şöhrətə sahib olmalarına baxmayaraq yolundan azdıqları təqdirdə Allahın əzabına düşər olmuşlar. Bu gün Səməd qövmündən, peyğəmbərlərini öldürəcək qədər yolundan azmış insanların əldə etdiyi mal-dövlətindən, güclərindən heç bir əsər-əlamət qalmamışdır. Hal-hazırda adları belə məlum olmayan insanların həyatı digər inkarçılar kimi cəhənnəm həyatı ilə sona çatmışdır. Hər bir insan bundan ibrət alaraq düşünməlidir.

Bir ərəb qövmü olan Nəbatilər İordaniyadakı Rum vadisində bir kralıq qurmuşdular. Bəzən də Petra vadisi adlandırılan bu yerdə bu qövmün həkkaklığının ən gözəl nümunələrini görmək mümkündür. Quranda Səməd qövmünün də həkkaklıq ustalıqlarından bəhs edilir. Lakin bu gün hər iki qövmədən bizə yalnız o günün sənəti haqqında fikir bildirən bəzi əsərlər qalmışdır. Bu şəkillərdə Petra vadisindəki bəzi həkkaklıq nümunələri görünür.

“Allahın sizə Ad tayfasından sonra onun yerinə yetirdiyi, düzlərində qəsrlər tikdiyiniz, dağlarını ovub evlər düzəltdiyiniz yer üzərində yerləşdirdiyi vaxtı xatırlayın. Allahın nemətlərini yada salın, yer üzündə dolaşib fitnə-fəsad törətməyin!”
(“Əraf” surəsi, 74).

Səba xalqı

Səba xalqından Quranda belə bəhs edilir:

“Səba yurdunda bir nişanə var idi. Sağdan və soldan iki bağça var idi. Səba əhlinə belə buyurulmuşdu: “Rəbbinizin ruzisindən yeyin və Ona şükür edin. Yurdunuz gözəl bir diyar, Rəbbiniz də bağışlayan bir Rəbbdir!” Lakin onlar üz döndərdilər, Biz də üstlərinə Ərim selini göndərdik. Onların iki bağçasını acı meyvəli, yulğun ağacları və bir az da sidr ağacı olan iki bağçaya çevirdik. Onları nankorluqlarına görə belə cəzalandırdıq. Biz heç nankordan başqasına cəzamı verərik?” (“Səba” surəsi, 15-17).

Ayələrdən məlum olduğu kimi, Səba xalqı çox bərəkətli olan bağ-bağatlı yerlərdə yüksək həyat tərzi keçirirdi. Bu qədər nemətin əvəzində Allah onlardan yalnız Ona şükür etmələrini istəyirdi. Lakin onlar Allahı inkar etdilər, dünyada üstün bir qüvvəyə malik olduqlarını zənn edib əllərində olanlarla lovğalandılar, təkəbbürlük göstərdilər. Nəticə isə labüd əzab oldu.

Xarabalıqları görünən Mərib su hövzəsi Səbahların ən mühüm əsərlərindən biri idi. Quranda bəhs edilən Arim seli ilə su hövzəsi dağıldı və bütün əkin sahələri su altında qaldı.

Möhtəşəm Şumerlər

“İraqın cənubunda Dəclə və Fərat sahillərindən uzaqlaşan kimi geniş çöllük sahələrə rast gəlmək olar. Bu ucsuz-bucaqsız düzlərin bəzi yerlərində heybətli təpələr görünür. Çünki qumla örtülü olan bu təpələrin altında böyük şəhərlərin qalıqları var. Bu şəhərlər Şumerlər adlandırılan xalq tərəfindən salınmışdı. Artıq quru çöl küləklərinin qabağına qatıb qovduğu qumlardan başqa heç bir şey gözə çarpmayan, yalnız çaqqalların və qartalların yaşadığı bu yerlərdə 45 əsr əvvəl kanallarla təchiz olunmuş, bağçalarla bəzədilmiş göz oxşayan şəhərlər ucalırdı. Bu gün isə burada bir ölüm sükutu hökm sürür...”

Yuxarıdakı cümlələr məşhur arxeoloq Qay Raxtın sözləridir. Yalnız tarix kitablarında bir mövzu kimi xatırladılan bu möhtəşəm ölkə əslində bugünkü cəmiyyətlər qədər həqiqətdir. O dövrün insanları da bizim kimi yaşamış, möhtəşəm memarlıq abidələri ilə seçilən şəhərləri qurmuşdular.

Bu dövrün kraliçası Puabi üçün keçirilən cənazə mərasimi olduqca dəqqətçəkici idi. Bu mərasimlə bağlı müxtəlif mənbələrdə məlumatlar verilir. Kraliçanın cəsədinin misilsiz möhtəşəmliklə bəzədildiyi, bədəninin üzəri qızıl və gümüş muncuqlarla, lacivərd daşı, qırmızı əqiq, Kadıköy daşı, babakoru kimi qiymətli daşlarla, mirvarilərlə bəzənmiş bir örtüklə örtüldüyü, örtüyün ucundakı saçaqların elə həmin daşlardan hazırlanmış mirvarilərdən ibarət olduğu bildirilir. Bundan əlavə, kraliçanın başına ağır bir parik, onun üstünə də tac yarpaqları mavi və dərin oymalarla bəzədilmiş, təmiz qızıldan hazırlanan çiçəklərdən vələs və söyüd yarpaqlarından bir başlıq taxıldığı da məlum olur. Qulaqlarını bəzəyən sırğalarda, ölünün yanına

Kraliça Puabinin məzarı hələ də 270 dəst əşya ilə ən zəngin məzarlardan biri kimi qəbul edilir və qorunur.

qoyulmuş ləl-cəvahiratda, saç sancaqlarında və bəzəkli başlıqlarda qızılın parıldadığı nəql edilir.¹¹

Qıssası, Şumer mədəniyyətində məşhur ad olan kraliça Puabi möhtəşəm bir cənazə mərasimi və cənazə ləvazimatları ilə birlikdə basdırılmışdır. Deyilənlərə görə, cənazə ilə birlikdə məzara qoyulan digər xəzinələr silahlı mühafizəçilər və xidmətçilər tərəfindən zorla daşınacaq qədər çox idi.

Lakin onun məzara xəzinələri ilə birlikdə qoyulması kraliça Puabini skelet şəklinə düşməkdən qoruya bilməmişdi. O da başqa insanlar kimi, hətta bəlkə də qiymət vermədiyi, xor baxdığı yoxsul və zəif insanlar kimi torpağın altına getmiş, orada çürüyərək bədəni bakteriyalara yem olmuşdu. Kraliça Puabinin bu vəziyyəti bir insanın nə qədər zəngin və möhtəşəm həyat tərzini keçirirsə-keçirsin, mal-dövlətinə nə qədər güvənirsə güvənsin, sonnda bunların heç bir fayda verməyəcəyini göstərən bir ibrətdir.

Krit mədəniyyəti

Avropanın ilk ən böyük mədəniyyəti olan Krit miladdan əvvəl XIV əsrin əvvəllərində birdən-birə məhv olmuşdu. Bundan əvvəl Aralıq dənizinin ən gözəl yerlərindən biri olan Krit adasında miladdan 2000 il əvvəl Asiya və Yunanıstandan gələn insanlar məskunlaşmış və burada möhtəşəm saraylar ucaltmışdılar. Lakin buradakı xalqın ən cəlbedici xüsusiyyətlərindən biri onların azğın əyləncə anlayışına malik olmalarıdır. Allah onların bu azğınlıqlardan xilas olması, axirəti xatırlaması üçün bəzi hallarda onlara kiçik zəlzələlərlə xəbərdarlıq etmişdi. Lakin sonra böyük bir fəlakət baş vermiş, Kritin şimalındakı Kayklades adalar qrupuna aid olan Tera adasında vulkan püskürmüş, bu qorxulu püskürmə nəticəsində Krit saraylarını yerlə-yeksan edən şiddətli bir zəlzələ meydana gəlmişdi.¹²

Vulkanın külü Kritə qədər bütün göy üzünü qaranlığa qərq edib uçulan sarayların üzərinə çökdüyü zaman Knososun liman şəhəri olan Amnisosu sulara qərq edən misli görünməmiş bir dəniz qabarması baş vermişdi. Krit saraylarının uçması həqiqətən də tükürpədicə bir şəkildə baş vermiş, nəhəng bir dalğa sahil şəhərlərini bir anda sulara qərq etmişdi.

Bir çox cəhətlərdən dövrünün ən mühüm mədəniyyətlərindən biri sayılan Krit sivilizasiyası onu belə bir aqibətin gözlədiyini ağına belə gətirə bilməzdi. Bir-birinin ardınca baş verən fəlakətlər o möhtəşəm tikililəri tamamilə məhv etmiş, demək olar ki, bütün insanların həlak olmasına səbəb olmuşdu. Bundan sonra isə nə zənginlikləri ilə öyünən insanlar, nə onların öyündükləri zənginliklər, nə də əbədi hesab etdikləri hə-

yat qalmamışdı. Yerdə qalanlar isə yalnız xarabalığa çevrilmiş bir şəhər və artıq mövcud olmayan bir mədəniyyət idi. Quranda insanların bu köhnə mədəniyyətlərdən ibrət almasının vacibliyi belə bildirilir:

“Məgər onlar indi yurdlarında gəzib dolaşdıqları özlərindən əvvəlki neçə-neçə nəsilləri məhv etdiyimizi görmürlərmi? Həqiqətən, bunda ibrətlər vardır. Məgər eşitməyəcəklər?” (“Səcdə” surəsi, 26).

Pompey faciəsi

Tarixçilərin bildirdiyinə görə, təxminən 2000 il bundan əvvəl Pompeydə həyat çox rəngarəng idi. Çünki qədim dünyada bəzi şəhərlər zövq və səfanın hökm sürdüyü şəhərlər kimi tanınırdı. Pompey də bunlardan biri idi. Hal-hazırda yalnız xarabalıqları qalan Pompeyin küçələrində çoxlu meyxanə, taverna və görüş evləri var idi.

Vezuvi dağının yamacları bağlarla örtülmüşdü. Pompey də bu yamaclarla dəniz arasında qurulmuş və əsasən varlı romalıların xoşladığı bir məkan idi. Buna yaxın vilayət olan Herculanium da eyni şəraitə malik idi. Lakin tarixin ən məşhur vulkan püskürmələrindən biri bu gözəl yerlərin varlığına son qoymuşdu. Bu gün vulkan lavaları ilə “daşlaşmış” Roma həyatı bütün incəliyi ilə görünür.

Bu fəlakət 79-cu ilin 24 avqust tarixində səhər vaxtı baş vermişdi. Pompeydə onun əhalisindən başqa bura yayda dincəlməyə gələn varlı romalılar, Herculanium və Vezuvinin ətəklərində tikdikləri möhtəşəm evlərdə yaşayan digər insanlar da var idi.¹³

Vezuvi vulkanı qəfildən püskürdü. Bundan əvvəl yer titrəmiş, dağdan göy gurultusuna bənzər, uzaq və boğuc gurultular eşidilmişdi. Aparılan tədqiqatlara görə, alovlar havaya sütun şəklində yüksəlir, daha sonra isə əzəmətli bir duman əmələ gəlirdi. Sonra isə yenə püskürmələr havaya qalxır və küldən, daş-torpaqdan və lava yığınlarından ibarət olan təbəqə şəhərin üstünə axırdı. Herculaniylər Vezuviyə daha yaxın olduqları üçün şəhərə doğru dalğa şəklində gələn yanar közə bənzər palçıq axınına görə qorxuya düşmüş və qaçmağa çalışmışdılar. Lakin qaça bilməyənlər dağıntıların və ərimiş lavanın altında qalmışdı. Qazıntılardan əldə edilən məlumatlara görə, ən maraqlısı əksər insanların şəhərdən çıxmaq istəməməkdə inad göstərməsi idi. Pompeylilər öz şəhərlərinin kraterdən uzaq olmasına əmin olmuş, buna görə də varlıların çoxu bu küldən xilas olmaq üçün evlərində qalıb qorunmağı düşünmüş, mal-mülklərini qoyub getmək istəməmişdilər. Bir müddət sonra isə vaxtın artıq çox gec olduğunu düşünməyə belə macal tapmayaraq məhv olmuşdular. Bir günün içində iki şəhər - Pompey, Herculani və aşağı qəsəbədə yaşayan bütün canlılar tarixdən silinmişdilər. Quranda bu şəkildə məhv edilən insanlardan belə bəhs olunur:

“Bu, məhv olmuş məmləkətlərin xəbərlərindəndir ki, sənə söylədik. Onların bəzisindən əsər-ələmət qalmış, bəzisi isə yerlə yeksan olmuşdur” (“Hud” surəsi, 100).

Bəşər tarixi isə bütün bunları çox əsrlər sonra bildi. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində Pompeydəki qədim şəhər “canlı ikən donmuş şəkildə” ortaya çıxarıldı. İnsanlar can verdikləri halda daşlaşmışdılar. Quranda da bildirildiyi kimi:

20 min əhalisi olan Pompey malik olduğu bütün gözəllikləri ilə yer üzündən silindi.

“Rəbbin zülmkar məmləkətləri əzabla yaxalayanda belə yaxalayar. Onun cəzası, doğrudan da, ağırlı-acılıdır, şiddətlidir!” (“Hud” surəsi, 102).

Yüz və hətta min illər bundan əvvəl mövcud olmuş mədəniyyətlərin özlərindən sonra çoxlu əsər qoyub getməsi əllərində olan zənginliyin onlara heç bir fayda verməyəcəyini göstərmiş, özlərindən sonra qoyduqları hər şeyi isə sonrakı nəsillərə miras qalmışdır. Bu cəmiyyətlərdə yaşamış insanların bəlkə də ən böyük səhvi özlərindən əvvəl yaşayıb məhv olmuş cəmiyyətlərin mövcudluğuna baxmayaraq, dünya nemətlərinə əbədi sahib olacaqlarını zənn etmələri və yaratdıqları əsərlərin onlara əbədi həyat qazandıracağını güman etmələridir. Bu səhv bugünkü dövrə də yad deyil. İnsanların əksəriyyəti faydalı olmaq düşüncəsi ilə bütün ömürlərini mal-dövlət toplamağa sərf edir, özlərinin ölümdən sonra da xatırlanmalarını üçün müxtəlif əsərlər yaradırlar. Bundan əlavə, onlar belə məsələlərdə özlərindən əvvəlkilərdən həddi daha çox aşmış və Allahdan onlara gələn xəbərdarlıqlara əhəmiyyət verməmişdilər. Lakin belə insanlar bir həqiqəti də bilməlidir ki, bir zaman mövcud olub sonradan məhv olan bu cəmiyyətlərin özlərindən sonra qoyduqları onlar üçün böyük bir ibrət dərsidir. Onların heç biri əbədi olaraq dünyada qalmamışdır. Adlarını əbədiləşdirmək üçün özlərindən sonra əsərlər qoyub gədən insanların bir qisminin adları bəlkə də qalır. Lakin bu, onların çürümüş bədənələrinə və axirətlərinə heç bir fayda vermir. Bu əsərlər öyüd alıb düşünə bilənlər üçün ibrət və Allahın çətin əzabının bir əlaməti kimi qalır.

Beləliklə, Allah insanlara bu nümunələri verir, bununla da dünyaya ehtiraslı bağlılığı olan insanları xəbərdar edir. Şübhə-

Allahın şiddətli əzabı ilə qarşılaşan Pompey xalqı özlərindən sonra gələn insanlara bir nümunədir.

siz ki, bundan öyüd alıb nəticə çıxaran insanlar tarix boyu meydana gələn heç bir hadisənin boş yerə yaradılmadığını, Allahın hər yerdə və hər an insanlar üçün bundan da şiddətli fəlakətlər törətməyə qüvvəsinin çatdığını dərk edirlər. Dünya yalnız bir imtahan yeridir. Burada imtahanın tələblərini yerinə yetirənlər qazanır. Yalnız dünyanı əbədi məskən hesab edənlər keçmişdəkilərin başına gələn fəlakətlərə məruz qalacaqlar. Şübhəsiz ki, bu da onların öz əməllərinin əvəzidir. Axirətdə onlara yalnız əməllərinin əvəzi veriləcək. Təbii ki, ən doğrusunu Allah bilir.

GERÇƏK MƏSKƏN: AXİRƏT

Bir çox insanlar yer üzündə qüsursuz və gözəl bir həyatın yaradıla biləcəyini zənn edirlər. Kifayət qədər maddi imkanlar əldə etdikdən sonra bu dünyadakı həyatın insanı tamamilə təmin edə biləcəyini və onu xoşbəxt edəcəyini düşünür. Daha geniş yayılmış bir mülahizəyə görə, insan maddi zənginlik, “xoşbəxt bir ailə” və digər insanların gözündə hörmət qazandıqı zaman qüsursuz bir həyat qurmuş olur.

Halbuki Allah Quranda bizə belə bir düşüncə, belə bir dünyagörüşü vermir. Əksinə, Quranda bildirildiyinə görə, yer üzündə yaşadığımız həyat heç vaxt qüsursuz, gözəl və problemsiz ola bilməz. Çünki bu həyat belə də planlaşdırılmışdır.

“Dünya” sözünün kökü bu mənada çox əhəmiyyətlidir. Bu söz ərəb dilindəki “dəniyə” sifətindən törəyib. “Dəniyə” isə “alçaq”, “aşağı”, “bəsit”, “dəyərsiz” kimi mənalara gəlir. Belə olduqda “dünya” sözü də bu sifətləri əhatə edən məkan mənasını daşıyır.

Xüsusilə bütün kitab boyunca gördüyümüz kimi, dünyanın dəyərsiz olması və mənasızlığı Quranda tez-tez qeyd olunur. Dünyanı bəzəyən bütün amillər, zənginlik, fəaliyyət, ailə, övladlar, uğur və s. Qurana görə, əslində müvəqqəti, aldadıcı və boş bir şeydir:

“Bilin ki, dünya həyatı oyun-oyuncaq, bər-bəzək, bir-birinizin qarşısında öyünmək və mal-dövləti, oğul-uşağı çoxaltmaqdan ibarətdir. Bu elə bir yağışa bənzəyir ki, onun yetişdirdiyi bitki əkinçilərin xoşuna gələr. Sonra o quruyar və sən onun saralıb solduğunu, daha sonra çör-çöpə döndüyünü görərsən. Dünya malına aldananları axirətdə şiddətli əzab, dünya malına uymayanları isə Allahdan bağışlanma və razılıq gözləyir. Dünya həyatı aldanışdan başqa bir şey deyildir” (“Hədid” surəsi, 20). İnsanın dünya ilə bağlı necə aldandığı, necə bir özünüaldatmaya qapıldığı başqa bir ayədə belə izah edilir:

“Lakin siz dünyanı üstün tutursunuz! Halbuki axirət daha xeyirli və daha baqidir” (“Əla” surəsi, 16-17).

Əsas məsələ də yuxarıdakı ayədə bildirildiyi kimi, dünyanın axirətdən üstün tutulması ilə başlayır. Çünki insanlar dünyanı axirətdən üstün tutmaqla Allahı vədindən və beləliklə də Allahdan üz çevirmiş olurlar. Allah Quranda bu insanları **“Bizimlə qarşılaşacaqlarına ümid etməyə, dünyanı bəyənilib ona bel bağlayan və ayələrimizdən qafil olanların”** (“Yunus” surəsi, 7) kimi təqdim edir və bunların cəhənnəmə gedəcəklərini xəbər verir.

Əlbəttə, dünya həyatının qüsurları və çatışmazlıqları bu dünyada gözəlliklərin olmaması demək deyil. Əksinə, Allah dünyanı cənnəti xatırladacaq çox gözəl nemətlərlə doldurub. Lakin dünya həyatında bu gözəlliklərlə yanaşı cəhənnəmə aid olan qüsurlar və çirkinliklər də var. Dünyadakı imtahan şəraitinin hikmətinə görə, cənnətə və cəhənnəmə aid olan xüsusiyyətlərə birgə rast gəlmək olar. Beləliklə, möminlər həm cənnət, həm də cəhənnəm haqqında təsəvvür əldə edir, həm də

özlərini dünyadakı qısa və müvəqqəti həyata qurban vermək əvəzinə həqiqi, qüsursuz, nöqsansız və əbədi həyat olan axirətə üz tuturlar. Allahın qulları üçün seçib bəyəndiyi həyat da elə bu axirət həyatıdır. Axirət Quranda insanların həqiqi və əbədi məskəni kimi göstərilir.

Elə buna görə də axirəti qazanmaq, yəni cənnətə qovuşmaq üçün çox çalışmaq lazımdır. Allah inanan qullarına bunları əmr etmişdir:

“Rəbbinizin məğfirətinə və genişliyi göylərlə yer üzü qədər olan, müttəqilər üçün hazırlanmış cənnətə tələsin” (“Ali-İmran” surəsi, 133).

Cənnətdən ötrü yarışanların vəziyyəti

Mömin Quranda sonsuz bir əcrlə, sonsuz bir mükafatla, sonsuz bir xoşbəxtliklə müjdələnmişdir. Lakin burada əksər insanların diqqətindən yayınan çox əhəmiyyətli bir məqam var. Bu da sonsuz zaman müddətində sonsuz gözəlliklərə aparın müjdənin mömin üçün hələ dünyada ikən başlamasıdır. Çünki mömin axirətdə cənnətlə müjdələndiyi kimi, bu dünyada da Allahın lütfündən, ikramından və nemətindən məhrum edilməyib.

Quranda saleh əməl sahiblərinin bu dünyada da gözəl həyat tərzini keçirəcəkləri bildirilir:

“Mömin olub yaxşı işlər görən kişi və qadına xoş həyat nəşib edəcək və etdikləri yaxşı əməllərə görə mükafatlarını verəcəyik” (“Nəhl” surəsi, 97).

İstər mükafat və şövq mənbəyi, istərsə də əvəzsiz lütf və ehsanın bir göstəricisi olaraq saleh qullarına dünyada da nemət

və gözəlliklər verməsi Allahın dəyişməz bir qanunudur. Zənginlik, möhtəşəmlik və gözəllik cənnətin ən əsas xüsusiyyətlərindən biri olduğu üçün Allah sevdiyi seçkin qullarına cənnəti xatırladacaq, onların cənnətə qovuşmaq arzu və həyəcanlarını artıracaq nemətlərin və şəraitlərin oxşarını bu dünyada da yaradır. Buna görə də inkarçıların əzabları bu dünyadan başladığı kimi saleh möminlər üçün vəd edilən əbədi gözəlliklər də onlara dünya həyatlarında göstərilməyə başlanır. Allah mömini sınamaq məqsədilə bütün həyatı boyunca ona sıxıntılar, çətinliklər, əzablar, ağrı-acılar da verir, lakin bütün bunlara Allah rizası üçün səbir edən mömin bütün bu çətinliklərdən inkarçı bir insanın ala bilməyəcəyi mənəvi zövq alır.

Mömin bir insan onu yaradan Allahı düşünməsinə, Onun əmr və qadağalarına tabe olmasına, Onun insanlar üçün seçib bəyəndiyi dinə əməl etməsinə, ölümdən sonrakı həyat üçün böyük bir ümid və gözləmələrə görə hər bir ruhi əziyyət və üzüntüdən uzaqdır. Hər şeydən əvvəl onu yaradan Allahın yardımını və dəstəyi onunla birlikdədir. Bu, möminlərin hər bir namazda, hər bir saleh əməldə Allah rizası uğrunda görülən hər bir böyük və kiçik işdə Allahın onları gördüyünü, mələklərin bütün bunları əməl dəftərinə yazdığını və axirətdə bunların əvəzini alacaqlarını bilməyindən yaranan bir əminlik hissidir. Həmçinin bu, Allahın onları görünməyən mələklərlə dəstəklədiyini, **“öndən və arxadan təqib”** etdiyi və bunun özlərini **“Allahı əmri ilə qoruyurlar”** (“Rəd” surəsi, 11) ayəsində göstərildiyi kimi, Onun yolunda mübarizə aparıb qalib gələcək olan insanların, cənnətlə müjdələnenlərin iman gətirənlər olduqlarını bilməsindən irəli gəlir. Beləliklə də saleh möminlər Allahı mələklərə, **“...Möminlərə qüvvət və mətə-**

nət verin” (“Ənfal” surəsi, 12) vəhyinə görə əsla qorxuya və hüznə qapılmazlar.

Möminlər **“Rəbbimiz Allahdır!” deyən, sonra da sözündə düz**” (“Fussilət” surəsi, 30) olan insanlardır. Və onların üzərinə **“mələklər nazil olub belə deyəcəklər: “Qorxmayın və kədərlənməyin! Siz də vəd olunan cənnətlə sevinin!”** (“Fussilət” surəsi, 30) deyirlər. Möminlər **“heç kəsi gücü çatdığından artıq işə vadar etmərik**” (“Əraf” surəsi, 42) əmrini bilirlər. Onlar Allahın yazısına və hər şeyi yerinə yetirənin Allah olduğuna qəti olaraq inanır və beləliklə də başlarına gələnlərə **“Allahın bizim üçün yazdığından başqa bizə heç bir şey baş verməz”** (“Tövbə” surəsi, 51) deyərək təvəkkül edirlər. Allah rızasına tabe olduqları və hər zaman **“Allah bizə bəs edər, O, nə gözəl vəkildir!”** (“Ali-İmran” surəsi, 173-174) dediklərinə görə də onlara heç bir pislik dəyməyəcək. Lakin dünya imtahan yeri olduğundan, əlbəttə ki, möminin qarşısına müxtəlif çətinliklər çıxma bilər. Onlar müəyyən dövrlərdə aclıq, xəstəlik, yuxusuzluq, qəza, maddi itki və s. kimi çətinliklərlə üz-üzə gələ bilər. Möminlər yoxsulluq və çətinliklərdə də imtahana çəkilə bilər:

“Sizdən əvvəlkilərin başına gələnlər sizin başınıza gəlməmiş behiştə daxil olacağınızı güman edirsiniz? Onları fəlakət və sıxıntı ilə bürümüş, elə sarsılmışdılar ki, hətta peyğəmbər və iman gətirənlər birlikdə: “Allahın köməyi nə vaxt gələcək?” - demişdilər. Bilin ki, Allahın köməyi yaxındır!” (“Bəqərə” surəsi, 214).

Şübhəsiz ki, bu çətin vəziyyət peyğəmbərin və yanındakı möminlərin Allaha qarşı duyduğu hörmət və qorxunu, cənnətə olan istəklərini daha da artırır. Elə Allah da ayənin sonunda

yardımının çox yaxın olduğunu müjdələyir. Nəticədə **“Allah müttəqilərə imanlarına görə nicat verər. Onlara pislik toxunmaz və onlar qəm-qüssə də görməzlər”** (“Zumər” surəsi, 61).

Mömin çətinliklərin imanının sınıanması üçün xüsusi olaraq yaradıldığını, gözəl səbir və təvəkkül göstərdiyi təqdirdə bunların onun axirəti üçün sonsuz bir əcr mənbəyi, inkişaf etməsi üçün böyük bir fürsət olduğunu bildiyinə görə onun duyduğu rahatlıq, xoşbəxtlik və sevinci kimi hisslərdən heç bir şey əksilməz.

Kafirlər üçün isə bu vəziyyət tamamilə əksinədir. Bir inkarçı gördüyü fiziki çətinliklərlə yanaşı ruhi cəhətdən də əzab çəkər.

İnkarçılara xas olan qorxu, kədər, ümitsizlik, narahatçılıq, pessimizm kimi neqativ hisslər onların cəhənnəmdə görəcəyi əzabın mənəvi hissəsinin bu dünyadakı kiçik bir başlanğıcıdır. Allah azdırdığı bu insanların **“köksünü İslam üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə, onun ürəyini daraldıb sıxıntıya salar. O, sanki (sıxıntının şiddətindən) göyə çıxar”** və **“Allah iman gətirməyənlərə pisliyi belə edər!”** (“Ənam” surəsi, 125).

Allah bunun müqabilində Ondan bağışlanmalarını diləyən, tövbə edən saleh möminlərə dünyada da fayda verəcəyini və ehsan edəcəyini ayələrdə bildirir. “Hud” surəsinin 3-cü ayəsində belə deyilir:

“Və Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyəsiniz. Sonra Ona tövbə edin ki, müəyyən bir müddət sizə yaxşı gün-güzəran versin və hər bir əməl sahibinə mükafatını ehsan buyursun. Əgər üz döndərsəniz, bilin ki, mən böyük

günün sizə üz verəcək əzabından qorxuram” (“Hud” surəsi, 3).

Başqa bir ayədə də möminlərin dünya həyatı belə tərif edilir:

“Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərdən: “Rəbbiniz nə nazil etmişdir?” - deyə soruşduqda isə onlar: “Xeyir!” - deyə cavab verərlər. Bu dünyada yaxşılıq edənləri gözəl həyat gözləyir. Axirət yurdu isə, sözsüz ki, daha yaxşıdır. Müttəqilərin yurdu necə də gözəldir!” (“Nəhl” surəsi, 30).

Axirət yeri bu dünyadan daha xeyirli və daha üstündür. Dünyanın bütün gözəllikləri axirət gözəllikləri ilə müqayisədə mənasızdır. Belə olduğu halda dünyada yeganə hədəf axirət olmalıdır. Allah bunu özünə məqsəd seçən möminlərin dünyadakı nemətlərini də artırır.

Möminlərin həqiqi məskəni: cənnət

Allah mömin olaraq Onun hüzuruna gələnlərə əbədi qalacaqları cənnəti vəd edib. Şübhəsiz ki, Allahın vədi qəti bir sözdür. Beləliklə, bu dəqiq sözə inananlar bu vədin yerinə yetəcəyinə əsla şübhə etməzlər və mömin kimi canlarını tapşırıdıkları zaman günahlarının bağışlanaraq cənnətə qəbul ediləcəklərini bilirlər. Bir ayədə belə bildirilir:

“Rəhmanın Öz bəndələrinə vəd etdiyi və onların görmədiyi Ədn cənnətlərinə. Onun vədi mütləq yerinə yetəcəkdir” (“Məryəm” surəsi, 61).

Nəhayət, gözlənilən o an gələr. Cənnət bir möminin bütün həyatı boyu düşündüyü, qovuşa bilmək üçün dua etdiyi və layiq ola bilmək üçün var gücü ilə çalışdığı yer, “məskənlərin

ən xeyirlisi” və “Allah qatındakı həqiqi məkan”dır. Cənnətin qapıları möminlər üçün hazırlanmış, onlara təqdim olunmaq üçün açılmışdır. Möminlərin cənnətə daxil olması ilə bağlı bir ayədə bu misilsiz mənzərə belə təsvir edilir:

“Özlərinin, həmçinin əməlisaleh ataları, övrətləri və övladlarının daxil olacaqları Ədn cənnətləri gözləyir. Mələklər də hər bir qapıdan daxil olub: Səbir etdiyinizə görə sizə salam olsun! Axirət yurdunun aqibəti nə gözüldür!” - deyəcəklər” (“Rəd” surəsi, 23-24).

Cənnətdəki gözəlliklər

“Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərə vəd edilən cənnətin vəsfi belədir: altından çaylar axar, yeməkləri də, kölgələri də daimidir. Bu, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərin aqibətidir. Kafirlərin aqibəti isə cəhənnəmdir!” (“Rəd” surəsi, 35).

Mövzuya keçməzdən əvvəl qeyd olunması vacib olan mühüm bir məsələ var. Geniş yayılan bir inam olan “cənnətin yalnız təbii gözəlliklərdən, yaşıllıqlardan və axar sülardan ibarət olması” fikri Qurana əsaslanmayan olduqca səthi bir düşüncənin məhsuludur. Əlbəttə ki, təbii gözəlliklər və yaşıllıqlar cənnətin mükəmməl atmosferini tamamlayan çox gözəl və estetik bir fon yaradır. Müklərin və kölgəliklərin bağçaların içində, bulaqların yanında olmasının da hikməti elə budur. Lakin bu və ya buna bənzər deyilənlərin heç biri həqiqi cənnəti ifadə etmək üçün kifayət etmir.

Bəzi hissələri dünyadakıları xatırladan, bəziləri isə heç bir nəfsin görmədiyi **“O iki cənnətin ağacları qollu-budaqlı, merli-meyvəli”** (“Rəhman” surəsi, 48) olan cənnətin nemət

və gözəllikləri təxəyyül və ifadə hüdudlarından çox uzaqdır. Bunu bilmək lazımdır ki, möminləri cənnətdə bizim xəyalımızdan uzaq olan və Allahın sonsuz elmi nəticəsində hazırlanmış bir çox gözəllik və hədiyyələr gözləyir. Xüsusən də **“...Rəbbinin dərgahında onlar üçün istədikləri hər şey olacaqdır. Budur ən böyük nemət!”** (“Şura” surəsi, 22) ayəsində də bildirildiyi kimi, bütün təbii gözəlliklər də daxil olmaqla, cənnətdəki hər şey möminin öz zövqü ilə gerçəkləşir. Yəni Quranda bildirilmiş gözəlliklərdən də üstün, insanın xəyal gücü, Allahın izni və lütfü ilə cənnətdə hər cür gözəlliklər olacaqdır.

Cənnətdə möminlərin yaşadığı şərait

“Allah mömin kişilərə və qadınlara altından çaylar axan cənnətlər və Ədn cənnətlərində gözəl məskənlər vəd buyurmuşdur. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allahdan olan bir razılıq isə daha böyükdür. Bu, böyük qurtuluşdur!” (“Tövbə” surəsi, 72).

Möminlərin dünyada yaşadığı evlər **“Allahın tikilib ucaldılmasına və Öz adının zikr edilməsinə izn verdiyi o evlərdədir”** (“Nur” surəsi, 36) kimi göstərilən məkanlardır və yəni də Allahın əmri ilə təmiz saxlanılan, diqqət göstərilən yerlərdir. Cənnət evləri də buna bənzər olaraq möminlərin Allahı andıqları və Ona şükür etdikləri tərtəmiz məkanlardır.

Möminlərin yaşadıkları gözəl məskənlər, evlər, mülklər bir az əvvəl təsvir edilmiş təbii gözəlliklərin içində qurula bildiyi kimi, bunların olduqca müasir və estetik memarlıq nümunələri olan şəhərlərdə inşa edilməsi də mümkündür.

Quranda haqqında danışılan evlər əsasən təbii gözəlliklərin

içində inşa edilmişdir. Bir ayə bunu belə bildirir:

“Lakin Rəbbindən qorxanları bir-birinin üstündə tikilmiş otaqlar gözləyir. Onların altından çaylar axar. Bu, Allahın vədidir. Allah vədə xilaf çıxmaz!” (“Zumər” surəsi, 20).

Haqqında ayələrdə bəhs edilən məskənlər hündür yerlərdə qurulmuş müklər, altından sular axan, bu mənzərəni seyr etmək üçün geniş pəncərəli və ya dörd bir tərəfi şüşələrdən tikilmiş salonlar da ola bilər. Beləliklə, möminlər insan ruhunun ən çox zövq alacağı şəkildə döşənmiş evlərdə, taxtlar üzərində dincələrkən və ən gözəl meyvələrlə, içkilərlə ruziləndirilərkən, hündürlükərdən baxaraq bir-birindən möhtəşəm mənzərələri seyr edə bilərlər.

Müklərin quruluşu və döşəməsi ən keyfiyyətli materiallardan, ən uyğun rənglərlə hazırlanmışdır. Rahat kresloları, üz-büz oturmağa imkan verən taxtları var. Allah bir çox ayələrdə taxtlara diqqət çəkmişdir: **“Onlar qızıl-gümüş, ləl-cəvahiratla bəzənmiş taxtlar üzərində qərar tutacaq, o taxtlara söykənilib bir-birilə qarşı-qarşıya əyləşəcəklər”** (“Vəqie” surəsi, 15-16), **“Səf-səf düzölmüş taxtlara söykəndiyiniz halda!”** (“Tur” surəsi, 20) ayələrindən də məlum olduğu kimi, taxtlar zənginlik, möhtəşəmlik və qüdrət simvoludur. Allah cənnəti nəsiib etdiyi möminlərə belələrini layiq görür. Onlar cənnətdəki taxtlar üzərində uzanıb dincəlirlər. Bu şəraitdə möminlər daim Allahı xatırlayırlar:

“Onlar Ədn cənnətlərinə daxil olacaq, orada altun bilərziklər və incilərlə bəzənəcəklər. Libasları da ipəkdən olacaqdır. Onlar deyəcəklər: “Qəm-qüssəni bizdən uzaq edən Allaha həmd olsun. Həqiqətən, Rəbbimiz ba-

ğışlayandır, qədirbiləndir! Elə bir Rəbb ki, Öz lütfü ilə bizi iqamətgahda yerləşdirdi. Orada bizə nə bir yorğunluq üz verəcək, nə bir məşəqqət toxunacaqdır!” (“Fətir” surəsi, 33-35).

Cənnətdəki əsas ləvazimatlar “müxtəlif incəliklər” və “heyranedici gözəlliklər”dir. Bütün bunlar Allahın sonsuz elminin və sənətinin inikasıdır. Məsələn, taxtlar ləl-cəvahiratlı hündür yerdə qurulmuş, diqqətlə düzölmüşdür. Geyimləri ipək və atlasdan olub qızıl və gümüşdən olan bəzək əşyaları ilə bəzədilmişdir. Allah çox təfsilatlar da vermiş, lakin insan xəyalından kənar ifadələrdən də istifadə etmişdir. Çox güman ki, cənnətdə hər möminin öz zövqünə uyğun yaradılmış mənzərələri və təsvirləri var. Şübhəsiz ki, Allah cənnətə layiq bildiyi və yüksəltdiyi dəyərli möminlərə Quranda göstərdiyi nemətlərdən daha artıq hədiyyələr də hazırlamışdır.

Cənnət insan idrakının sərhadlərinin fəvqündədir

“...Orada onların ürəkləri istəyən və gözlərini oxşayan hər şey olacaqdır. Siz orada əbədi qalacaqsınız!” (“Zuxruf” surəsi, 71).

Qurandakı tərif, təsvir və bənzətmələrə, bundan əlavə “Bəqərə” surəsinin 25-ci ayəsində bildirildiyi kimi, cənnət nemətlərinin dünyada olanlara bənzəməsinə əsaslanaraq cənnətin necə bir yer olacağını əsas xüsusiyyətləri ilə təsəvvür edə bilərik. Bilirik ki, Allah möminləri **“özlərinə tanıtmış olduğu cənnətə daxil edəcəkdir”** (“Məhəmməd” surəsi, 6). Beləliklə, dünyada da Allahın izni ilə cənnətlə bağlı məlumatlar əldə etməyimiz mümkündür. Lakin əldə olunan bu məlu-

mat yalnız Allahın bizə öyrətdiyi və cənnəti düşünməyimizə səbəb olan məlumatdır. “Bu məlumat bütünlüklə cənnəti tərənnüm edir” deyə bilmərik. Xüsusilə də bəzi ayələrdə diqqəti cəlb edən çox əhəmiyyətli bir təfsilat var. Bu da cənnətin “təxəyyülü canlandıran” təsviridir. İndi bu ayələrə baxmadan əvvəl qeyd olunmalı bir məqama diqqət yetirək. Quranda bəhs edilən **“orada dadı dəyişməyən, qoxumayan sudan irmaqlar, təmi çönməyən süddən çaylar, içənlərə ləzzət və rən şərabdan nəhrlər və təmiz baldan irmaqlar”** (“Mühəmməd” surəsi, 15) misalı bizlərə cənnətin insanların xəyalında olan şəkildən də üstün bir yer olduğunu hiss etdirir. Bu ayə insan ruhunda cənnətin bir “hədiyyələr və müjdələr məkanı” olması fikrini yaradır.

Başqa bir ayədə də Allah cənnətdən “bir mərasim” kimi bəhs edir:

“Lakin öz Rəbbindən qorxanları altından çaylar axan cənnətlər gözləyir ki, onlar orada Allah qonağı kimi həmişəlik qalacaqlar. Allah yanında olan nemətlər yaxşı əməl sahibləri üçün daha xeyirlidir” (“Ali-İmran” surəsi, 198).

Allah bu ayəsində cənnəti bir mərasim və əyləncə yeri kimi tanıdır. Dünya həyatının bitməsi, imtahandan alınacaq çıxılması və Quranın ifadəsi ilə desək, “əsl yurda”, yəni əbədi yaşanacaq yerin ən gözəlinə çatmaq, şübhəsiz ki, təntənə ilə qeyd olunmağa dəyən bir nəticədir. Bu mərasim özünün müddəti, ölçüləri və mahiyyəti ilə dünyada olanların heç biri ilə müqayisə olunmayacaq dərəcədə möhtəşəm bir mərasimdir. Belə bir mərasimin dünyada keçmişdən bugünümədək bütün xalqların və ölkələrin adət-ənənələrində yer alan bayram, mərasim və əyləncələrdən üstün olması dəqiqdir (ən doğrusu-

nu Allah bilir).

Yorulmamaq, əbədi dünyada belə mərasimlərlə və buna bənzər çeşidli nemətlərlə daim məşğul olmaq özü ilə yalnız cənnətə xas bir sifəti də gətirəcək. Quranda bu gözəlliklə bağlı cənnətdəki möminlərin belə dedikləri bildirilir: **“Orada bizə nə bir yorğunluq üz verəcək, nə də bir məşəqqət, əziyyət toxunacaqdır”** (“Fatir” surəsi, 35). Bu yorğunluğa, əlbəttə, zehni yorğunluq da daxildir.

Dünyəvi şərtlərdə insan cismani olaraq zəif yaradıldığına görə çox tez yorulur. Yorulduqda isə zehni qarışmağa başlayır, diqqəti dağılır, sağlam düşünməsi çətinləşir, dərək etməsi də zəifləyir. Halbuki bu vəziyyətdən cənnətdə söhbət getməyəcək. Zehin möminin Allahın nemətlərini tam dərək edə və bunlardan zövq ala bilməsi üçün həmişə aydın, şüuru iti olacaqdır. Dünyanın çatışmazlıqlarından biri olan yorğunluq hissi aradan qaldırılacağı üçün möminlərin sonsuz nemətlərdən daim istifadə edə bilməsi mümkün olacaq. Zövq almaq hissi fasiləsiz davam edəcək, bir nemətdən sonra digəri gələcək. Zövq almaqdan usanma hissini olmamasına Allah tərəfindən zəmə-nət verilmişdir.

Allah yorğunluğun və usanma hissini olmadığı bir şəraitdə möminlərin “hər dilədiyini” yaradaraq onları mükafatlandırır. Hətta “Orada onlar üçün istədikləri hər şey vardır. Dərgahımızda isə ondan artığı mövcuddur!” (“Qaf” surəsi, 35) deyərək Allah insanın istədiyindən, xəyalına gətirəcəyindən də artığını verəcəyini, müəyyən həddə olan istəklərimizi cənnətdə mərtəbə-mərtəbə artırılacağını göstərir.

Yaddan çıxarmaq olmaz ki, həqiqi məkan olan cənnətin ən böyük nemətlərindən biri də cəhənnəm əzabından qorunmaq-

dır (“Duxan” surəsi, 56). Hətta uğultusunu da eşitmədikləri (“Ənbiya” surəsi, 102) cəhənnəmi görə bilən, cəhənnəm əhli ilə danışa bilən möminlər üçün bütün bunlar şükür vəsiləsi olacaq bir hadisədir:

“Və belə deyəcəklər: “Biz bundan əvvəl ailəmiz içində olarkən qorxardıq. Artıq Allah bizə mərhəmət buyurub bizi cəhənnəm əzabından qorudu. Biz bundan əvvəl Ona ibadət edirdik. Şübhəsiz ki, O, kərəm sahibidir, rəhm edəndir!”” (“Tur” surəsi, 26-28).

Cənnət elə möhtəşəm bir məkandır ki, Qurandakı tərifi belədir: **“Hara baxsan, nemət və böyük bir mülk görərsən”** (“İnsan” surəsi, 20). Burada gözləri dolandırıb heç nəyi görməməkdən hətta söz gedə bilməz. Hər bir yer və bucaq və ya “hər bir görüntü” Allahın misilsiz elmi sayəsində saysız-hesabsız nemətlərlə doldurulmuşdur. Yalnız və yalnız Allahın rəhm edib bağışladığı və cənnətinə daxil etdiyi möminlərə məxsus yaradılmaqla... **“Biz onların ürəklərindəki kin-küdurəti çıxarıb atdıq. Onlar qardaş olub taxt üstündə qarşı-qarşıya əyləşərlər”** (“Hicr” surəsi, 47). Onlar **“cənnətlərdə əbədi qalıb oradan ayrılmaq istəməyəcəklər!”** (“Kəhf” surəsi, 108).

Ən böyük nemət olan Allahın razılığını qazanmaq

“Allah mömin kişilərə və qadınlara altından çaylar axan cənnətlər və Ədn cənnətlərində gözəl məskənlər vəd buyurmuşdur. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allahdan olan bir razılıq isə daha böyükdür. Bu, böyük qurtuluşdur!” (“Tövbə” surəsi, 72).

Cənnətdəki nemətlərin gözqamaşdırıcı olduğunu ötən səhi-

fələrdə birlikdə nəzərdən keçirdik. Ortaya çıxan mənzərə Allahın cənnətdə insanın beş duyğu üzvünə mümkün zövq və ləzzətlərin ən böyüyünü daddıracağını göstərir.

Lakin cənnətin bütün bunlardan da böyük olan neməti Allah rızasıdır, möminin Allahın rızasını qazandığı üçün duyduğu sevinc və rahatlıq hissədir. Bundan əlavə, Allah rızası Allahın verdiyi hər şeydən razı olmaq və Rəbbimizə daim şükür etmək xəsbəxtliyidir. Quranda cənnət əhlindən bəhs edilərkən bu vəsfə xüsusi diqqət edilir:

“...Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. Bu, böyük qurtuluşdur!” (“Maidə” surəsi, 119).

Əslində cənnətin digər nemətlərinə dəyər verən şey yenə də Allahın rızasıdır. Çünki cənnətdəki nemətlərdən bəzisi yer üzündə də ola bilər, lakin onlar öz dəyərini yalnız Allah rızası daxilində qazanırlar.

Bu məqam olduqca əhəmiyyətli və düşündürücüdür. Nemətlərin əsl dəyəri onların içində olan ləzzət və zövqdən daha üstündür. Onun əsl dəyəri həmin neməti Allahın “bəxş” etməsidir. Bu nemətdən istifadə edən və şükür edən mömin Allahın ona ikram etdiyini, Allahın onu sevdiyini, qoruyub nəzarət etdiyini və Öz nemətindən ona zövq verdiyini hiss edir ki, əsl həzzi də elə bundan alır.

Elə buna görə də insanın qəlbi yalnız cənnətlə qane olur. İnsan Allaha qulluq etmək üçün yaradılmışdır və buna görə də yalnız Onun ikramından zövq alır. Dünyada isə cənnəti xatırladan şəraitlərdə, yəni nemətlərdən Allah rızası və Ona şükürlə istifadə edildiyi şəraitlərdə rahatlıq tapır. İnkarcıların qədimdən bəri öz xəyallarında qurduğu “yer üzündə cənnət” idealının gerçəkləşməsi məhz bu səbəblə mümkün deyil. Cən-

nətdəki maddi gözəlliklərin dünyadakı bənzərlərini bir yerə toplasanız da, onlar Allahın rızası olmadan heç bir mənə ifadə etməzlər. Allah həmin maddi gözəlliklərdən alınan zövqü də dərhal yox edər.

Qıyası, cənnət Allahın ikramı olması səbəbi ilə çox dəyərlidir. Cənnət əhli **“xəlv edilmiş möhtərəm qullar”** (“Ənbiya” surəsi, 26) olduğu üçün əbədi xoşbəxtliyə və sevincə qovuşar. Orada söylənəcək ən hikmətli söz isə **“əzəmət və kərəm sahibi olan”** (“Rəhman” surəsi, 78) Allahın adını mədh edib ucaltmaqdır.

İnkarcıların yeri olan cəhənnəm

Cəhənnəm inkarcıların içində əbədi qalacaqları, insan bədənində və ruhuna əzab vermək üçün xüsusi olaraq yaradılmış bir məskəndir. Çünki inkarcılar günahkardır və Allahın ədaləti hər günah üçün bir cəza verilməsini vacib sayır. İnkarcıların yol verdiyi günahlar isə bütün mümkün günahlar arasında ən böyük günahdır. İnsanın onu yaradan, ona can verən Allaha qarşı çıxıb nankorluq etməsi kainatda ən böyük günahdır. Cəhənnəm ən böyük günaha ən böyük cəza vermək üçün Allahın ədalətinin yerinə yetirildiyi məkandır. İnsan Allahın qulu olmaq üçün yaradılmışdır. Əgər o, yaradılış qayəsini rədd edərsə, bunun əvəzini görəcek. Allah bir ayəsində belə buyurur:

“...Mənə ibadət etməyi təkəbbürlərinə sığışdırmayanlar cəhənnəmə zəlil olaraq girəcəklər” (“Mumin” surəsi, 60).

Bir halda ki əksər insanların etdiklərinin əvəzi cəhənnəmdir və heç kim buradan xilas olacağından əmin deyil, o zaman bütün bəşəriyyətin əsas problemi də bu olmalıdır. Bizim üçün

ən böyük təhlükə cəhənnəmdir və bizim cəhənnəmdən qorunmaqdan qeyri-mühüm vəzifəmiz yoxdur. Dünyada olan heç bir iş cəhənnəmdən xilas olmaq üçün edilən işlərdən əhəmiyyətli deyil.

Belə aydın həqiqətə baxmayaraq insanların əksəriyyəti bir növ sərxoşdur və özləri üçün başqa problemlər axtarırlar. Əhəmiyyətsiz bir məsələdən ötrü aylarla, illərlə çalışdıqları halda, özləri üçün ən böyük təhlükə olan cəhənnəm haqqında fikirləşmirlər. Cəhənnəm odu onlara çox yaxın olduğu halda, bunu görməyəcək qədər kordurlar. Quranda “daimi sərxoşluq” (qəflət) halında olan bu əksər insanlardan belə bəhs edilir:

“İnsanların haqq-hesab vaxtı yaxınlaşdı, onlar isə hələ də qəflət içindədirlər və üz döndərirlər. Rəbbindən onlara elə bir yeni xəbərdarlıq gəlməz ki, onu məsxərəyə qoyub dinləməsinlər. Qəlbləri qəflət içində olaraq ona qulaq asmasınlar...” (“Ənbiya” surəsi, 1-3).

Bəzi insanların qəlbi ehtirasa aldanır, bütün həyatlarını mənasız düşüncələrə sərf edirlər. Bəziləri öz işində irəli getməyi, bəziləri “xoşbəxt bir ailə” qurmağı, çox pul qazanmağı və ya boş bir ideologiyayı müdafiə etməyi həyatının əsas məqsədi hesab edir. Qarşılarındakı böyük təhlükəni isə görmürlər. Cəhənnəm əsasən xəyali bir anlayış kimi qəbul olunur.

Halbuki cəhənnəm sıx bağlı olduqları bu dünyadan daha realdır. Dünya bir gün yox olacaq, lakin cəhənnəm əbədidir. Dünyanı, kainatı və insanı misli-bərabəri olmayan saysız tərzlik və təfsilat üzərində qüsursuz şəkildə yaradan Allah eynilə axirəti və cəhənnəmi də yaratmış və cəhənnəm əzabını

bütün müşriklərə, münafıqlərə və kafirlərə vəd etmişdir.

Ən pis məskən kimi yaradılan cəhənnəm insanların təsəvvür belə edə bilməyəcəkləri bir əzab mənbəyidir. Bu əzab Allahın şəninə uyğun şəkildə yaradılıb və dünyada olan ən şiddətli əzabları əhatə edir.

İnsanın üzünə çırpılan ikinci bir həqiqət isə cəhənnəm əzabının inkarçılar üçün əbədi olacağı həqiqətidir. Cahil cəmiyyətlərdə bir çox insanlar cəhənnəm əzabının müəyyən müddət davam edib sonradan bağışlanacaqları kimi bir xurafata inanırlar. Bu insanlar dünyadan istədikləri qədər faydalanıb bunun əvəzində isə qısa bir müddət cəhənnəmdə qaldıqdan sonra əfv ediləcəklərini zənn edirlər. Amma onları gözləyən aqibət təxmin etdiklərindən daha acıdır. Çünki cəhənnəm əbədi davam edəcək bir əzab məkanıdır. Quranın heç bir ayəsində cəhənnəmdə “bir az” əzab görüb sonra da cənnətə aparılacaq insanlardan bəhs edilmir. Tam əksinə, Quranın bununla bağlı ayələri cəhənnəmin kafirlər üçün yaradıldığını və onun əzabının əbədi davam edəcəyini, geriye heç bir dönüşün olmadığını vurğulayır. İnkarçılar **“orada sonsuz müddət qalacaqlar”** (“Nəbə” surəsi, 23).

Onu yaradıb **“qulaq, göz və qəlb”** (“Nəhl” surəsi, 78) verən Allaha qarşı bütün həyatını nankorluq və Allaha üsyan etməklə keçirən bir insan - Allahın diləməsindən başqa - əbədi əzab qazanmışdır. Onun özünə təsəlli vermək üçün irəli sürdüyü dəlillərin heç birinin faydası olmayacaq. Dünyada olduğu zaman etdiyi azğınlıqlar, Allahın dininə qarşı göstərdiyi laqeydlik və hətta qisas hissi onu bu vəziyyətə gətirmişdir. Dünyada olduğu zaman Allaha qarşı təkəbbürlülük etmiş, mömin-

lərə düşmən münasibət göstərmiş insanlara məhşər günü belə deyiləcək:

“Haydı, girin əbədi qalacağınız cəhənnəmin qapılarına. Təkəbbürlülərin məskəni necə də pisdir!” (“Nəhl” surəsi, 29).

Cəhənnəmin ən qorxunc xüsusiyyətlərindən biri də buradakı əzabın əbədi olmasıdır. Ora daxil olan kəs bir daha geri dönməyəcək. Burada tək həqiqət əbədi olan cəhənnəm odudur. Allahın bəla verən (“Qəhhar”) sifətinin ən çox bilindiği yer də buradır. Bununla qarşılaşan insan ruhən əbədi məhvə uğrayır. Çünki onun artıq heç bir ümidi qalmamışdır. Cəhənnəm əhlinin çarəsizliyi Quranda belə bildirilir:

“Fasiqlərə gəldikdə isə, onların məskəni cəhənnəm odudur. Onlar hər dəfə oddan çıxmaq istədikdə yenə ora qaytarılacaq və onlara: “Dadın yalan hesab etdiyiniz cəhənnəm odunun əzabını!” - deyiləcəkdir” (“Səcdə” surəsi, 20).

Cəhənnəm əzabı

İnkarçılar Allahın hüzurunda hesaba çəkildikdən sonra dəftərlərini sol tərəfdən alacaqlar. Bu, onların əbədi məskunlaşacaqları cəhənnəmə sürüklənmə anıdır. Kafirlər heç bir yolla xilas ola bilməyəcəkdir. Milyardlarla insanın hazır dayandığı məhşər izdihamı da kafirlər üçün xilas və gözdən qaçma imkanı yaratmayacaq. Heç kim bu izdihamın içinə girərək özünü gizlədə bilməz. Bu vaxt cəhənnəm əhlinin hər biri özü üçün hazırlanmış bir şahid və mələklə gələcək:

“Sur çalınacaqdır. Bu, vəd olunmuş gündür! Hər bir kəs bir sürüyən və bir də şahidlə gələcəkdir. Ona belə

deyiləcəkdir: “Sən bundan qafil idin. Artıq bu gün gözündən pərdəni götürdük. Sən bu gün sərrast görürsən!” Yoldaşı deyəcəkdir: “Bu yanımdakı hazırdır!” “Atın cəhənnəmə hər bir inadıl kafiri; Xeyrə mane olanı, həddi aşanı, şəkk edəni! O kimsəni ki, Allahla yanaşı özünə başqa bir tanrı qəbul etdi. Atın onu şiddətli əzabın içinə!” (“Qaf” surəsi, 20-26).

Beləliklə, kafirlər bu qorxunc yerə üzü üstə sürüklənərək aparılacaqlar. Quranın ifadəsi ilə desək, “dəstə-dəstə” cəhənnəmə doğru aparılacaqlar. Lakin hələ ora çatmamışdan uzaqdan cəhənnəm qorxusu qəlblərini bürüyəcək. Çünki cəhənnəmin dəhşətli gurultusu uzaqdan da eşidilir:

“...qaynayan cəhənnəmə atıldıqları zaman onun dəhşətli uğultusunu eşidəcəklər! O, qeyzindən az qala parça-parça olsun...” (“Mülk” surəsi, 7-8).

Ayələrdə bildirildiyinə görə, inkarçılar dirilmələri ilə yanaşı başlarına gələcək hadisələri də hiss etməyə başlayırlar. Onların boyunları alçalmaqdan və utanmaqdan bükülmüşdür. Kafirlər burada başları aşağı əyilmiş, dostsuz, köməksiz qalmış, təkəbbürləri sınımış, diz çökmüş vəziyyətdədirlər. Utandıqlarından başlarını qaldırmadan gözlərinin ucu ilə baxırlar. Bir ayədə belə bildirilir:

“Ona gətirilib göstərildikləri zaman sən onların zillətdən boyunlarını büküb gizlin-gizlin baxdıqlarını görəcəksən. İman gətirənlər deyəcəklər: “Həqiqətən, ziyan çəkənlər qiyamət günü özlərini və ailələrini ziyana uğradanlardır!” Bilin ki, zalimlər daimi əzab içində olacaqlar” (“Şura” surəsi, 45).

Cəhənnəm əzab vermək üçün yaradılıb. Ora daxil olan say-

sız-hesabsız inkarçıya baxmayaraq yenə də yeni sakinlərini gözləyir:

“O gün Biz cəhənnəmə: “Doldunmu?” - deyəcək, o isə: “Yenə varmı?” - deyə cavab verəcəkdir” (“Qaf” surəsi, 30).

Cəhənnəm bir dəfə tutduğunu bir daha buraxmaz. Allah Quranda cəhənnəmi belə təsvir edir:

“Biz onu Səqərə atacağıq. Sən nə bilirsən ki, nədir Səqər! O (heç kəsi sağ) qoymaz və (salamat) buraxmaz! İnsanı yandırır-yaxar!” (“Muddəssir” surəsi, 26-29).

Bağlı qapıların arxasındakı əbədi həyat

Kafirlər cəhənnəmə girdikdən sonra cəhənnəmin qapıları onların üzünə bağlanacaq və onlar ən dəhşətli mənzərələrlə qarşılaşacaqlar. Bir azdan oda atılacaqlarını və əbədi olaraq orada qalacaqlarını dərk etmişlər. Qapıların bağlanması artıq xilas olmağın və ya qaçışın mümkün olmadığını göstərir. Allah inkarçı kafirlərin vəziyyətini belə təsvir edir:

“Ayələrimizi inkar edənlər isə sol tərəf sahibləridir! Onları hər tərəfi qapalı cəhənnəm gözləyir!” (“Bələd” surəsi, 19-20).

Kafirlərin qarşılaşdığı əzab Quran ifadəsi ilə desək, **“böyük əzab”** (“Ali-İmran” surəsi, 176), **“şiddətli əzab”** (“Ali-İmran” surəsi, 4), **“qəzəbli əzab”**dır (“Ali-İmran” surəsi, 21). İnsanın dünya həyatında malik olduğu düşüncə cəhənnəm əzabını tam olaraq dərk etmək iqtidarında deyil. Bir neçə saniyə oda və qaynar suya dözə bilməyən insan əbədi davam edəcək cəhənnəm əzabını zehmində lazımi qədər canlandırma bilməz. Hətta dünyadakı odun əzabı cəhənnəm əzabının şid-

dəti ilə müqayisə edilə bilməz. Allahın əzabı misilsizdir:

“O gün etdiyi əzabı heç kəs edə bilməz! Günahkarları heç kəs Onun kimi zəncirləyə bilməz!” (“Fəcr” surəsi, 25-26).

Quranda bildirildiyinə görə, cəhənnəmdəki həyat hər bir anının çoxcəhətli işgəncələrlə dolu olduğu bir həyatdır. Cəhənnəm həyatı təhqir və alçaldılmadan, rəzalətdən, səfalətdən, fiziki və psixoloji əziyyət və işgəncələrdən ibarətdir. Əlbəttə, cəhənnəmdəki əzabı dünyada olan heç bir əzabla müqayisə etmək mümkün deyil.

Cəhənnəm əhli bütün beş hissiyyat orqanı ilə əzab çəkir. Gözü dəhşətli və iyrənc mənzərələrin şahidi olur, qulağı qorxunc və əzabverici uğultular, gurultular, səs-küylər, iniltilər, qışqırıqlar eşidir, burnu ən pis və ürəkbulandırıcı qoxularla dolur, dili ən iyrənc dadları, ən dözülməz acılıqları hiss edir, dərisi və bütün vücudu, bütün hüceyrələri yanır, qovrulur, parçalanır, şiddətli əzablar içində qıvrılır. O, ölüb yox ola bilmir. Quranın ifadəsi ilə **“alova nə dərəcə dözümlüdür”** (“Bəqərə” surəsi, 175). Dəriləri təzədən gəlir, əzabda da heç bir dayanma və azalma olmadan eyni işgəncə sonsuza kimi davam edir. Allah bir ayədə inkarçı kafirlərlə bağlı belə buyurur: **“Yanın orada! İstər dözünlər, istər yox; sizin üçün eynidir. Siz ancaq etdiyiniz əməllərin cəzasını çəkəcəksiniz!”** (“Tur” surəsi, 16).

Cəhənnəmdə fiziki əzablar kimi şiddətli mənəvi əzablar da var. Kafirlər burada alçaldılır, rəzil olur, peşman olur, onlara xor baxılır, çarəsizliyini və ümitsizliyini düşündükcə, bu əzabları daha da artır. Bu əzabın əbədiliyini gözü önünə gətirdikcə daha da ağır duruma düşüb məhv olur. Belə ki, əzab mil-

yon il sonra, milyard il sonra və ya trilyonlarla il sonra bitsəydi, bu, onun üçün böyük bir ümid və sevinc mənbəyi olardı. Lakin əzabın bir daha bitməyəcəyini, cəhənnəmdən çıxmağın qeyri-mümkün olmasını bilməyinin ona verdiyi ümitsizlik hissi dünyadakı heç bir hisslə müqayisə edilə bilməyən bir hissidir.

Quranın bildirdiklərindən aydın olduğuna görə, cəhənnəm pis qoxulu, dar, gurultulu, qaranlıq, hisli, dumanlı, yarıqaranlıq və səs-küylü küçələri, hüceyrələri qovuran istiliyi, ən iyrənc yemək-içməkləri, odlu geyimləri ilə əbədi olan əzabın olduğu bir məkandır.

Cəhənnəmdə olan şəraiti bəzi cəhətlərdən nüvə müharibələrindən sonrakı həyatı təsvir edən filmlərdəki qaranlıq, ən pis, iyrənc, boğucu şəraitlərə bənzədə bilərik. Əlbəttə, belə bir məkanda buna uyğun həyatdan da danışmaq olar. Cəhənnəm əhli eşidir, danışır, münaqişə edir, qaçmağa çalışır, odda yanır, əzabın yüngülləşməsinə istəyir, susur, acıyır, peşmançılıq çəkir. Şüuru çox açıqdır.

Belə şəraitlərdə cəhənnəm əhli pis və iyrənc məkanlarda heyvanlar kimi yaşayır. Qida kimi yalnız zəqqum ağacını və ya darı tikanını tapırlar. İçmək üçün isə irin, qan və qaynar sudan başqa heç bir şeyləri yoxdur. Bu vaxt od onları hər tərəfdən əhatə edir. Yanan dərilərinin yerinə yeniləri yaranır. Beləliklə, odun verdiyi əzab azalmadan, daim davam edir. Dəriləri tökülmüş, ətləri yanmış, daxili orqanları qarışmış, bütün vücutları yanmış, qan və irin içində olduqları halda zəncirlənir və qamçılanırlar. Boyunduruğa salınır, əlləri boyunlarında cəhənnəmin içərilərinə atılırlar. Zəbani mələkləri tərəfindən odlu yataqlarda yerləşdirilirlər, üzərlərinə örtülən örtüklər də

oddandır. Bu əzabdan xilas olmaq üçün daim fəryad edir, yalvarırlar, lakin onlara heç bir cavab verilmir. Heç olmasa bir günlüyə də olsa əzablarının yüngülləşdirilməsini istəyirlər, lakin müqabilində yenə də alçaldılma və əzab görürlər. Cəhənnəmin bu günləri dünyanın 24 saatlıq günlərinə də əsla bənzəməz.

Cəhənnəmdə baş verəcək bütün hadisələr gerçəkdir. Bu gün bizim yaşadığımız həyatdan daha realdır.

Allaha Onun tam olaraq istədiyi kimi deyil, birtərəfli ibadət edənlər (“Həcc” surəsi, 11); “necə olsa da Allah bağışlayar” deyərək günah əməllər görüb müəyyən qədər əzab gördükdən sonra xilas olacaqlarını zənn edənlər (“Ali-İmran” surəsi, 24); Allahdan başqasına ibadət edənlər; pul, mövqə, karyera kimi anlayışları həyatlarının əsas məqsədi halına gətirənlər; Allahın dinini öz istəklərinə görə dəyişdirənlər; Qurani öz şəxsi mənfəətlərinə görə şərh edənlər; imandan sonra yoldan azanlar, qisası, bütün inkarçılar, bütün müşrik və münafıqlar cəhənnəmə atılacaqlar. Allahın bu qəti sözü gerçəkləşəcək:

“Əgər Biz istəsəydik, hər kəsi doğru yola salardıq. Lakin Mən: “Cəhənnəmi mütləq bütün (inkar edən) cinlər və insanlarla dolduracağam!” sözünü gerçək olaraq demişəm!” (“Səcdə” surəsi, 13).

Bu insanlar da elə cəhənnəm üçün xüsusi olaraq yaradılmışdır:

“Biz cinlərdən və insanlardan bir çoxunu cəhənnəm üçün yaratdıq. Onların qəlbləri vardır, lakin onunla anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də, daha çox zəlalətdə-

dirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!” (“Əraf” surəsi, 179).

Bütün bu hallarda artıq əbədi olaraq cəhənnəm əhlinin halına acıyacaq, onları oddan xilas edəcək, onlara kömək edə biləcək heç bir insan ola bilməz. Kafirlər yaddan çıxarılmalarının, tək qoyulmalarının, atıldıqlarının iztirabını çəkirlər. **“Bu gün bax burada onun yaxın bir dostu yoxdur”** (“Haqqə” surəsi, 35). Qarşılarında isə yalnız əbədi həyatlarında onlara saysız-hesabsız əzab və işgəncələr verəcək “zəbanilər” adlandırılan əzab mələkləri var. Cəhənnəm əhlinə əzab vermək vəzifəsi daşıyan bu mələklər zərrə qədər də olsun mərhəmət hissində malik deyillər. Bunlar olduqca amansız, sərt, güclü və dəhşətli mələklərdir. Onlar aləmlərin Rəbbi olan Allaha iman gətirməyənlərdən layiq olduqları şəkildə intiqam almaq üçün yaradılıblar və öz işlərini qüsursuz şəkildə yerinə yetirirlər. Zəbanilərin cəhənnəm əhlinə kiməsə **“iltimas”** (güzəşt) etməsi, əzabı azaltması, inkarçı kafirləri gözlərindən yayındırması əsla mümkün deyil.

Hər bir insan belə bir təhlükə ilə qarşılaşa bilər. Əgər onu yaratmış Allaha nankorcasına qarşı çıxıb ən böyük günahı işləyərsə, o, cəhənnəm əzabı ilə cəzalandırılacaq. Bu səbəbdən də Allah insanları bu mövzuda xəbərdar edir:

“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlar, xidmətçiləri isə Allahın onlara verdiyi əmrlərə asi olmayan, buyurulduqlarını yerinə yetirən daş qəlbli və çox sərt təbiətli mələklərdir” (“Təhrim” surəsi, 6).

“Yox, yox! Əgər son qoymasa, and olsun ki, Biz onu kəkilindən yapışdırıb sürükləyəcəyik - özü də yalançı, günah-

kar kəkilindən! Qoy o özünün bütün tərəfdarlarını çağırın! Biz də zəbaniləri çağıracağıq!” (“Ələq” surəsi, 15-18).

Mənasız yalvarışlar və ümitsizlik

Cəhənnəm əhli böyük bir çarəsizlik içindədir. Başlarına gəlmiş əzab həm qorxunc dərəcədə əzabverici, həm də əbədidir. Onlar burada yalnız sızıldayır və yalvarırlar. Hətta hər gördükləri insana yalvarırlar. Cənnət əhlini gördükləri zaman onlardan bir parça da olsa su və yemək istəyirlər. Allaha yalvararaq bağışlanmalarını diləməyə çalışırlar. Lakin bunların hamısı mənasızdır.

Onların yalvarışlarının bir hissəsi də cəhənnəmin gözətçiləri olan zəbanilərə yönəlib. İnkarcılar onlara hətta görünməmiş işgəncələr verən bu əzab mələklərinə də yalvarır və onlardan Allahla öz aralarında vasitəçilik etmələrini istəyirlər. Düşdükləri əzab o qədər ağırdır ki, bu əzabın bir günlüyə də olsa yüngülləşdirilməsi üçün yalvarırlar. Lakin onlara cavab verilmir:

“Od içində olanlar cəhənnəm gözətçilərinə deyəcəklər: “Rəbbinizə dua edin ki, heç olmasa, bircə gün əzabımı zı yüngülləşdirsən!” Deyəcəklər: “Məgər sizə öz peyğəmbərləriniz açıq-aşkar möcüzələrlə gəlməmişdilər?” Onlar: “Bəli, gəlməmişdilər!” - deyər cavab verəcəklər. Onlara: “Elə isə özünüz dua edin!” - deyəcəklər. Kafirlərin duası isə boş şeydir” (“Mumin” surəsi, 49-50).

Bununla yanaşı Allahdan mərhəmət də diləyirlər. Lakin bu da mənasızdır:

“Onlar deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Rəzil taleyimiz bizə

qələbə çaldı və biz haqq yoldan azan bir camaat olduq! Ey Rəbbimiz! Bizi oradan çıxart! Əgər bir də qayıtsaq, şübhəsiz ki, zalim olarıq”. Allah buyurar: “Orada zəlil vəziyyətdə durub qalın və Mənə heç bir şey deməyin! Çünki bəndələrimdən bir zümrə var idi ki, onlar: “Ey Rəbbimiz! Biz iman gətirdik. Artıq bizi bağışla, bizə rəhm et. Sən rəhm edənlərin ən yaxşısısan!” - deyirdilər. Siz isə onları məsxərəyə qoyurdunuz. Məni yada salmağı belə sizə unutturmuşdu. Siz onlara gülürdünüz. Həqiqətən, Mən səbir etdiklərinə görə onları mü kafatlandırdım. Onlar nicat tapanlardır!” (“Muminun” surəsi, 106-111).

Bu ayədən məlum olduğuna görə, bu, Allahın cəhənnəm əhlinə son xitabıdır (Ən doğrusunu Allah bilir). Çünki Allah onlara “ora girin və Mənə heç bir söz deməyin” dedikdən sonra artıq bunun əksi mümkün deyil. Bundan sonra Allah cəhənnəm əhlinə əbədi olaraq xitab etməz. Hətta bu vəziyyəti düşünmək də insan üçün çox qorxuludur.

Cəhənnəm əhli çıxıra-çıxıra əzab çəkərkən “xilas olub xoşbəxtlik əldə edən”lər, yəni möminlər isə cənnət nemətləri içindədirlər. Cəhənnəm əhlinin çəkdiyi mənəvi əzablardan biri də onların cənnət əhli ilə olan danışığıdır. İnkarcılar cəhənnəmin qorxulu əzabları içində işgəncə görərkən xüsusi bir məqsədlə yaradılan sistemlə cənnəti görər, oradakı böyük nemət və əzəmətə baxarlar. Dünyada xor baxdıqları möminlərin yüksək bir həyat tərzi keçirdiyini, gözəl məkanlarda, möhtəşəm evlərdə qeyri-adi dərəcədə cəlbedici qadınlarla birlikdə yaşadığını, ləziz yemək və içkilərdən daddığını görürlər. Özlərinin çəkdikləri əzab və alçaldılmanın əksinə olaraq mömin-

lərin belə böyük nemət, dəyər və rahatlıq içində yaşamasının şahidi olurlar.

Bu işə onların əzabını daha da artırır. Onların peşmançılığı hədsizdir. Dünyada olarkən iman gətirməmələrinin, möminlərin əksinə olaraq Allahın hökmlərinə itaətsiz yanaşmalarının peşmançılığını çəkərlər. Belə bir vəziyyətdə cənnət əhli ilə əlaqə yaratmağa, onlardan kömək istəməyə də çalışırlar. Onların bu yalvarışları da mənasızdır. Bu vaxt cənnətdə olanlar da inkarçıların vəziyyətini görürlər və bu, onların Allaha şükür etməsini daha da artırır. Quranda cənnət və cəhənnəm əhli arasında danışıqlar belə ifadə edilir:

“Onlar cənnətlərdədirlər; bir-birindən soruşacaqlar; Günahkarlar barəsində: “Sizi Səqərə (cəhənnəmə) salan nədir?” Onlar deyəcəklər: “Biz namaz qılanlardan deyildik; yoxsulu da yedirtməzdik; batilə dalanlarla birlikdə biz də daldıq; haqq-hesab gününü yalan sayardıq. Ölüm bizi haqlayana qədər bu vəziyyətdə qaldıq”. Şəfaət edənlərin şəfaəti onlara fayda verməz!” (“Müddəssir” surəsi, 40-48).

Əbədi əzabdan xilas

olmaq üçün bir xatırlatma

Bu bölmədə özlərini və hər şeyi yaradan qüdrət sahibi Allahın varlığına inanan və onu inkar edən insanların halından çox qısaca olaraq bəhs etdik. Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, bu dediklərimiz insanların dünyaya gələndən bəri eşitdikləri cənnət və cəhənnəm təsvirindən fərqli bir məqsəd daşıyır. Bizim əsas məqsədimiz bəzi insanlara inamsız olaraq yaşadıklarını bu həyatda çəkdikləri əzabın axirətdə də onlardan uzaq ol-

mayacağıni bir daha xatırlatmaqdır.

Əlbəttə, hər bir insan bu dünyada istədiyi kimi yaşayıb, istədiyi yolu seçə bilər. Heç bir insan digərinə qarşı zorakılıq edə bilməz. Lakin Allahın varlığına və sonsuz ədalətinə iman gətirənlər kimi hamımızın vəzifəsi inkar edən və yaşadıkları şəraiti və gedişatı dərk etməyən insanları xəbərdar edib qorxutmaqdır. Çünki Allah öz ayələrində həmin insanların halını belə bildirmişdir:

“Elə isə binasını Allah qorxusu və rizası üzərində quran kəs daha yaxşıdır, yoxsa uçulmaqda olan bir yerin kənarında durub onunla birlikdə cəhənnəm oduna yuvarlanan kəs?! Allah zalim tayfanı doğru yola yönəltməz!” (“Tövbə” surəsi, 109).

Bu dünyada Allahın ayələrindən üz çevirib onların elə özlərini Yaradanı şüursuzcasına inkar edən insanlar axirətdə heç bir şəkildə xilas olmayacaqlar. Belə olan halda insanın vəzifəsi həqiqəti dərk etdiyi zaman vaxt itirmədən getdiyi yoldan - sonu əzab olan yoldan geri qayıdıb Allaha iman gətirməkdir. Əgər bunu etməsə, aşağıdakı ayələrdə ifadə edilən peşmançılıqla üzləşəcək:

“Kafirlər, yəqin ki, müsəlman olmalarını istərdilər! Qoy hələ yeyib içsinlər, ləzzət alsınlar, arzuları-ümidləri başlarını qatsın. Sonra biləcəklər!” (“Hicr” surəsi, 2-3).

Əbədi əzabdan və bu peşmançılıqdan xilas olmağın, Allahın rizasını və cənnətini qazanmağın yolu isə budur.

Gecikmədən Allaha ürəkdən iman gətirmək və bütün həyatını Onun razı olacağı əməllərə sərf etmək...

TƏKAMÜL YALANI

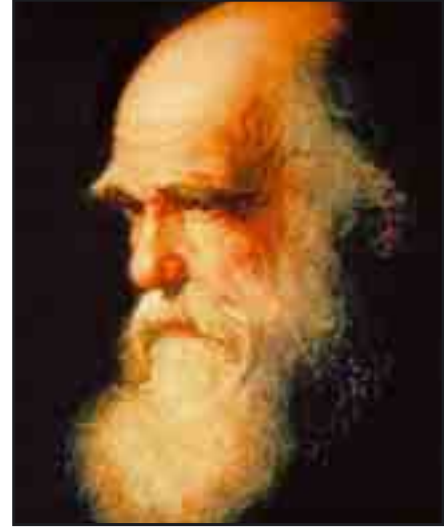
Darvinizm, yəni təkamül nəzəriyyəsi yaradılış həqiqətini inkar etmək məqsədilə ortaya atılmış, ancaq heç bir müvəffəqiyyət qazana bilməmiş elmdən uzaq bir sayıqlamadan başqa bir şey deyil. Canlı aləmin cansız maddələrdən təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edən bu nəzəriyyə elmin kainatda və canlılarda çox açıq bir "nizam" olmasını sübut etməsi ilə çürümüşdür. Beləliklə, bütün kainatın və canlıların Allah tərəfindən yaradılması həqiqəti elm tərəfindən də sübut olunmuşdur. Təkamül nəzəriyyəsini ayaqda saxlaya bilmək üçün bu gün bütün dünyada aparılan təbliğat yalnız elmi həqiqətlərin təhrif edilməsinə, bu həqiqətlərin birtərəfli şəkildə izah olunmasına, elm görüntüsü altında söylənən yalanlara və yol verilən saxtakarlıqlara əsaslanır.

Ancaq bu təbliğat da həqiqəti ört-basdır edib gizlədə bilmir. Təkamül nəzəriyyəsinin elm tarixindəki ən böyük yalan olması faktı son 20-30 ildə elm dünyasında getdikcə daha yüksək səslə dilə gətirilir. Xüsusilə 1980-ci illərdən sonra aparılan tədqiqatlar darvinistlərin iddialarının tamamilə yanlış olduğunu ortaya qoymuş və bu həqiqət bir xeyli alim tərəfindən qeyd edilmişdir. Ələlxüsus da ABŞ-da biologiya, biokimya, paleontologiya kimi müxtəlif elm sahələrində çalışan alimlər darvinizmin artıq öz qüvvəsini itirdiyini görür, canlıların mənşəyini artıq yaradılış ilə açıqlayırlar.

Təkamül nəzəriyyəsinin süqutunu və yaradılışın dəlillərini başqa əksər çalışmamızda bütün elmi təfərrüatları ilə qeyd etdik və qeyd etməyə davam edirik. Ancaq bu məsələ çox əhəmiyyətli olduğu üçün burada da bir çox məsələləri xülasə etmək zəruri və faydalıdır.

Darvini yıxan çətinliklər

Təkamül nəzəriyyəsi tarixi kökləri ilə qədim Yunanıstana qədər gedib çıxan bir təlim olsa da, o, yalnız XIX əsrdə əhatəli şəkildə ortaya çıxdı. Nəzəriyyəni elm dünyasının gündəminə salan ən mühüm hadisə Çarlz Darvinin 1859-cu ildə nəşr edilən "Cinslərin mənşəyi" adlı kitabı oldu. Darvin bu kitabda canlıların müxtəlif növlərinin Allah tərəfindən ay-

rı-ayrılıqda yaradılması gerçəyinə qarşı çıxırdı. Darvinə görə, bütün cinslər müştərək bir atadan gəlirdi və onlar zaman ötdükcə kiçik dəyişikliklər sayəsində bir-birindən fərqlənmişdilər.

Darvinin nəzəriyyəsinin heç bir maddi dəlili yox idi. O, özü də bunu qəbul edirdi ki, bu nəzəriyyə yalnız "ortaya atılan məntiqi fikir" idi. Hətta Darvinin öz kitabındakı "Nəzəriyyənin çətinlikləri" başlıqlı geniş hissədə də etiraf etdiyi kimi, bu nəzəriyyə bir çox mühüm sual qarşısında aciz qalır.

Darvin zənn edirdi ki, onun nəzəriyyəsinin qarşısında dayanan çətinliklər elmin inkişafı ilə aradan qaldırılacaq, yəni elmi kəşflər bu nəzəriyyənin elmi əsaslarını gücləndirəcək. O, bunu kitabının bir çox yerində bildirmişdi. Ancaq durmadan inkişaf edən elm Darvinin bu ümidlərinin tam əksinə olaraq, həmin nəzəriyyənin başlıca müddəalarını bir-birinin ardınca sarsıdırdı.

Darvinizmin elm qarşısındakı məğlubiyyəti üç əsas başlıqda incələyə bilərik:

1. Bu nəzəriyyə həyatın Yer üzündə ilk dəfə necə ortaya çıxdığını heç cür açıqlaya bilmir.

2. Darvinizm nəzəriyyəsinin ortaya atdığı "təkamül mexanizmləri"nin həqiqətdə təkmilləşdirici təsirə malik olduğunu göstərən heç bir elmi sübut yoxdur.

3. Daşlaşmış bitki qalıqları və torf qatları təkamül nəzəriyyəsinin irəli sürdüyü proqnozların tam əksini ortaya çıxarır.

Bu bölümdə qeyd edilən əsas müddələri onların mahiyyəti baxımından incələyəcəyik.

Kəçilə bilməyən ilk pillə: həyatın mənşəyi

Təkamül nəzəriyyəsi bütün canlı növlərini ibtidai dünyada təxminən 3,8 milyard il əvvəl meydana çıxan yeganə bir canlı hüceyrədən əmələ gəldiyini iddia edir. Tək hüceyrənin milyonlarla kompleks canlı növünü necə meydana gətirməsi və belə bir təkamül əgər həqiqətən də olubsa, bunun izlərinin daşlaşmış bitki qalıqlarında, torf qatlarında niyə tapılmaması darvinizm nəzəriyyəsinin cavablandırma bilmədiyi suallardır. Ancaq bütün bunlardan əvvəl iddia edilən təkamül mərhələsinin ilk pilləsində dayanmaq lazımdır: bəhs edilən o "ilk hüceyrə" necə ortaya çıxmışdır?

Təkamül nəzəriyyəsi yaradılışı rədd etdiyi və heç bir fəvqəltəbii müdaxiləni qəbul etmədiyi üçün "ilk hüceyrə"nin heç bir plan və nizam-intizam olmadan, təbiət qanunları çərçivəsində təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Yəni bu nəzəriyyəyə görə, cansız maddə təsadüflər nəticəsində ortaya canlı bir hüceyrə çıxarmalıdır. Ancaq bu, məlum olan ən əsas bioloji qanunlara zidd iddiadır.

"Həyat həyatdan gəlir"

Darvin öz kitabında həyatın mənbəyi barədə heç nə qeyd etməyib. Çünki onun dövründəki ibtidai elm canlıların çox sadə bir quruluşa malik olduğunu güman və iddia edirdi. Orta əsrlərdən bəri böyük etimad bəslənən və "spontan generasiya" adlanan nəzəriyyənin tərəfdarları cansız maddələrin təsadüfən bir yerə yığılıb canlı bir varlıq meydana gətirməsinə inanırdı. Bu dövrdə böcəklərin yemək qalıqlarından, siçanların isə buğdadan əmələ gəldiyinə şübhə etmirdilər. Bunu isbat etmək üçün hətta qəribə təcrübələr də aparmışdılar. Çirkli bir parçanın üstünə bir az buğda qoyulmuş, bir qədər gözləyərlərsə, bu çulğaşmadan siçanların meydana gələcəyi zənn edilmişdi.

Çiy ətin qurd salması da həyatın cansız maddələrdən meydana gəlməsinə dəlil sayılırdı. Halbuki daha sonralar məlum olacaqdı ki, ətin üstündə yaranan qurdlar öz-özünə meydana gəlmir, milçəklərin gətirib ora qoyduğu gözlə görünməyən sürfələrdən çıxırlar.

Darvin özünün "Cinslərin mənşəyi" adlı kitabını yazdığı dövrdə isə elm dünyası belə hesab edirdi ki, bakteriyalar cansız maddədən meydana gəlir. Halbuki məşhur fransız bioloqu Luis Paster təkamülün əsası olan bu inancı Darvinin kitabının nəşr edilməsindən beş il sonra qəti olaraq rədd etdi. Paster apardığı çalışma və təcrübələrdən sonra gəldiyi nəticəni belə xülasə edirdi:

"Cansız maddələrin həyat əmələ gətirməsinə dair iddia daha qəti olaraq tarixin arxivinə verilmişdir" (*Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, Marcel Dekker, New York, 1977, səh. 2*).

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarları Pasterin gəldiyi nəticələrə qarşı uzun müddət mübarizə apardılar. Ancaq inkişaf edən elm canlı hüceyrənin mürəkkəb quruluşunu ortaya çıxarırdan

sonra həyatın öz-özünə meydana gəlməsi iddiasının çürüklüyü bir daha və qəti şəkildə aydın oldu.

XX əsrdəki nəticəsiz səylər

XX əsrdə həyatın mənşəyi mövzusu ilə bağlı proseslərin önündə gedən ilk təkamülçü məşhur rus bioloqu Aleksandr Oparin oldu. Oparin 1930-cu illərdə ortaya atdığı bəzi tezislərlə canlı hüceyrənin təsadüfən meydana gələ biləcəyini isbat etməyə çalışdı. Ancaq onun bu axtarışları nəticəsiz qaldı. Oparin bunu etiraf etməyə məcbur oldu:

"Təəssüf ki, hüceyrənin mənşəyi problemi təkamül nəzəriyyəsinə bütövlükdə əhatə edən ən qaranlıq məsələni təşkil edir" (*Alexander I. Oparin, Origin of Life, Dover Publications, New York, (1936), 1953 (reprint), səh. 196*).

Oparinin arxasınca gedən təkamülçülər həyatın mənşəyi mövzusunun bir yerə çıxara bilmək üçün təcrübələr aparmağa səy göstərdilər. Bu təcrübələrin ən məşhuru amerikalı kimyagər Stenli Miller tərəfindən 1953-cü ildə aparıldı. S.Miller ibtidai dünyanın atmosferində olduğunu iddia etdiyi qazları bir təcrübə vasitəsilə birləşdirərək və bu reaksiyaya enerji əlavə edərək proteinlərin tərkibindəki bir neçə üzvi molekulu (aminoasit) sintez etdi. Həmin illərdə əhəmiyyətli bir mərhələ kimi təqdim olunan bu təcrübənin nəticəsiz qalması və təcrübədə istifadə edilən atmosferin gerçək dünya atmosferindən çox fərqli olması gələcək illərdə ortaya çıxacaqdı ("*New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life*", *Bulletin of the American Meteorological Society, c. 63, noyabr 1982, ss. 1328-1330*).

Uzun müddət davam edən bu səssizlikdən sonra Millerin özü də istifadə elədiyi atmosferin həqiqi olmadığını etiraf etdi (*Stanley Miller, Molecular Evolution of Life: Current Status of*

the Prebiotic Synthesis of Small Molecules, 1986, səh. 7).

Həyatın mənşəyi məsələsini açıqlamaq üçün təkamülçülərin XX əsrdə apardığı bütün səylər nəticəsiz qaldı. San Dieqo Skripps İnstitutundan olan tanınmış geokimyəçi Ceffri Bada təkamülçü "Earth" jurnalında 1998-ci ildə nəşr edilən bir məqalədə bu həqiqəti belə qəbul edir:

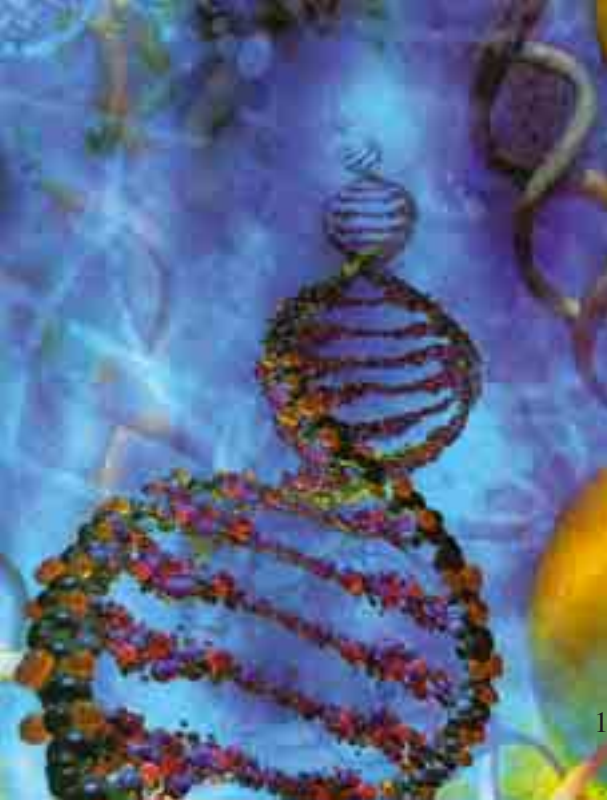
"Bu gün XX əsri arxada qoyarkən hələ XX əsrə daxil olanda malik olduğumuz ən böyük həllini tapmamış problemlə qarşı-qarşıyıyıq: həyat Yer üzündə necə başladı?" (*Jeffrey Bada, Earth, fevral 1998, səh. 40).*

Həyatın kompleks quruluşu

Təkamül nəzəriyyəsinin həyatın mənşəyi mövzusunda çox ciddi çətinliyə düşməsinin əsas səbəbi ən sadə hesab edilən canlı orqanizmlərin inanılmayacaq dərəcədə qarmaqarışq quruluşa malik olmasıdır. Canlı varlığın hüceyrəsi insan övladının düzəltdiyi texniki məhsullardan daha mürəkkəbdir. Belə ki, bu gün dün-

yanın ən inkişaf etmiş laboratoriyalarında da cansız maddələri bir yerə yığaraq canlı hüceyrə əldə etmək mümkün deyil.

Bir hüceyrənin meydana gəlməsi üçün lazım olan şərtlər heç vaxt təsadüflərlə izah ediləməyəcək qədər çoxdur. Hüceyrənin əsaslarından biri olan proteinlərin təsadüfi olaraq sintezlənmə ehtimalı isə 500 aminoasitlik yuvarlaq bir protein üçün 10^{950} -də 1-dir. Ancaq ri-

yazıyyatda 10^{50} -də 1-dən aşağı olanlar "imkansız" sayılır. Hüceyrənin nüvəsində yerləşən və özündə genetik bilginə gizlədən DNT molekulu isə inanılmaz bir məlumat bankıdır. Hesablamalara əsasən, insan DNT-sinin ehtiva etdiyi məlumat kağıza köçürülə bilsə, 500 səhifədən ibarət 900 cildlik bir kitabxanaya meydana gələ bilər. Bu nöqtədə çox maraqlı bir dilemma da var: DNT ancaq bəzi xüsusiləşmiş proteinlərin köməyi ilə cütləşə bilər. Ancaq bu proteinlərin sintezi də ancaq DNT-dəki məlumatlara uyğun olaraq həyata keçir. Bir-birinə bağlı olduqlarına görə cütləşmənin meydana gələ bilməsi üçün onların ikisinin də eyni anda mövcud olması lazımdır. Bu isə həyatın özü-özündən meydana gəlməsi barədəki ssenarini çətinliyə salır. San Dieqo Kaliforniya Universitetindən məşhur təkamülçü alim, professor Lesli Orgel (Leslie Orgel) "Scientific American" jurnalının 1994-cü ilin oktyabr ayındakı sayında bu həqiqəti belə etiraf edir:

"Son dərəcə kompleks quruluşlara sahib olan proteinlərin və nuklein turşularının (RNT və DNT) eyni yerdə və eyni vaxtda təsadüf nəticəsində əmələ gəlməsi həтта ehtimaldan da həddindən artıq uzaqdır. Ancaq bunların biri olmadan digərini əldə etmək də mümkün deyil. Dolayısı ilə insan həyatın kimyəvi yollarla ortaya çıxmasının heç vaxt mümkün olmaması nəticəsinə gəlmək məcburiyyətində qalır" (Leslie E. Orgel, "The Origin of Life on Earth", *Scientific American*, c. 271, oktyabr 1994, səh. 78).

Şübhəsiz ki, əgər həyatın təsadüflərlə ortaya çıxmasının qeyri-mümkünlüyü təsdiqlənirsə, bu vəziyyətdə onun fəvqəltəbii şəkildə yaradıldığını qəbul etmək lazımdır. Bu həqiqət isə əsas məqsədi yaradılışı rədd etmək olan təkamül nəzəriyyəsinin açıq-aşkar mənasızlığını ortaya çıxarır.

Təkamülün xəyali mexanizmləri

Darvinizm nəzəriyyəsini puç edən başqa ikinci böyük məsələ bu nəzəriyyənin "təkamül mexanizmləri" kimi ortaya atdığı iki anlayışın da əsl həqiqətdə heç bir təkmilləşdirici gücə malik olmamasının sübuta yetirilməsidir. Darvin ortaya atdığı təkamül iddiasını tam şəkildə "təbii seleksiya" mexanizminə bağlamışdı. Onun bu mexanizmə verdiyi əhəmiyyət kitabının adından da görünürdü: "Cinslərin mənşəyi təbii seleksiya yolu ilə".

Təbii seleksiya təbii seçmə deməkdir və təbiətdəki həyat mübarizəsində təbii şərtlərə uyğun olan güclü canlıların həyatda qalacağı düşüncəsinə əsaslanır. Məsələn, yırtıcı heyvanlar tərəfindən hürküdülən bir maral sürüsündə daha sürətli qaça bilənlər həyatda qalacaqlar. Beləliklə, maral sürüsü sürətliyədən və güclülərədən meydana gəlməlidir. Ancaq bu mexanizm maralları əlbəttə, təkmilləşdirməz, onları başqa bir canlı növünə, məsələn, atlara çevirməz.

Dolayısı ilə təbii seleksiya mexanizmi heç bir təkmilləşdirici gücə malik deyil. Darvin də bu həqiqətin fərqləndə idi və "Cinslərin mənşəyi" kitabında "faydalı dəyişikliklər meydana gəlmədi-

yi vaxtda təbii seleksiya heç nə edə bilməz" demək məcburiyyə-
tində qalmışdı (*Charles Darwin, The Origin of Species: A
Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964,
səh. 189*).

Lamarkın təsiri

Yaxşı, bəs bu "faydalı dəyişikliklər" necə meydana gəldi?
Darvin öz dövrünün ibtidai elm anlayışı daxilində bu suala Lamar-
ka əsaslanaraq cavab verməyə çalışmışdı. Darvindən əvvəl yaşa-
mış fransız bioloqu Lamarka görə, canlılar həyatları boyu məruz
qaldıqları fiziki dəyişiklikləri sonrakı nəsələ ötürürlər, nəsildən-
nəsələ ötürülərək yığılan bu xüsusiyyətlər nəticəsində isə yeni
cinslər meydana çıxır. Məsələn, Lamark deyirdi ki, zürafələr cey-
ranlardan əmələ gəlirlər. Belə ki, hündür ağacların yarpaqlarını
yemək üçün səy göstərərək onların nəsildən-nəsələ boyları uza-
nıb.

Darvin də buna oxşar misallar gətirmiş, məsələn, "Cinslə-
rin mənşəyi" kitabında qida tapmaq üçün suya girən bəzi ayların
bir müddət sonra balinalara çevrildiyini iddia etmişdi (*Charles
Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition,
Harvard University Press, 1964, səh. 184*).

Amma Mendel tərəfindən kəşf olun-
muş və XX əsrdə inkişaf edən genetikə el-
mi ilə öz qəti təsdiqini tapmış atavizm qa-
nunları qazanılmış xüsusiyyətlərin sonrakı
nəsillərə ötürülməsi əfsanəsini qəti olaraq
darmadağın etdi. Beləliklə, təbii seleksiya
bütünlüklə təsirsiz bir mexanizm olaraq
qaldı.

Neodarvinizm və mutasiyalar

Darvinistlər isə bu vəziyyətdən bir çıxış yolu tapmaq üçün 1930-cu illərin axırlarında "Müasir sintetik nəzəriyyə"ni, daha məşhur adı ilə desək, neodarvinizmi ortaya atdılar. Neodarvinizm təbii seleksiya konsepsiyasına "faydalı dəyişikliklərin səbəbi" kimi mutasiyaları, yəni canlıların genlərinə radiasiya kimi xarici təsirlərin, ya da köçürmə səhvləri nəticəsində meydana gələn pozuntuları əlavə etdi.

Bu gün dünyada təkamül adına hələ də qəbul edilən model neodarvinizmdir. Nəzəriyyə Yer üzündə olan milyonlarla canlı növünün, bu canlıların qulaq, göz, ağciyər, qanad kimi saysız kompleks orqanlarının "mutasiyalara", yəni genetik pozuntulara əsaslanan bir mərhələ nəticəsində əmələ gəldiyini iddia edir. Ancaq nəzəriyyəni kəsərsiz edən açıq bir elmi həqiqət var: mutasiyalar canlıları inkişaf etdirməz, əksinə, onlara həmişə zərər verirlər.

Bunun səbəbi çax sadədir: DNT çox kompleks bir quruluşa malikdir. Bu molekul üzərində meydana gələn hər hansı təsadüfi təsir ancaq zərər verir. Amerikalı genetik B.G.Ranganathan bunu belə açıqlayır:

"Mutasiyalar kiçik, təsadüfi və zərərliyə malikdir. Çox nadir hallarda meydana gəlirlər və ən yaxşı ehtimalla təsirsizdir. Bu üç xüsusiyyət mutasiyaların təkamülçü bir inkişafa səbəb ola bilməyəcəyini göstərir. Onsuz da yüksək dərəcədə əlahiddələşmiş bir orqanizmdə meydana gələn təsadüfi bir hal ya təsirsiz olacaq, ya da zərərli. Bir qol saatında meydana gələcək təsadüfi dəyişiklik onu inkişaf etdirməyəcəkdir. Böyük ehtimalla ona zərər verəcək və ya ən yaxşı ehtimalla təsirsiz qalacaq. Bir zəlzələ bir şəhəri inkişaf etdirməz, əksinə, onu dağıdır" (*B.G. Ranganathan, Origins?, The*

Banner Of Truth Trust, Pennsylvania, 1988).

Bu günə qədər heç bir faydalı mutasiya nümunəsi olmayıb. Bütün mutasiyaların zərərli olduğu müəyyənləşdi. Aydın oldu ki, təkamül nəzəriyyəsinin "təkamül mexanizmi" kimi göstərdiyi mutasiyalar həqiqətdə canlılara ancaq ziyan verən, onları şikəst

edən bir genetik hadisədir. (İnsanlarda mutasiyanın ən çox görünən təsiri xərçəng xəstəliyi-dir). Əlbəttə, zərərverici bir mexanizm "təkamül mexanizmi" ola bilməz. Təbii seleksiya isə Darvinin də qəbul etdiyi kimi, "özbaşına heç nə edə bilməz". Bu həqiqət bizlərə təbiətdə heç bir "təkamül mexanizmi"nin olmadığını göstərir. Təkamül mexanizmi olmadığını görə isə

təkamül deyilən xəyali mərhələ də ola bilməz.

Daşlaşmış qalıqlarda keçid formalarının izi yoxdur

Təkamül nəzəriyyəsinin iddia etdiyi ssenarinin baş verməməsinin ən açıq sübutu isə daşlaşmış bitki qalığı qatları, torf laylarıdır. Təkamül nəzəriyyəsinə görə, bütün canlılar bir-birindən törəmişdir. İlk canlı növü vaxt keçəndən sonra başqa formaya çevrilmiş və bütün cinslər bu şəkildə ortaya çıxmışdır. Nəzəriyyəyə görə, bu dəyişiklik yüz milyon illər boyu sürərək mərhələ-mərhələ davam etmişdir.

Bu vəziyyətdə iddia edilən uzun dəyişiklik müddəti boyunca saysız-hesabsız "ara cinslər" in meydana gəldiyini və yaşadığını qəbul etmək lazımdır. Məsələn, keçmişdə özündə balıq xüsusiyyətlərinin olmasına baxmayaraq, bir yandan da bəzi sürünənlərin xüsusiyyətlərini qazanmış yarı balıq-yarı sürünən canlılar yaşamış olmalı idi. Yaxud da sürünənlərin xüsusiyyətlərinə malik olarkən bir yandan da bəzi quş xüsusiyyətləri qazanmış sürünən-

quşlar ortaya çıxmalı idi. Ancaq onlar keçid mərhələsində olduqları üçün şikəst, nöqsanlı və qüsurlu canlılar olmalı idilər. Təkamülçülər keçmişdə yaşadıklarına inandıqları bu nəzəri məxluqlara "ara keçid forması" adını verirlər.

Əgər həqiqətən keçmişdə bu cür canlılar yaşayıbsa, onda onların sayları və növləri milyonlarla, hətta milyardlarla olmalı idi. Və bu qəribə canlıların qalıqlarına mütləq daşlaşmış qalıqlarda, torf laylarında rast gəlinməli idi. Darvin "Cinslərin mənşəyi"ndə bunu belə açıqlamışdır: "Əgər nəzəriyyə düzdürsə, cinsləri bir-birinə bağlayan saysız ara keçid növləri mütləq yaşamalıdır... Bunların yaşamasına dair sübutlar da təkcə daşlaşmış bitki qalıqları qatları arasında tapıla bilər (*Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, səh. 179.*).

Darvinin puç olan ümidləri

XIX əsrin ortalarından etibarən dünyanın dörd bir tərəfində daşlaşmış qalıqlar tədqiq edilsə də, həmin laylarda bu ara keçid formalarına heç vaxt rast gəlinməyib. Aparılmış qazıntı və araşdırmalar zamanı əldə edilən bütün tapıntılar təkamülçülərin gözlədiklərinin əksinə olaraq göstərdi ki, canlılar Yer üzündə birdən-birə, nöqsansız və qüsursuz bir şəkildə ortaya çıxıblar.

Tanınmış ingilis paleontoloqu Derek U.Eger özü təkamülçü olsa da bu gerçəyi belə etiraf edir:

"Problemimiz budur ki, geoloji layları, daşlaşmış qatları bütün təfərrüatı ilə araşdıranda, istər cinslər, istərsə də siniflər səviyyəsində olsun, davamlı olaraq həmişə eyni həqiqətlə qarşılaşırıq: mərhələli təkamüllə inkişaf edən deyil, Yer kürəsində birdən-birə meydana gələn qruplar görürük (*Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record",*

Proceedings of the British Geological Association, c. 87, 1976, səh. 133)

Yəni bütün canlı növləri daşlaşmış laylarda aralarında heç bir keçid forması olmadan, nöqsansız şəkildə ani olaraq ortaya çıxırlar. Bu isə Darvinin düşüncülərinin tam əksi və canlı növlərinin yaradıldığını göstərən çox güclü dəlildir. Çünki bir canlı növünün özü-özündən təkmilləşməsinin, heç bir ata olmadan bir anda və qüsursuz olaraq ortaya çıxmasının yeganə izahı, o cinsin yaradılmasıdır. Bu həqiqət məşhur təkamülçü bioloq Duqlas Futuyma tərəfindən də qəbul edilir:

"Yaradılış və təkamül hazırda yaşayan canlıların mənşəyi haqqında iki mümkün açıqlamalardır. Canlılar dünya üzərində ya tamamilə mükəmməl və nöqsansız bir şəkildə ortaya çıxmışdır, ya da belə olmamışdır. Əgər belə olmayıbsa, onda bir dəyişiklik mərhələsi sayəsində özlərindən əvvəl mövcud olan bəzi canlı növlərinin təkamülü yolu ilə meydana gəlməlidirlər. Amma onlar əgər qüsursuz və mükəmməl bir şəkildə ortaya çıxıblarsa, o halda sonsuz güc sahibi bir ağıl tərəfindən yaradılmalıdırlar (*Douglas Y. Futuyma, Science on Trial, Pantheon Books, 1983, səh. 197*).

Daşlaşmış qalıqlar da canlıların Yer üzündə qüsursuz və mükəmməl şəkildə ortaya çıxdığını göstərir. Yəni cinslərin mənşəyi Darvinin iddiasının əksinə olaraq təkamül deyil, yaradılışdır.

İnsanın təkamülü nağlı

Təkamül nəzəriyyəsinə müdafiə edənlərin ən çox gündəmə gətirdiyi məsələ insanın mənşəyi məsələsidir. Bu məsələdəki darvinist iddia bu gün yaşayan müasir insanın meymunabənzər bəzi məxluqlardan əmələ gəldiyini bildirir. 4-5 milyon il bundan

əvvəl başlandığı qəbul edilən bu mərhələdə müasir insanla onun əcdadları arasında bəzi "ara forma"ların yaşadığı iddia olunur. Həqiqətdə isə bütünlüklə xəyali olan bu ssenaridə dörd əsas "kateqoriya" sadalanır:

1. Australopithecus
2. Homo habilis
3. Homo erectus
4. Homo sapiens.

Təkamülçülər insanların guya ilk meymunabənzər əcdadlarına "cənub meymunu" mənasına gələn "australopithecus" adını verirlər. Bu canlılar həqiqətdə nəslə tükənmiş bir meymun cinsindən başqa bir şey deyil. İngiltərə və ABŞ-dan olan lord Soli Zuckerman (Lord Solly Zuckerman) və prof. Çarlz Oksnerd (Charles Oxnard) kimi dünyanın iki məşhur anatomistinin australopithecus nümunələri üzərində apardıqları çox əhatəli çalışmaları bu canlıların yalnız nəslə kəsilmiş bir meymun cinsinə aid olmasını və onların insanlarla heç bir oxşarlığa malik olmadığını göstərmişdir (*Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, Torlinger Publications, New York, 1970, ss. 75-94; Charles E. Oxnard, "The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt", Nature, c. 258, səh. 389*).

Təkamülçülər insan təkamülünün sonrakı mərhələsini də "homo", yəni insan olaraq təsnif edirlər. İddialara görə, homo sırasındakı canlılar australopithecus-lardan daha çox inkişaf etmişdilər. Təkamülçülər bu fərqli canlılara aid fəsilləri ard-arda düzərək xəyali bir təkamül cədvəli təşkil edirdi. Bu cədvəl xəyalidir, çünki həqiqətdə bu müxtəlif siniflər arasında təkamül əlaqəsinin olduğu heç vaxt sübut edilməmişdir. Təkamül nəzəriyyəsinin XX əsrdəki ən mühüm müdafiəçilərindən biri olan Ernst Meyr (Ernst Mayr) "Homo sapiensə uzanan zəncir həqiqətdə itkindir" deyərək

Məharətlə çəkilməmiş bu yarın insan, yarımeymun «məxluqlar»a müxtəlif kitablarda və qəzet səhifələrində tez - tez rast gələnlər insanın meymunaoxşar «məxluqun» təkamülü nəticəsində ortaya çıxdığına qənaət gətirirlər. Halbuki bu şəkillərin hamısı təkamülçülərin təxəyyül güclərindən istifadə edərək çəkdiqləri saxtakarlıq nümunəsidir.

bunu qəbul edir (*Y. Rennie, "Darwin's Current Bulldog: Ernst Mayr", Scientific American, dekabr 1992*).

Təkamülçülər australorithecus-homo habilis-homo erectus-homo sapiens sıralamasını tərtibləyərkən bunların hər birinin ondan sonra gələnin atası olması təsvirini yaratmağa çalışırlar. Halbuki paleoantropoloqların son tapıntıları australorithecus, homo habilis və homo erectus-un dünyanın müxtəlif bölgələrində eyni dövrlərdə yaşadıklarını sübut etmişdir (*Alan Walker, Science, c. 207, 1980, səh. 1103; A.Y.Kelso, Physical Anthropology, 1. nəşr, Y.B.Lirincott Co., New York, 1970, səh. 221; M.D. Leakey, Olduvai Gorge, c. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, səh. 272*).

Homo erectus sinifinə daxil edilən insanların bir hissəsi müasir dövrlərə qədər, homo sapiens neandertal və homo sapiens isə sapiens (müasir) insanla eyni şəraitdə yan-yana yaşamışlar (*Time, noyabr 1996*).

Bu isə əlbəttə, bu siniflərin bir-birinin əcdadı olması iddiasının qüvvədə qalmadığını aydın şəkildə ortaya qoyur. Harvard

Universiteti (ABŞ) paleontoloqlarından Stefan Cey Quld (Stephen Jay Gould) özü bir təkamülçü olsa da, darvinizm nəzəriyyəsinin bu çətinliyini belə izah edir:

“Əgər bir-biri ilə paralel olaraq yaşayan üç müxtəlif hominid (insanabənzər) cizgisi varsa, elə isə bizim nəsil ağacımıza nə oldu? Aydınadır ki, bunların biri digərindən meydana çıxmış ola bilməz. Bunların biri digəri ilə müqayisə edildə təkamül nəticəsində bir inkişaf ardıcılığı göstərə bilmirlər” (*S.Y. Gould, Natural History, c. 85, 1976, səh. 30*).

Qızası, mətbuatda və ya dərs kitablarında qeyd edilən və xəyalların məhsulu olan bəzi "yarımeymun, yarınsan" canlıların şəkilləri ilə, yəni ancaq təbliğat yolu ilə güclə saxlanmağa çalışılan insanın təkamülü ssenarisi heç bir elmi əsası olmayan nağıldan ibarətdir.

Bu mövzunu uzun illər araşdıran, xüsusilə australorithecus fəsiləri üzərində 15 il tədqiqat aparan İngiltərənin ən məşhur və mötəbər alimlərindən biri lord Soli Zakerman özü bir təkamülçü idi, amma o da ortada meymunabənzər canlılardan insana gəlib çıxan həqiqi bir nəsil ağacının olmadığı nəticəsinə gəlmişdir.

Lord S.Zakerman bir də maraqlı bir "elm şkalası" hazırlamışdı. O, elmi olaraq qəbul etdiyi elm sahələrindən elmdən uzaq olaraq qəbul etdiyi elm sahələrinə qədər bir cədvəl təşkil etmişdi. Lord S.Zakermanın bu cədvəlinə görə, elmi, yəni konkret faktlara əsaslanan elm sahələri kimya və fizikadır. Cədvəldə bunlardan sonra biologiya elmləri, sonra da sosial elmlər yerləşir. Cədvəlin sonunda, yəni elmdən ən kənar hesab edilən hissədə isə telepatiya, "altıncı hiss" kimi "hissdənənar dərk etmək" anlayışı, bir də "insanın təkamülü" vardır! Lord Zakerman cədvəlin bu hissəsini belə izah edir:

“Obyektiv gerçəkliyin sahəsindən çıxıb da bioloji elm ola-

raq qəbul edilən bu sahələrə, yəni hissdənkənar idraka və insanın daşlaşmış tarixinin izah edilməsinə daxil olanda, təkamül nəzəriyyəsinə inanan bir adam üçün hər şeyin mümkün olduğunu görürük. Belə ki, öz nəzəriyyələrinə qəti olaraq inanan bu adamların hətta bəzi ziddiyyətli qərarları eyni anda qəbul etməsi də mümkündür” (*Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, Torlinger Publications, New York, 1970, səh. 19*).

İnsanın təkamülü nağılı da öz nəzəriyyələrinə kor-koranə inanan bəzi insanların tapdıqları bəzi daşlaşmış qalıqları əvvəlcədən qəbul etdikləri fikirlərinə uyğun olaraq izah etməkdən ibarətdir.

Darvin düsturu!

Bura qədər qeyd etdiyimiz bütün texniki sübutlarla yanaşı təkamülçülərin necə cəfəng bir inanca malik olmasını bir də uşaqların da başa düşəcəyi qədər aydın bir misalla xülasə edək.

Təkamül nəzəriyyəsi canlı aləmin təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Dolayısı ilə bu iddiaya görə, cansız və şüursuz atomlar bir yerə yığılaraq əvvəlcə hüceyrəni, sonra da eyni atomlar hər hansısa bir şəkildə digər canlıları və insanı meydana gətirmişdir. İndi fikirləşək. Canlı aləmin əsasları olan karbon, fosfor, azot, potasium bircə canlı da meydana gətirə bilməzlər. İstəsəniz bu məsələdə bir "təcrübə" aparaq və təkamülçülərin əslində müdafiə etdikləri, ancaq uca səslə deyə bilmədikləri iddianı onların adından "Darvin düsturu" ilə incələyək.

Təkamülçülər canlı aləmin əsasını təşkil edən fosfor, azot, karbon, oksigen, dəmir, maqnezium kimi elementlərdən çoxlu sayda böyük çənin içinə bol miqdarda qoysunlar. Hətta adi hallarda olmayan, ancaq bu qarışıqın içində olmalıdır dedikləri bəzi lə-

vazimatları da bu çənə əlavə etsinlər. Qarışıqların içinə istədikləri qədər aminosit, istədikləri miqdarda da (birinin də təsadüfən meydana gəlmə ehtimalı 10^{-950} olan) protein doldursunlar. Bu qarışığa istədikləri kimi istilik və rütubət versinlər. Bunları istədikləri inkişaf etmiş cihazlarla qarışdırırlar. Çənlərin yanına da bu dünyanın ən məşhur alimlərini dəvət etsinlər. Bu mütəxəssislər atadan oğula, nəsildən-nəslə ötürülərək növbə ilə milyardlarla, hətta trilyonlarla il davamlı olaraq çənlərin yanında gözləsinlər. Bir canlının meydana gəlməsi üçün hansı şərtlərin mövcud olmasına inanırlarsa, hamısından istifadə etmək sərbəst olsun. Ancaq nə edirlərsə-etsinlər, o çənlərdən qətiyyən bir canlı çıxara bilməyəcəklər. Zürafələri, şirləri, arıları, bülbülləri, tutuquşuları, atları, delfinləri, gülləri, zanbaqları, qərənfilləri, bananları, portağalları, almaları, xurmaları, pomidorları, yemişləri, qarpızları, əncirləri, zeytunları, üzümləri, şaftalıları, tovuzquşularını, qırqovulları, müxtəlif rəngli kəpənəkləri və bunlar kimi milyonlarla canlı növdən heç birini əmələ gətirə bilməzlər. Burada adını qeyd etdiyimiz bu canlı varlıqların tək bir hüceyrəsini də əldə edə bilməzlər.

Qısaı, şüursuz atomlar bir yerə yığılaraq hüceyrəni əmələ gətirə bilməzlər. Sonra yeni bir qərar verərək bir hüceyrəni iki yerə ayıran, daha sonra bir-birinin ardınca fərqli qərarlar verən, elektron mikroskopunu kəşf edən, sonra öz hüceyrə quruluşunu bu mikroskopun altında incələyən professorları da əmələ gətirə bilməzlər.

Maddə ancaq Allahın üstün yaratması ilə canlı ola, həyat tapıb bilər. Bunun əksini iddia edən təkamül nəzəriyyəsi isə təfəkkür və idraka tamamilə zidd olan bir cəfəngiyyatdır. Təkamülçülərin ortaya atdığı iddialar ətrafında bir az düşünmək, haqqında yuxarıda danışılan nümunədə olduğu kimi, bu həqiqəti də aydın şəkildə göstərir.

Gözdəki və qulaqdakı texnologiya

Təkamül nəzəriyyəsinin heç vaxt izah edə bilməyəcəyi başqa bir məsələ isə gözdəki və qulaqdakı mükəmməl hissetmə (lamisə) keyfiyyətidir.

Gözlə bağlı mövzuya keçməzdən əvvəl "necə görürük?" sualına qısa da olsa cavab verək. Bir cisimdən gələn şüalar gözə tərs olaraq düşürlər. Bu şüalar buradakı hüceyrələr tərəfindən elektrik siqnallarına çevrilir və beynin arxa tərəfindəki görmə mərkəzi deyilən kiçik bir nöqtəyə ötürülür. Bu elektrik siqnalları sıra ilə davam edən icraatlardan sonra beyindəki bu mərkəzdə görüntü olaraq hiss edilir və görülür.

Bu məlumatdan sonra indi bir az fikirləşək. Beyin işıq üçün qapalıdır. Yəni beynin içi qapqaranlıqdır, işıq beynin olduğu yerə qədər gedib çıxa bilməz. Görüntü mərkəzi deyilən yer zülmət qaranlıq, işığın heç vaxt çata bilmədiyi, bəlkə də heç vaxt rast gəlmədiyiniz qədər qaranlıq bir yerdir. Ancaq siz bu zülmət qaranlığında işıqlı, parlaq bir dünyanı seyr edirsiniz. Həm də bu o qədər aydın və keyfiyyətli bir görüntüdür ki, XXI əsrin texnologiyası da hər cür imkan sahibi olmasına baxmayaraq, bu görüntünü əldə edə bilməmişdir. Məsələn, hazırda oxuduğunuz kitaba, kitabı tutan əllərinizə baxın. Sonra başınızı qaldırın və ətrafınıza nəzər salın. İndi gördüyünüz aydınlıq və keyfiyyətdəki bu görüntünü başqa bir yerdə görmüsünüzmü? Bu qədər aydın bir görüntünü sizə dünyanın bir nömrəli televizor şirkətinin istehsal etdiyi ən mükəmməl televizor ekranı da verə bilməz. 100 ildir minlərlə mühəndis bu aydınlığı əldə etməyə çalışır. Bunun üçün fabriklər, nəhəng təsisatlar qurulur, tədqiqatlar aparılır, planlar və layihələr hazırlanır. Yenə də bir televiziya ekranına baxın, bir də əlinizdə tutduğunuz bu kitaba. Arada böyük aydınlıq və keyfiyyət fərqi olduğunu görəcəksiniz. Həm də televizor ekranı sizə ikiölcülü bir

görüntü göstərir, halbuki siz üçölçülü, dərin bir perspektivi görürsünüz.

Uzun illərdir on minlərlə mühəndis üçölçülü televizor hazırlamağa, gözün görmə keyfiyyətinə yiyələnməyə səy göstərir. Bəli, üçölçülü televizor sistemini hazırlaya bildilər, ancaq onu da eynəksiz görmək mümkün deyil. Bu, eyni zamanda süni bir üçölçülü sistemdir. Arxa tərəf daha bulanıq, qarşı tərəf isə kağızdan hazırlanmış dekorasiya kimi görünür. Heç vaxt gözün gördüyü qədər dəqiq və keyfiyyətli bir görüntü ola bilməz. Kamerada da, televizorda da mütləq görüntü itkisi baş verir.

Təkamülçülər bu keyfiyyətli və dəqiq görüntünü təşkil edən mexanizmin təsadüfən meydana gəldiyini iddia edirlər. İndi bir adam sizə otağınızın bir küncündəki televizorun təsadüflər nəticəsində meydana gəldiyini, "atomlar bir yerə toplandı və bu gös-

tərən cihazı meydana gətirdi" desə, nə fikirləşərsiniz? Minlərlə adamın bir yerə yığılaraq düzəldə bilmədiyini şüursuz atomlar necə edə bilər?

Gözün gördüyündən daha ibtidai olan bu görüntünü meydana gətirən cihaz təsadüfən meydana gəlmirsə, gözün və gözün gördüyü görüntünün də təsadüfən meydana gəlməyəcəyi aydın məsələdir.

Bu məsələ qulaq üçün də eynidir. Xarici qulaq ətrafdakı səsləri qulaq çömçəsi vasitəsilə yığıb orta qulağa ötürür. Orta qulaq aldığı səs tirtəyişlərini gücləndirərək daxili qulağa ötürür. Daxili qulaq da bu tirtəyişləri elektrik siqnallarına döndərərək beynə göndərir. Eynilə görmə məsələsində olduğu kimi eşitmə icraatları da beyindəki eşitmə mərkəzində həyata keçir.

Gözdəki vəziyyət qulaq üçün də qüvvədə qalır, yəni beyin işığa olduğu kimi səsə də qapalıdır, səsi keçirmir. Dolayısı ilə ətraf nə qədər gurultulu olsa da, beynin içi tamamilə səssizdir. Buna baxmayaraq ən dəqiq səslər beyində hiss edilir. Səs keçirməyən beynimizdə bir orkestrin simfonialarını eşidərsiniz, izdihamlı bir məkanın bütün gurultusunu eşidərsiniz. Ancaq həmin anda həssas bir cihazla beynimizin içindəki səs səviyyəsi ölçülsə, burada mütləq bir səssizliyin hakim olduğu görünəcək.

Dəqiq bir görüntü əldə edə bilmək üçün indiyə qədər texnologiyadan necə istifadə edilsə, səs üçün də eyni səylər on illərdir ki, davam edir. Səsi qeyd etmək cihazları, çoxlu elektrik aləti, səsi qeyd edən musiqi sistemləri bu səylərin bəzilərinin nəticələridir. Ancaq bütün bu texnologiyaya, bu texnologiyada işləyən minlərlə mühəndisə və mütəxəssisə baxmayaraq, qulaqdakı dəqiq və keyfiyyətli bir səs əldə edilməmişdir. Ən böyük musiqi sistemi şirkətinin istehsal etdiyi ən keyfiyyətli musiqi alətini fikirləşin. Səsi qeyd edəndə mütləq səsin bir hissəsi itir və ya az da ol-

sa mütləq xışıltı əmələ gəlir. Musiqi cihazını açanda musiqi başlamamışdan əvvəl bir xırıltılı səsi mütləq eşidəcəksiniz. Ancaq insan bədənindəki texnologiyanın məhsulu olan səslər çox dəqiq və qüsursuzdur. Bir insan qulağı heç vaxt musiqi mərkəzində olduğu kimi xırıltılı və ya pozuntulu səs hiss etməz, səs necədirsə, onu tam və dəqiq olaraq eşidir. Bu vəziyyət insan yaradıldığı gündən indiyə qədər bu cürdür.

Bu günə qədər insan oğlunun istehsal etdiyi, hazırladığı heç bir görüntü və səs cihazı göz və qulaq qədər həssas və uğurlu bir lamisə sistemi ola bilməmişdir.

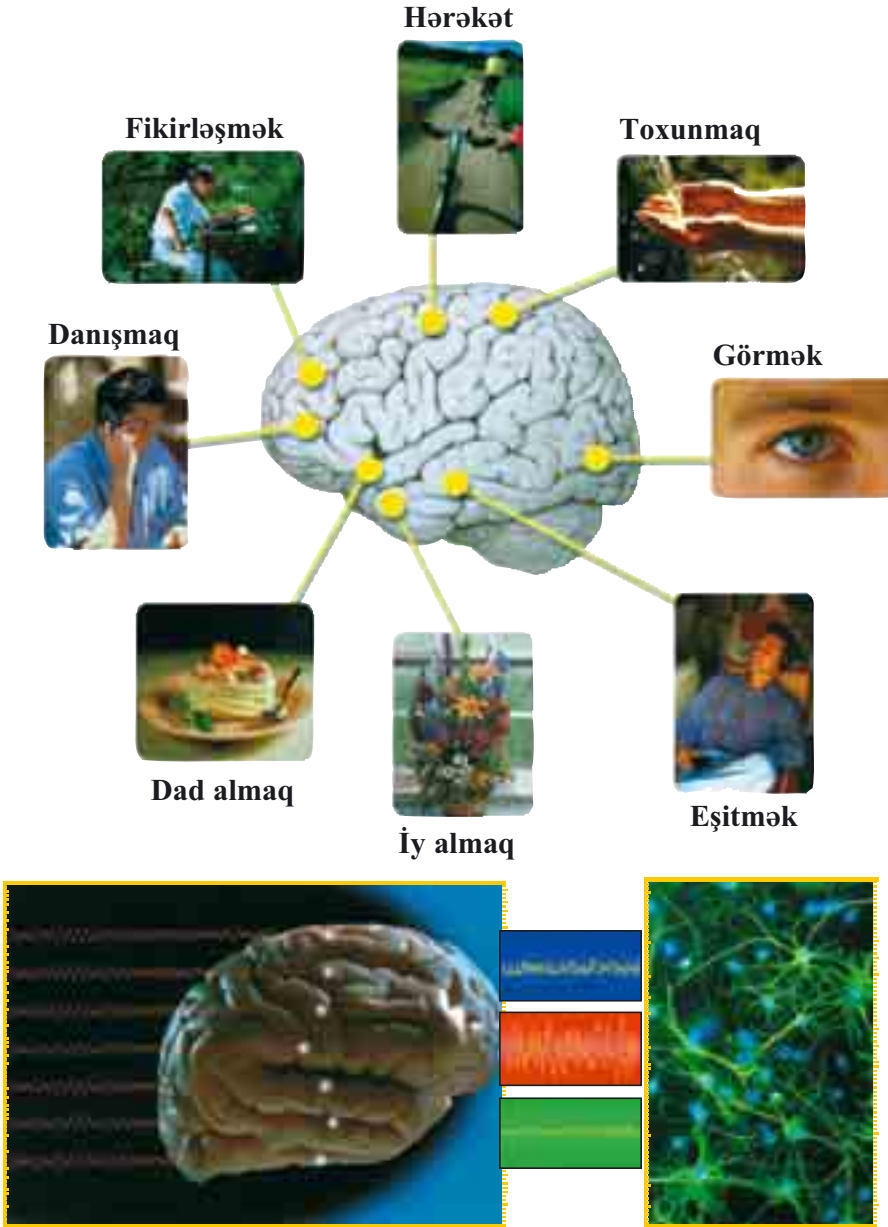
Ancaq görmə və eşitmə hadisəsində bütün bunlardan başqa çox böyük həqiqət var.

Beynin içindəki görən və eşidən şüur kimə aiddir?

Beynin içində cürbəcür rəngli bir dünyanı seyr edən, simfoniyaları, quşların səsini eşidən, çiçəkləri iyləyən kimdir?

İnsanın gözlərindən, qulaqlarından, burnundan gələn xəbərdarlıqlar elektrik siqnalı olaraq beyinə ötürülür. Biologiya, fiziologiya və ya biokimya kitablarında bu görüntünün beyində necə meydana gəlməsinə dair çoxlu təfərrüatlar oxuya bilərsiniz. Ancaq bu məsələ haqqındakı həqiqətə heç bir yerdə rast gələ bilməzsiniz ki, beyində bu elektrik siqnallarını görüntü, səs, iy və hiss olaraq qavrayan kimdir? Beynin içində gözə, qulağa, buruna ehtiyac hiss etmədən bütün bunları qavrayan bir şüur var. Bu şüur kimə aiddir?

Əlbəttə, bu şüur beyni təşkil edən sinirlərə, yağ təbəqəsinə və sinir hüceyrələrinə aid deyil. Buna görə də hər şeyin maddədən ibarət olduğunu zənn edən darvinist materialistlər bu suallara heç vaxt cavab verə bilmir. Çünki bu şüur Allahın yaratdığı ruhdur. Ruh görüntünü seyr etmək üçün gözə, səsi eşitmək üçün qu-

lağa ehtiyac hiss etməz. Bunlardan da başqa fikirləşmək üçün beynə də ehtiyacı olmaz.

Bu aydın və elmi həqiqətləri oxuyan hər bir insanın beynin daxilindəki bir neçə santimetrlik, qapqaranlıq məkana bütün kainatı üçölçülü, rəngli, kölgəli və işıqlı olaraq sığışdıran Allahı fikirləşib, Ondan qorxub Ona sığınması lazımdır.

Materialist inanc

Bura qədər araşdırdığımız təkamül nəzəriyyəsinin elmi kəşflərlə açıq şəkildə ziddiyyət təşkil edən bir iddia olduğunu göstərir. Nəzəriyyənin həyatın mənşəyi haqqındakı iddiası elmə ziddir, ortaya atdığı təkamül mexanizmlərinin heç bir təkmilləşdirici təsiri yoxdur və dünyanın daşlaşmış qatları darvinizm nəzəriyyəsinin vacib saydığı keçid formalarını yaşamadıklarını göstərir. Buna görə də təkamül nəzəriyyəsinin əlbəttə ki, elmə zidd bir fikir kimi kənara atılması lazımdır.

Tarix boyu təkamül modeli kimi bir çox düşüncə sistemi elmin gündəmindən çıxarılmışdır. Amma təkamül nəzəriyyəsinə tənqidlə elmi gündəmə gətirmək istəyirlər. Hətta bəzi adamlar bu nəzəriyyənin tənqidini "elmə hücum" kimi qələmə verməyə çalışır. Görəsən nəyə görə?

Bunun səbəbi təkamül nəzəriyyəsinin bəzi mühitlər üçün heç cür əldən buraxılmayacaq əhkamçı bir inanc olmasıdır. Bu adamlar materialist fəlsəfəyə kor-koranə bağlıdırlar və darvinizmi də təbiətə verilə biləcək yeganə materialist izah olduğu üçün mənimsəyirlər.

Bəzən bunu açıq şəkildə etiraf da edirlər. Harvard Universitetindən məşhur genetik və tanınmış təkamülçü olan Riçard Levontin "əvvəlcə materialist, sonra alim" olduğunu belə etiraf edir:

“Bizim materializmə bir etiqadımız var, aprior (əvvəlcədən qəbul edilmiş, doğru sayılan, təcrübədən asılı olmayan, təcrübədən qabaq mövcud olan) bir inandır bu. Bizi dünyaya materialist bir açıqlama gətirməyə məcbur edən şey elmin istiqamət və qaydaları deyil. Əksinə, materializmə olan aprior bağlılığımız üzündən dünyaya materialist açıqlama gətirən araşdırma üsullarını və qavramları təqdir edirik. Materializm mütləq doğru olduğuna görə də ilahi bir açıqlama-

nın səhnəyə daxil olmasına icazə verə bilmərik” (*Richard Lewontin, "The Demon-Haunted World", The New York Review of Books, 9 yanvar 1997, səh. 28*).

Bu sözlər darvinizmin materialist fəlsəfəyə bağlılıq ucba-tından yaşadılan bir ehkam olmasının açıq ifadəsidir. Bu ehkam maddədən başqa heç bir varlıq olmadığını qəbul edir. Buna görə də cansız, məntiqsiz maddənin həyatı yaratdığına inanır. Milyon-larla müxtəlif canlı növünün, məsələn, quşların, balıqların, züra-fələrin, qaplanların, böcəklərin, ağacların, çiçəklərin, balinaların və insanların cansız maddənin öz içindəki dəyişikliklərə, yəni ya-ğın yağışla, çaxan şimşəklə onun içindən meydana gəldiyini qə- bul edir. Həqiqətdə isə bu, həm ağla, həm də elmi gerçəkliklərə zidd qənaətdir. Amma darvinistlər "ilahi bir açıqlamanın səhnəyə girməməsi" üçün bu qənaəti müdafiə etməkdə davam edirlər.

Canlıların mənşəyinə əvvəlcədən qəbul edilmiş materialist düşüncə ilə baxmayan hər kəs isə bu açıq gerçəyi görəcəkdir: "Bütün canlılar üstün bir gücə, məlumata və ağla sahib olan bir Yaradanın əsərləridir. O Yaradan bütün kainatı yoxdan var edən, canlıları da yaradıb şəkilləndirən Allahdır".

Təkamül nəzəriyyəsi bəşər tarixinin ən təsirli sehridir

Burada bunu da bildirmək lazımdır ki, əvvəlcədən qəbul edilmiş mənfi fikirləri olmayan, heç bir ideologiyanın təsiri altın-da qalmayan, ancaq aqlını və məntiqini işlədən hər bir insan elm-dən və mədəniyyətdən uzaq olan cəmiyyətlərin xurafatlarını əks etdirən təkamül nəzəriyyəsinin inanılması mümkün olmayan bir iddia olduğunu asanlıqla başa düşəcəkdir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, təkamül nəzəriyyəsinə inananlar böyük bir çənin içinə çoxlu atomu, molekulu, cansız maddəni dolduran və bunların qarışmasından vaxt ərzində fikirlə-

şən, dərk edən, kəşflər edən professorların, tələbələrin, Eynşteyn, Hubbl kimi elm adamlarının, Frenk Sinatra, Çarlton Heston kimi sənətçilərin, bununla yanaşı ceyranların, limon ağaclarının, qərənfillərin çıxacağına inanırlar. Həm də bu cəfəng iddiaya inananlar elm adamları, professorlar, mədəni, təhsilli insanlardır. Buna görə də təkamül nəzəriyyəsi üçün "dünya tarixinin ən böyük və ən təsirli sehri" ifadəsini işlətmək daha münasib olacaq. Çünki bəşər tarixində insanların ağılı başından bu dərəcədə alan, ağıl və məntiqlə fikirləşməsinə imkan verməyən, gözlərinin qarşısına sanki bir pərdə çəkib çox açıq olan həqiqətləri görmələrinə mane olan bir başqa inanc və ya iddia da yoxdur. Bu, bəzi afrikalı qəbilələrin totemlərə, Səba xalqının günəşə sitayiş etməsindən, Hz.İbrahimin tayfasının öz əlləri ilə düzəltdiyi bütlərə, Hz.Musa'nın xalqının qızıldan düzəltdiyi buzova sitayiş etməsindən daha dəhşətli və qəbuledilməz bir korluqdur. Həqiqətdə bu vəziyyət Allahın Quranda işarə etdiyi bir ağılsızlıqdır. Allah bəzi insanların idrak qabiliyyətinin qapanacağını və həqiqətləri görməkdə aciz vəziyyətə düşəcəyini əksər ayələrində bildirir. Bu ayələrdən bəziləri bunlardır:

"Həqiqətən, inkar edənləri əzabla qorxutsan da, qorxutmasan da onlar üçün birdir, iman gətirməzlər. Allah onların ürəyinə və qulağına möhür vurmuşdur. Gözlərində də pərdə vardır. Onları böyük bir əzab gözləyir!" ("Bəqərə" surəsi, 6-7).

"...Onların qəlbləri vardır, lakin onunla anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!" ("Əraf" surəsi, 179).

Allah başqa ayələrdə isə bu insanların möcüzələr görsələr

də inanmayacaq qədər sehrləndiklərini belə bildirir:

"Əgər onlara göydən bir qapı açsaq və onunla durmadan yuxarı dırmaşsalar, yenə də "Gözümüz bağlanmış, biz sehrlənmişik" deyərlər" ("Hicr" surəsi, 14-15).

Bu qədər geniş bir kütlənin üzərində bu sehrin təsirli olması, insanların həqiqətlərdən bu qədər uzaq saxlanması və 150 ildir bu sehrin pozulmaması isə sözlərlə deyilə bilməyəcək qədər hey-rətamiz bir vəziyyətdir. Çünki bir və ya bir neçə insanın imkan xaricində olan ssenarilərə, cəfəngiyyat və məntiqsizliklərlə dolu iddialara inanması aydın ola bilər. Ancaq dünyanın dörd bir tərəfindəki insanların şüursuz və cansız atomların ani bir qərarla bir yerə yığılıb, fəvqəladə bir təşkilatlanma, nizam-intizam, ağıl və şüur göstərib qüursuz bir sistemlə işləyən kainatı, canlı aləm üçün uyğun olan hər cür xüsusiyyətə sahib olan Yer planetini və saysız kompleks sistemlə təchiz edilmiş canlıları meydana gətirdiyinə inanmasının sehrdən başqa bir izahı və adı yoxdur.

Həmçinin Allah Quranda inkarçı fəlsəfənin tərəfdarı olan bəzi adamların etdiyi sehrlərlə insanları təsir altına aldıklarını

Hz.Musa və firon arasında baş verən bir hadisə ilə bizə bildirir. Hz.Musa firona haqq dini başa salanda firon Hz.Musaya öz "elmi sehrbazları" ilə insanların yığışdıqları bir yerdə qarşılaşmalarını istəyir. Hz.Musa sehrbazlarla qarşılaşanda əvvəlcə sehrbazlara onların mərifətlərini göstərməsini əmr edir:

"(Musa:) "Siz atın!" dedi. Onlar (əllərindəkini yerə) atdıqda adamların gözlərini bağlayıb onları qorxutdular və böyük bir sehr göstərdilər" ("Əraf" surəsi, 116).

Göründüyü kimi, fironun sehrbazları gözbağlamalarla - Hz.Musa və ona inananlar istisna olmaqla - insanların hamısını sehləyə bilmişdilər. Ancaq onların atdıqlarının əvəzində Hz.Musanın göstərdiyi dəlil onların bu sehrini, ayələrin ifadəsi ilə desək, "uydurub düzəlttikləri bütün şeyləri udmuş", yəni təsirsiz hala gətirmişdir:

"Biz də Musaya: "Əsanı tulla!" deyə vəhy etdik. Bir də baxıb gördülər ki, əsa onların uydurub düzəlttikləri bütün şeyləri udur. Artıq haqq zahir, onların uydurub düzəlttikləri yalanlar isə batil oldu. Sehrbazlar orada məğlub edildilər və xar olaraq geri döndülər" ("Əraf" surəsi, 117-119).

Ayələrdə də bildirildiyi kimi, əvvəl insanları sehləyərək öz təsiri altına alan bu adamların etdiklərinin bir saxtakarlıq olmasının üzə çıxıb təsdiqlənməsindən sonra, qeyd edilən adamlar pis vəziyyətə düşmüşdülər. Günümüzdə də bir sehrin təsiri ilə elm pərdəsi altında çox cəfəng iddialara inananlar və bunları müdafiə etməyə həyatlarını həsr edənlər əgər bu iddialardan əl çəkməsələr, həqiqətlər tam mənası ilə açığa çıxanda və "sehr pozulanda", onlar da pis vəziyyətə düşəcəklər.

Həmçinin təxminən 60 yaşına kimi təkamül nəzəriyyəsinə

müdafiə edən və ateist filosof olan, ancaq daha sonra həqiqətləri dərk edən Malcolm Muggeridge təkamül nəzəriyyəsinin yaxın gələcəkdə düşəcəyi vəziyyəti belə açıqlayır:

“Mən özüm təkamül nəzəriyyəsinin xüsusilə tətbiq edildiyi sahələrin gələcəyin tarix kitablarında ən böyük güllünc vəziyyətlərdən biri olacağına inandım. Gələcək nəsillər bu qədər çürük və qeyri-müəyyən olan bir nəzəriyyənin inanılmaz bir sadələşmə ilə qəbul edilməsini heyrət içində qarşılayacaqlar” (*Malcolm Muggeridge, The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, səh. 43*).

Bu gələcək uzaqda deyil, əksinə, çox yaxın bir gələcəkdə insanlar "təsadüflər" in tanrı ola bilməyəcəyini başa düşəcəklər və təkamül nəzəriyyəsi bəşər tarixinin ən böyük yalanı və ən şiddətli sehri olaraq tanıdılacaq. Bu şiddətli sehr böyük sürətlə dünyanın dörd bir tərəfində özünün insanlar üzərindəki təsirini azaltmağa başlamışdır. Təkamül yalanının sirrini öyrənən əksər insanlar bu yalana necə inandıqlarını heyrət və təəccüb içində götür-qoy edirlər.

***"Sən pak və müqəddəssən!
Sənin bizə öyrətdiklərinə
başqa biz heç bir şey bilmirik.
Hər şeyi bilən, hökm
və hikmət sahibi Sənsən"
("Bəqərə" surəsi, 2/32).***

İQTİBASLAR

- 1 A.Maton, J.Hopkins, S.Johnson, D.LaHart, M.Quon Warner, J.D.Wright, Human Biology and Health, Prentice Hall, New Jersey, s.59
- 2 J.A.C.Brown, “Tibb və sağlamlıq ensiklopediyası”, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.250
- 3 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.8
- 4 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.8
- 5 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.64
- 6 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.64
- 7 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.18-19
- 8 The Guinness Book of Amazing Nature, s.60
- 9 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.105
- 10 National Geographic, July 1998, s.29
- 11 Mesopotamiya və Qədim Yaxın Şərq, Atlası böyük sivilizasiyalar ensiklopediyası, İletişim Yayınları, s.92
- 12 Ana Britannica, cild 20, s.592
- 13 H.J.de Blij, M.H.Glantz, S.L.Harris, Restless Earth, The National Geographic Society, 1997, s.18-19